

M
i
š
o
v
D
a
ğ
ı
17

کور او غلو

M
i
š
o
v
D
a
ğ
ı
17

اولو تانری نین آدیله

17

می‌شوو کولتور درنه یی

ƏDƏBİ BƏDİİ DƏRGİSİ

MİŞOV KÜLTÜR DƏRNƏYİ 2016 = 1395 - TEHRAN

Mişov Dağı. 15. میشوو داغی

Mişov Kültür Dərnəyi میشوو کولتور درنه یی

TÜRKÇƏ – FARSCA تورکجه - فارسجا

Qurucu və REDAKTOR D.R Aqşin Ağkəmərlı رنداكتور : دوكتور آقشین آغکەمەرلی

DIZAYNER : Ş . YÜKSƏL بیلگی سایارلا بییغان : ش . یوکسل

BİLGİSAYARDA YİĞAN : Ş. YUKSƏL جیلد و دیزاینئر : ش . یوکسل

رنداکسیا هیاتی : پورفئسور نریمان حسن زاده ، دوکتور آتا بابا ایسماعیل اوغلو، (عبدالله لطفی) ارکین، (اصغر سلطانی) انلچین دوکتور اکرم میشوو داغلی، دوکتور منصور علی اوغلو، علی خیری ، خومنالی اکبر منظوری ، سولدوز ده بیرماتچی اوغلو

Redaksiya heyəti: porf. Nəriman Həsənzadə, Dr. Atababa İsmayil oğlu, Dr. Əkrəm Mişovdağı, Dr. Mənsur Əlioğlu. Elçin (Əşgər Sultani. Ərkin (Əbdola lütfi) Əli Xeyri, Xumnalı Əkbər Mənzuri, Suduz Dəyir ma nçıoğlu.

صفحه لرین سایبی :

باسین ایلی : 2016 = 1394 - تهران - Tehran

سایبی - sayi : 300

ایمیل - E-mishov.az@hotmail.com

میللی بانک دا حسابیمیز بنله دیر : 6037 9918 3995 5105

تلفون نومره - Tel: 00989353506616

20000 - بیرمی مین تومن

ürək sözu

Hər birimiz düşündüyümüz qədər öz xalqımızın qarşısında eləcədə tarix qarşısında məsuliyyət daşıyıraq, bu gün harda yaşadığımızdan asılı olmayaraq öz milli borcumuzu öz xalqımıza ödəmək məcburiyyətindəyik, niyə ki sərhədlərə sığmayan, qorxuya baş əyməyən bu öhdəliyimiz yüksək vətənpərvərlik və üstün mədəniyyətimizdən, kimliyimizi qorumaqdan irəli gəlir. amma təəsüflər olsun ki hələdə bir çoxumuz bunun fərqində olmadan Ruslaşmağa, Farslaşmağa... can atırıq, bəzən böyük

fəxarətlə özgə dildə danışmaqla o millətdə əriyib onların tərkib hissəsi olmaqdan qurur duyuruk,elə bunagörə 8-milyon Əfqan Türkləri öz ana dillərində danışa bilmirlər. Pəştun,dəri,tərkiblərində asimilə olub getmişlər.başqa məlumatlara görə bu rəqəmdən bir daha çox İraq,Suriyə,Livan Tükmənləri Ərəb ləşmişlər,daha acınacaqlı burasındadır!qısa müddət ərzində(70-80) güney Azərbaycan Tüklərinin 80% bu gün öz ana dillərini unudub o dildə danışib yazı bilmirllər,Farslaşib Fars mənsubiyyətini daşımaqdadırlar. Bu hamımızı eləcədə bütün bəşəriyyəti düşündürən acınacaqlı bir faciədir,bu ağrı bu acı heç bir Azərbaycanlıdan yan keçmir,buna görə xalqımız zaman-zaman öz istəklərini dilə gətirmiş və öz ədəbi şəxsiyyətlərini üzə çıxarmışdır. Şəhriyarları,Həbib Sahirləri,Mirzə Əli Möcüzləri,Səhəndləri,Balaş Azəroğlu ,Əli Tudə,Söhrab Tahir,oxtay,Səməd Behrəngiləri...yetişdirmişdir. buna görə Şəhriyar yazırdı :

Türkün dili tək sevgili istəkli dil olmaz

Özgə dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz...

Şəriyar

eləcədə bu dərd Şəhriyara Heydər babanı yazdırır Əli Tudəyə Təbriz şeirini,Söhrab Thirə Vətən şeirini,Balaş Aazəroğluna Azərbaycan şeirini

yazdırır, bu dərd bu həsrət Xalq şairi Nəriman Həsənzadəyə Salam Azərbaycan kitabını yazdırır.biz düşünürük Bü günkü küresəl dünyamızın sərhədlərini mədəniyyətlər,dillər qoyur,bu məsələnin əhəmiyyətinə Dünyada **Ana dili** * gününü qeyd edirlər,beləliklədə Dil bir xalqın mövcüdiyyəti varlığı deməkdir,belə bir deyim var bir Xalqı yox etmək üçün o xalqın dilini alsan kifayətdir.

nəticə etibarılə kim hansı dildə danışırsa o millətə mənsubdur.belə görünürki dil özü bir səngərdir bu səngərin mərmisi,gülləsi yalnız sözdür süngüsü isə qələmdir,bu səngərdə ömrünü şam kimi əridən qaranlığa işıq tütən gələcəyi aydınladan yüzlərlə əsgər,komitan yetişdirən görkəmli Xalq şairimiz Nəriman Həsənzadədir.Nəriman müəllimi öyrəndikcə əsərlərini oxuduqca onun düşüncəsində qərq olub,geniş dünyasında vüsət alıb ucalırsan,yox olub öz kökü üstə yenidən doğulursan . Onun hər bir əsəri dil səngərində güllə kimi düşmənin bağına sancılan bir oxdur.onda Nəsimi ənənəsini yaşadan eləcədə hurufiliyi əks etdirən ənləhəq səsi var,bütün əsərlərində dili yasaq olan Kərkük,Təbriz...nəğməsi var,niyəki Nəriman müəllimin şeirlərində dədə qourqud müdrüklüyü, _____

* *Banqladeş xalqının mübarizəsi əsasında 21 feral 1999-ci ildən Yonsko tərəfindən 188 Ölkənin iştirakilə qeyd edilir.*

el ağsaqqallığı var sözlərinin təməl düşüncəsində bir fikir canlanır,biz hamımız bir vücudun ayrılmayan,vəhdətinin unudulmaz zərrəsiyik, o zərrənin ruhunda Babək nəfəsi Xətayi duhası var təməlində isə Səfəvi təfəkkürü canlanır. Bu

düşüncəmizin ayrı-ayrı incəliklərinin subutu üçün gəlin birlikdə Nəriman müəllimin Salam Azər-baycan kitabını oxumaqla onun şeirlərində öz kimimizi və kimliyimizi tapaq.

biz Mişov kültürdərnəyi olaraq iki il bundan öncə dərnəyimizin iclaslarının birində belə bir qərara gəldik,Xalq şayirimiz Nəriman Həsənzadənin Azərbaycamızın güneyinə ayid olan şeir və məqalələrinin bir qismini çapa hazırlayıb oxucularımıza təqdim edək,bu arzu istəyi həyata keçirmək üçün Nərmian müəllimin razılığını əldə etdik şeir və məqalələr...toplamasında bizə yardım göstərdilər,beləliklədə öz arzumuzu gerçəkləşdirdik.

*Aqşin ağkəmərlı
Tehran 2016*

***Bu yazı (ürək sözləri) salam
Azərbaycan kitabından götürulub***

KOROĞLU

Prof. Dr. Hüseyn İSMAYILOV

Азәрбайҗан шифаҗи халг ядыбиййатына даир
 тядгигляр • XXIX -2009 3 Prof. Dr. Hüseyn
 İSMAYILOV “KOROĞLU”DA MƏKANİ OBRAZLAR
 Azərbaycan “Koroğlu”su coğrafiyasına görə böyük bir
 ərazini – Dağistanı, Qərbi Azərbaycanı, Gürcüstanı,

Güney və Quzey Azərbaycanı, İranı, Anadolunu və digər yaxın bölgələri əhatə edir, onomastik fondunda və təbiət motivlərində işləyir. “Koroğlu”da cərəyan edən hadisələr oğuzların tarixən yayıldığı etnik və siyasi-coğrafi məkanın konturlarını aydın şəkildə əks etdirir. Digər tərəfdən, “Koroğlu”nun yayıldığı məkan Azərbaycan aşığının türk etnik-mədəni arealında cızdığı trayektoriya haqqında informasiya verir. Epik məkan istənilən eposda tamamilə görünən və mə`nalanan, ümumi əlamətləri ilə xarakterizə olunaraq orqanik şəkildə epik sistemə qoşulan kompleksdir (1, 18). B.N. Putilovun yazdığına görə, eposda mə-kanın təsvirinin əsas xüsusiyyətlərindən biri onun fragmental olmasıdır. Bu da öz növbəsində təbii olaraq, ona fasiləsiz tətbiq olunan situativlik qanununun nəticəsi kimi meydana çıxır. Məkan təsvirləri dekorativ xarakter daşıyır, şərtifdir, ekspressivdir, funksionaldır, yaradıcı subyektin simpatiya və antipatiyasından asılı olaraq dəyişə bilər. Eposda bir birinə qarşı dayanan iki dünya ilə (“özünün” və “özgənin”) üzləşirik. Eposda daimi epik fondu təşkil edən bəzi lokuslar vardır: davamlı obrazlar lokusu, işarələr lokusu, eposun məkan spesifikasiyasını müəyyən edən tiplət-lokuslar (1, 18-26). “Koroğlu” qollarında “hadisələrin baş verdiyi məkan dastanın fəaliyyət göstərdiyi regionla bağlıdır.

Məsələn, Azərbaycan, Anadolu variantlarında belə məkan koordinatları Dərbənd, Toqat, Qars, Ərzurum, Ərzincan, Bağdad, Təbriz, Diyarbəkir. Ancaq mifoloji məkan olan Çənlibel yaxud Cambilin lokallaşması bütün variant və versiyalarda özünü göstərir. Burada Çənlibel digər coğrafi adlardan fərqli olaraq, konkret bir bölgə ilə bağlanmır, əksinə, hər bir dastan variantında onun koordinatları, həmin variantın aid olduğu etnik-coğrafi çevrəyə aid edilir. Belə ki, Çənlibel Anadoludan Sibirə qədər, Orta Asiyadan Balkanlara qədər, taciklərdən ermənilərə qədər müxtəlif coğrafi və etnik dəyişməyə məruz qalır” (2, 41). Təkcə Azərbaycan və Anadoluda yazıya alınan və “Koroğlu”nun Qərb versiyasını təşkil edən mətnlərdə eyni məkan obrazları ilə yanaşı, çoxsaylı fərqli məkan adlarına rastlanır. Məsələn, PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайџан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр ● XXIX -2009 4 а) su hövzələri ilə bağlı olanlar: Türkiyə variantlarında Azərbaycan variantlarında Nil çayı (Maraş – Arsunar) Ceyhun (Paris nüsxəsi) Süt pınarı (Maraş) Qoşabulaq (M.H. Təhmasib və b. nəşrlərdə) Tuz gölü (Elaziz var.) ----- Qazlı göl (Paris nüsxəsi) Kara pınar (Maraş) ----- Sünbüllü pınar (İstanbul.) ----- ----- Kür çayı (Xulufu, Şirvan variantı). b) yer-

yurd adları: Türkiyə variantlarında Azərbaycan variantlarında Ağbayır (Maraş) ----- Soğan dağı (Maraş) Göyçəbeli (Paris nüsxəsi) ----- İrəvan (Paris nüsxəsi, A.Nəbiyev nəşri) Eğri Keçit (Ərzurum variantı) Qırx dəyirmanlar (Xulufu nəşri) ----- Herat (Paris nüsxəsi) ----- Türküstan (Paris nüsxəsi) ----- Xorasan (Paris nüsxəsi) ----- Xunis, Xamis (Tiflis və Paris nüsxəsi) Tuzhisar (Elaziz) - ----- Ak taş (İstanbul, Maraş-Arsunar) ----- -- Çin (Urfa variantı) Ərəbistan (M.H.Təhmasib və d. nəşrlər) Əcəmistən (Maraş variantı) İran (Paris nüsxəsi) ----- Naxçıvan (M.H.Təhmasib və d. nəşrlər.) ----- Məşhəd (Paris nüsxəsi) Karaman (Elaziz v.) ----- Mazandaran (Tiflis nüsxəsi) ----- Şirvan (Şirvan variantı) ----- Mərv (Tiflis nüsxəsi) ----- Bəhbəhan (Tiflis nüsxəsi) “Koroğlu” dastanının müxtəlif versiyalarından çıxış edərək tədqiqat- çılar Koroğlunun məskəni - Çənlibel və ya Camlıbelin mənası və yrləşdiyi ərazi haqqında müxtəlif fikirlər səsləndirmişlər. “Koroğlu”nun Təbriz variantını əsas götürərək biz də bu barədə öz mülahizələrimizi bildirmək istərdik. Öncə qeyd edək ki, dastanın Təbriz variantında Koroğlunun məskəni Çamlıbel adlandırılır. Bütün məclislərdə Çamlıbel “Çardaqlı Çamlıbel”, “Çardaqlının Çamlıbel” və ya

“Çardaqlının Çamlıbel” kimi göstərilir. “Çardaqlı” komponentinin “çar” və “dağ” sözlərindən yarandığını söylə- mək üçün kifaət qədər əsas vardır. Ümumiyyətlə, dastanın dil xüsusiyyətinə PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр • XXIX -2009 5 uyğun olaraq, əminliklə söyləmək mümkündür ki, Təbriz variantında “çardaqlı” sözü “dörd dağlı”, “dörd tərəfi dağ olan” mənasında işlədilmiş- dir. Beləliklə, “Çardaqlı Çamlıbel” – dörd tərəfi dağ olan Çamlıbel, “Çardaqlının Çamlıbeli” isə “dörd dağın Çamlıbeli” mənasında anlaşıla bilər. İfadə etdiyi məna çarlarına görə bir-birindən o qədər də fərqlənməyən bu deyimlərin “dörd dağın çənli bel” anlamını verdiyini söyləmək mümkündür. Və bu, dastanın ruhuna da uyğundur: əlçatmazlıq rəmzi kimi Koroğluya dumanlı, çənli dağ belinin məskən seçilməsində qeyri-adi heç nə yoxdur. Çardaqlı Çamlıbelin harada yerləşməsi barədə də mülahizə söyləmək olar. Tarixi məlumatlara görə, üsyançı Cəlalilərin ilk dəstəsi İrəvan yaxınlığındakı Kənəkir kəndində Kənəkirli Məhəmmədin başçılıq etdiyi dəstə sayılır (3, 470). Digər tərəfdən, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Cəlalilərin böyük bir dəstəsi 1608-ci ildə Qərbi Azərbaycan ərazisinə adlamağa məcbur

olmuş- dular. Dastanda dəlilərin bazarlıq etmək üçün İrəvana getmələri və Osmanlı imperiyasının sərhədinə, o cümlədən Ərzuruma dörd ağaclıq yolun olması və s. göstərilir ki, bu faktlar Çamlıbelin Osmanlı və Səfəvi imperiyalarının sərhədinə yerləşməsindən xəbər verir. Bu mənada, Giziroğlu Mustafa bə- yin durna əti istədiyini yerinə yetirmək üçün Xan Eyvazın Qazlı gölə getməsi və Həsən Paşaya əsir düşməsindən bəhs edən IV məclis daha əhəmiyyətlidir. Məclisdə Qazlı gölün Bayazitdə yerləşməsi və Həsən Paşaya aid olması qeyd olunur. Eyvaz axşam, məclisi-ali başlayandan sonra yola çı- xır və gecədən bir az ötəndən sonra Koroğlu onun gəlməməsindən narahat olur. Sübh çağı isə artıq Xacə Yaqub Eyvazın tutulması xəbərini Çamlı- belə yetirir. Bu mətndən bəlli olur ki, Çamlıbellə Bayazit arasında məsafə çox yaxın olmuşdur. Deməli, Bayazitin yerinin müəyyənlişməsi Koroğlunun məkanı haqqında söz demək imkanı qazandırır. Bayazit adında bir neçə yer məlumdur ki, biz mətnə və tarixi qaynaqlara əsaslanaraq, üçünün üstündə dayanmağı məqsədəuyğun sayırıq. Türkiyədə Bayazit şəhəri, Qazax rayonunda Bəyazatlı kəndi və Göyçə gölü ətrafında Bayazit mahalı. Biz İrəvan xanlığının tərkibində olan və 1930-cu ildə də İrəvandan 98 km məsafədə Yeni Bayazit adı ilə yenidən bərpa olunan

əraziyə üstünlük veririk. Əvvəla ona görə ki, “Qazlı göl”ü böyük göl anlamında PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр ● XXIX -2009 6 təsəvvür etmək lazımdır. Xalq təfəkküründə yaşayan və “Dədə Qorqud kitabı”nda adı gedən “qazılıq” ifadəsi bu kontekstdə fikrimizi izah etmək üçün əsas götürülə bilər. Fikrimizcə, “Qazlı göl” “Qazılıq gölü” nün Təbriz dialektində biçimlənmiş şəklidir. İkincisi, Türkiyədə yerləşən Van gölünün dastandan böyük “Qazlı göl” kimi verilməsi mümkün deyil. Çünki Van adına dastanda rast gəlirik. Üçüncüsü, Bayazıt şəhəri ətrafında böyük göl yoxdur. Dördüncüsü, Eyvaz dava etməyə, qız gətirməyə və s. deyil, ova gedirdi və nə qədər təhlükəli olsa da, bunun üçün şərait lazım idi. Türkiyədə yerləşən Bayazıt şəhəri Osmanlı imperiyasının az nəzarət etdiyi yer olmayıb ki, Eyvaz ora təkbaşına ova getmək istəyində olsun. Fikrimizcə, dastandakı Qazlı göl Göyçə gölü, Bayazıt isə Göyçə gölünün yanında yerləşən Bayazıt masalıdır. Nəzərə alın ki, XVI əsrin sonu – XVII əsrin əvvəllərində bu ərazilər Osmanlı imperiyasının tərkibində olsa da, Səfəvi şahları osmanlılara bu torpaqlarda nəzarəti tam bərpa etməyə və möhkəmlənməyə imkan vermirdilər və üsyançıların geniş manevrləri üçün ən

münbit məkan da məhz göyçə ətrafı sayılmalıdır. Ancaq bir faktı qeyd etmək, bizcə, çox vacibdir: Cəlalilər heç vaxt konkret məkanda məskən salaraq mübarizə aparmamış, şəraitdən asılı olaraq manevrlər etmiş və yerlərini dəyişmişlər. Yəni Osmanlı imperiyasının içərilərində ciddi döyüşlərdən geri çəkilməyə məcbur olarkən imperiyanın daha az nüfuz etdiyi bölgələrə və ya Səfəvi dövlətinin sərhəddinə keçirdilər. Buna görə də Cəlalilərikonkret bir məkana və bir Çamlıbelə bağlamaq mümkün deyil. Çamlıbel Cəlalilərin mübarizələrində məskunlaşdığı yerlərin ümumiləşdirilmiş adıdır. Bizcə, Koroğlunun məskunlaşdığı yerdən söhbət gedərkən bir neçə “dörd dağın çamlı belindən”, yəni bir neçə “Çamlıbel”dən danışmaq lazım gəlir. Və “Koroğlu”nun Təbriz variantından görünür ki, bu Çamlıbellərdən biri Göyçə yaxınlığında yerləşmişdir. Qeyd edək ki, Göyçə ilə Vədi dağları arasında Səlim gədiyi deyilən ərazidə Koroğlunun adını daşıyan qalanın mövcudluğu da heç də təsadüfi sayılmamalıdır. Bu tipli faktlar göstərir ki, digər dastanlarımızda olduğu kimi, “Koroğlu”da məkan tarixilik və bədiilik formuluna uyğun olaraq coğrafi və epik olmaqla bərabər nisbətdədir. Yəni burada müəyyənlanmış bir əkan fondu, panorama vardır, bu da dövrün öz tarixi reallığıdır. ƏDƏBİYYAT 1. Путилов

Б. Героический эпос и действительность. Ленинград, 1988. 2. X.Vəşirova. "Koroğlu" dastanı: tarixi-mifoloji gerçəklik və poetika. Bakı, 2000. PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр • XXIX -2009 7 3. Azərbaycan tarixi. I cild. Bakı, 1999. 4. Koroğlu. Tiflis nüsxəsi. Bakı, 1994. 5. Koroğlu. Derleyeni F.Arsunar. Ankara, 1963. 7. Koroğlu. Paris nüsxəsi. Bakı, 1997. 8. Koroğlu (hazırlayan M.Təhmasib). Bakı, 1956. 9. Koroğlu. V.Xulufu nəşri. Bakı, 1999. SUMMARY "Koroghlu" epos which has spread in a large territory shows this geographical place in its onomastic fund and nature motives. The events occurring in "Koroghlu" reflects clearly the outlines of the ethnic and political-geographical place about which Oghuzs have spread historically. On the other hand the place about which "Koroghlu" had spread gives an information about trayectory which Azeri ashug had drawn in Turkish ethnic-cultural arial. Key words: epos, Koroglu, epikal plase, lokus.

Азәрбайҗан шифаши халг ядйабиййатына даир тядгигляр ● XXIX -2009 8 Prof. Dr. Мящяррям ЁЯФЯРЛИ «KOROĞLU» DASTANININ MİFOLOJİ YÖNDƏN ARAŞDIRILMA TARİXİ (AZƏRBAYCAN TƏCRÜBƏSİ) «Koroğlu» dastanı türk xalqlarının ölməz və möhtəşəm epik abidə- sidir. Dünyaya nizam-intizam gətirmək istəyən Koroğlu bu gün də ölməzlik ideali kimi yaşamaqda, dünyamızı gözəlləşdirməkdə davam edir. «Koroğlu» bu mənada daim bizimlə birgədir. Müasir insan dastanı oxuyaraq onun bədii-estetik gözəlliklərindən zövq alır, çoxsaylı alimlər «Koroğlu» estetikasının sirlərini açmağa çalışırlar. «Koroğluşünaslıq» böyük bir elm sahəsidir. Xüsusilə ayrı-ayrı türk respublikalarında dastanla məşğul olan çoxsaylı alimlər vardır. Onların elmi araşdırmalarının bir araya gətirilməsi, əldə etdikləri nəticələrin ümumiləşdirilməsi koroğluşünaslığın önəmli problemlərindəndir. Belə ciddi məsələlərdən biri də dastanın mifoloji yöndən araşdırılma təcrübəsinin ümumiləşdirilməsidir. Təsədüfi deyildir ki, prof. N.Cəfərov qədim türk mifologiyasını «Koroğlu» dastanının ideya və məzmununun öyrənilmə- sində əsas cəhət kimi dəyərləndirmişdir (5, 12). Dastanın mifoloji semantikasi, demək olar ki, bütün tədqiqatçıların

diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan alimləri də uzun onilliklər boyunca bu məsələni diqqətdə saxlamış və bu sahədə çox dəyərli araşdırmalar aparmışlar. Biz bu kiçik tədqiqatımızla iki məqsədi izləmişik: Birincisi, Azərbaycan alimlərinin dastanın mifoloji semantikasına dair tədqiqatlarının tarixini izləmək; İkincisi, bu sahədə mövcud olan milli təcrübəni ümumiləşdirib elmi dövrüyyəyə daxil etmək. Azərbaycan koroğluşünaslarının bu kimi tədqiqatlarını ümumi şəkildə nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, onları iki bölmə ayırmaq olar: Birincisi, tarixi-ənənəvi üsulla aparılmış tədqiqatlar; İkincisi, çağdaş metod və mövzular üzrə aparılmış tədqiqatlar. Birinci araşdırma yönü Məmmədhüseyn Təhmasib, Xalıq Koroğlu, Mirəli Seyidov, Azad Nəbiyev, İ.Abbasov, Sədnik Paşa Pirsultanlı, Behruz Həqqi, Füzuli Bayat, Zaur Həsənov, Fərhad Qasimov və s. kimi tədqiqatçıların araşdırmaları ilə təmsil olunur. İkinci araşdırma yönü isə dastanın yeni metod və mövzularda öyrənilməsi ilə bağlı olub, əsasən, Seyfəddin Rzasoy və Elçin Abbasovun tədqiqatları ilə təmsil olunur. Prof. M.Təhmasibin folklorda əsatiri obrazlar haqqındakı məqalələ- rinin (21; 22), eləcə də dastanlarımızın ayrı-ayrı mifoloji elementlərinin PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг

ядябиййатына даир тядгигляр ● XXIX -2009 9 də araşdırıldığı monoqrafiyasının (23) Azərbaycan mifologiya elminin inkişafında böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, tədqiqatçıının bu «məşhur məqalələri geniş şöhrət qazanmışdır» (4, 5). M.H.Təhmasib «bir mifoloq kimi öz diqqətini əsasən folklor obrazlarının mifoloji mahiyyətinin öyrənilməsinə yönəltmişdir» (2, 60). M.H.Təhmasib öz monoqrafiyasında «Koroğlu» dastanından geniş şəkildə bəhs etmiş, dastanın mifoloji elementlərini də araşdırmışdır. Alim bu barədə yazır: «Koroğlunun əsil adı olan Rövşən – işıq, işıqlı, parlaq deməkdir. Onun atı dəniz – su ayqırından əmələ gəlmiş, qırx gün qaranlıqda saxlanmış, alovdan bir cüt qanadı olmuşdur. Koroğlunun əsas silahı olan Misri qılınc göydən düşmüş ildırım parçasından qayrılmış, özünün isə səsi, sözü, nərəsi, gücü ulduzların nurundan və bu nurun köpükləndirmiş olduğu sudan qüvvət almışdır» (23, 141). Tədqiqatçı bütün bu mifoloji elementləri, haqlı olaraq, bir sistem hesab etmiş və onların mifoloji etimologiyasını vermişdir. Beləliklə, Təhmasibə görə, Qırat – «od at» deməkdir. Onun fikrincə, at qədim təsəvvürlərdə çox zaman dörd ünsürlə, yəni ab-atəş-xak- badla əlaqələndirilmişdir. Od-atəş-ildırımın da zoomorf surətdə olduğu kimi, qaranlıqla, eləcə də, yağışla, su

ilə bağlı olduğu məlumdur (23, 142). M.Təhmasib belə hesab etmişdir ki, Misri qılinc «coğrafi məfhum olan Misirdən daha çox, antoropomorfik Mitr-Misr-Mehrlə əlaqədardır» (23, 145). «Koroğlu» dastanının mifoloji yöndən tədqiqində prof. M.Seyidovun böyük xidmətləri vardır. Alim mifologiyaya dair sanballı monoqrafiyalar və çoxsaylı məqalələr yazmışdır. Onların içərisində 1978-ci ildə çap olunmuş «Alı kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında» məqaləsi xüsusi yer tutur (19). Dr. Emin Ağayevin yazdığı kimi, «M.Seyidov bu məqaləsində də başqa mifoloji tədqiqatlarında olduğu kimi, Azərbaycan xalqının əski tarixini mifoloji görüşlərlə bağlı öyrənmişdir. Mifologiya onun üçün xalqımızın əski tarixinin ilkin qaynaqlarından biri idi. O, «Koroğlu» dastanını soykək tariximizin, ilkin dünyagörüşümüzün öyrənilməsi baxımından mühüm mənbələrdən hesab etmişdir» (2, 109-110). M.Seyidov özü bu barədə yazır: «Azərbaycan xalqının soykəkünü, onun təfəkkürünün, eləcə də ictimai fikrinin keçib gəldiyi yolu az-çox aydınlaşdırmaq üçün dastanların da əfsanələr qədər rolu vardır. Belə dastanlardan biri, ola bilsin, ən gərəklisi «Koroğlu» dastanıdır» (20, 245). M.Seyidovun mifoloji baxışlarına görə, Alı kişi dağ ruhunu – dağ tanrısını təmsil edən obrazdır. Koroğlu ilk başlanğıcda işıq, od,

günəşlə bağlı mifoloji surət olmuşdur. Zaman keçdikcə təbiətin ölüb-dirilməsini, işığı PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр ● XXIX -2009 10 təmsil etmiş, vətəni, yurdu, insanları, ədaləti qoruyan mifoloji surət olaraq biçimlənmə keçirmişdir. M.Seyidov belə hesab etmişdir ki, Koroğlunun yurdu qorumaq görəvi bizim eramızdan qabaq dördüncü yüzillikdə meydana gəlmiş, bu mifoloji keyfiyyət bizim eramızın 16-17-ci yüzillərində epik- ləşərək daha dərin cizgilər qazanmışdır. Alim dastan qəhrəmanının qoruyuculuq görəvinin mifoloji köklərlə bağlı olduğunu göstərmişdir. O, yazır ki, dağ və yer-torpaq tanrıları vətəni, yurdu qoruyan tanrılardır və qoruyuculuq sifəti bu tanrılardan onların övladı olan Koroğluya (Goroğluya) qalmışdır (19, 184-207). Onu da əlavə etmək istəyirik ki, M.Seyidovun «Alı kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında» məqaləsini türk alimi Dursun Yıldırım «dastanın orijinal, ana skeletinə ortaya çıxarılmasında» çox böyük önəmi olan tədqiqat kimi qiymətləndirmişdir (24, 106). Bütün yaradıcı ömrünü Moskvada yaşamış görkəmli Azərbaycan alimi prof. X.Koroğlu özünün Orta Asiya, İran və Azərbaycan eposlarının qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs edən

monoqrafiyasının böyük bir fəslini «Koroğlu» dastanına həsr etmişdir (9, 169-247). O, burada Koroğlunun anadan olması motivini öyrənmiş, bu motivi ölüb-dirilmə mifologemi ilə əlaqələndirmişdir. X.Koroğlu göstərmişdir ki, Koroğlunun ölüb-dirilməsi haqqında solyar mifologiya, yəni Günəş haqqında mifologiya və təbiətin ölüb-dirilməsi haqqında ən qədim təsəvvürlərlə bağlı çoxsaylı analogi mif-əfsanələr vardır (9, 176). Prof. A.Nəbiyevin Koroğlu dastanının öyrənilməsi sahəsində çoxsaylı xidmətləri vardır. Alim dastandakı tarixi gerçəkliklərin hazır mifoloji qəliblə- rə sığışdırıldığını vurğulamışdır (11, 40). Qırat və Dürat, Misri qılınc, Qoşabulaq mifologemləri haqqında orijinal fikirlər irəli sürən A.Nəbiyev Koroğ- lunun doğulmasının mifoloji semantikasi barədə özbək Goroğlusunun gorda doğulmasının geniş təhlili əsasında dəyərli nəticələr əldə etmişdir (12, 496). «Koroğlu» dastanı və xalq əfsanələri» mövzusu istiqamətində uzun illər araşdırmalar aparmış prof. S.P.Pirsultanlı Koroğlunu mifoloji baxımdan qurd, od kimi mifoloji ünsürlərlə bağlamışdır (13, 48). Alim Azərbaycan əfsanələrində mövcud olan Aldədə, Dədə Günəş kimi obrazları Koroğlu ilə bir müqayisə müstəvisinə salaraq yazır: «Aldədə və Dədə Günəşin ad kökləri Dədə Qorqud, Alı kişi, Koroğlu – Qoroğlunun ad kök- lərinin yaxın,

eyni məna daşması da maraqlıdır. Al – od, al – günəş, Aldədə, yəni Günəş dədə; qor – od, qut – uğurlu, xoşbəxt qoroğlu, yəni od oğlu, yaxud da eyni məna daşıyan Aldədə və ya Dədə Günəş» (14, 89). Dr. M.Hatəminin 1983-cü ildə çap etdirdiyi «Koroğlu surətinin mifoloji mənşəyinə dair» adlı məqaləsi bu gün belə öz əhəmiyyətini itirmə- PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Азербайжан шифаши халг ядыбиййатына даир тядгигляр • XXIX -2009 11 мишдир (6). Тәдқиқатчы Короғлунун (Goroğlunun) gorda doğulub yer üzünə çıxması motivinin izlərini ata-baba ruhlarının o dünyadan bu dünyaya gəlmələri inamı ilə bağlamışdır (6, 17). Alimə görə, qəbir dünyası ilə, əcdad kultu ilə bağlı olan Koroğlunun türk və türk olmayan xalqların folklor yaradıcılığında əzilənlər, məzlumlar, qullar, bir sözlə, xalq arxasına, dayağına, hamisinə, qoruyucu və qurtarıcisına, vətənsəvrlik, elservərlik rəmzinə çevrilməsinə qaynaq bu etiqaddır (6, 18). «Koroğlu» dastanının mifoloji qaynaqları baxımından Güney Azərbaycandan olan B.Həqqinin «Koroğlu» – tarixi-mifoloji gerçəklik» adlanan monoqrafiyasının əhəmiyyəti vardır (7). Alim bu kitabda türk mifologiyasında dirilik suyu, mifoloji at, dirilik ağacı, rəqəmlərin mifoloji simvolikası, misri qılıncın mifoloji semantikası kimi məsələlərdən bəhs etmişdir.

Kitabın «Ölüb-dirilən tanrı – Koroğlu» adlanan fəslində Koroğlu, adından göründüyü kimi, ölüb-dirilmə mifologemi ilə bağlı tanrı kimi nəzərdən keçirilmişdir (7, 250-308). Son dövr tədqiqatları içərisində prof. F.Bayatın Türkiyədə çap olunmuş «Koroğlu: şamandan aşığa, alpdan ərənə» adlı kitabının böyük önəmi vardır (3). Kitabda Koroğlu mifoloji obraz kimi əkizlər mifi, bozqurd mifi, dağ ruhu və mifoloji ana kompleksi ilə əlaqələndirilmişdir. Alim Koroğlunun adının onun məzarda (korda) doğulması ilə əlaqədər olduğu barəsində yazır: «Qaranlıq mifoloji semantikasi həm «gor», həm «kor», «həm də «qara» kəlmələrində qalmışdır... Məzar korluğa, məzardan çıxma isə görməyə bərabərdir... Türk mifoloji şüuruna görə, xaos kosmosun (yəni düzənli aləmin) təməli, başlanğıcıdır. Koroğlu qaranlığı işıqlandıran və ya xaotik aləmdən (epik variantda qəbirdən) gələn, başqa cür desək, ölüb-dirilən tanrı oğludur» (3, 38-39). Z.Həsənov «Koroğlu» dastanını Herodotun «Kor oğulları» haqqında skif əfsanəsi ilə əlaqələndirmiş, onları müqayisə etmişdir. Alimə görə, burada «kor oğlu» mifologemi Herodotdakı əfsanələri və «Koroğlu»nu birləşdirən mühüm həlqədir (8, 361-384). Fərhad Qasimovun «Koroğlu dastanında mifoloji model» adlanan dissertasiyasının «Koroğlu

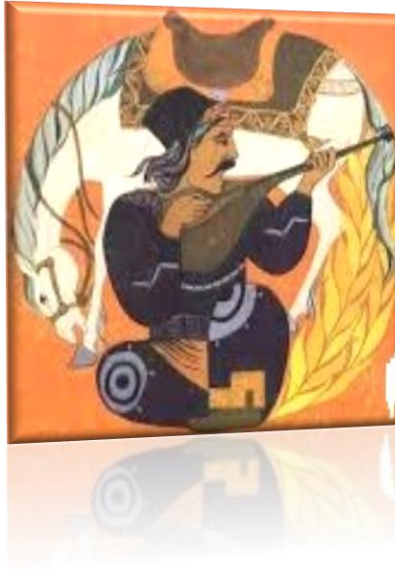
eposunun qəhrəman obrazlarının tariximifoloji mənşəyi haqqında» adlanan birinci fəslində Koroğlu, Alı kişi, Eyvaz və başqa obrazların mifoloji qaynaqları tədqiq edilmişdir. Dissertasiyanın «Koroğlu» süjetinin biçimlənməsində su, od, yel və torpaq kultlarının rolu» adlanan ikinci fəslində isə üç məsələ tədqiq edilmişdir: 1. Qoşabulaq su kultunun qədim atributu kimi; 2. Misri qılınc anlayışında mifoloji elementlər; PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр • XXIX -2009 12 3. Qıratın mənşəyində yel kultunun rolu. F.Qasimov Koroğlunun mifoloji semantikasını haqqında, demək olar ki, bütün fikirləri nəzərdən keçirərək belə bir nəticəyə gəlmişdir: «Əslində, Koroğlu//Koroğlunun ölüb-dirilmə ideyası ilə bağlılığı, Koroğlunun ölümünün təsvirinə, demək olar ki, heç bir variantda rast gəlinməməsi, onun əbədi dirilərdən sayılması və s. Koroğluda xilaskar xarakterinin elementlərini axtarmağa sövq edir və məlum olur ki, onun ölümsüzlüyü, əcdad və mədəni qəhrəman olması faktı xilaskarlıq funksiyası ilə sistemli münasibətlər təşkil etməkdədir. Koroğlu mifoloji dünya modeli baxımından vertikal xətt boyunca «hərəkət edir» – yeraltı dünyaya enə bilir ki, bu da epik mətnin oxunuşunda onun ölüb yenidən dirilməsi kimi

yozumunu tələb edir» (10, 13). Yuxarıda deyildi ki, «Koroğlu» dastanının mifoloji yöndə öyrənilməsində ikinci bölümü çağdaş metod və mövzular üzrə aparılmış tədqiqatlar təşkil edir. Bu istiqamət tamamilə yenidir və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun Mifologiya bölməsinin müdiri dr. S.Rzasoyla bağlıdır. Dr. S.Rzasoy oğuz mifologiyasını struktur-semiotik metodla araşdırır və bu sahədə dörd monoqrafiyanın müəllifidir (15; 16; 17; 18). Alim bu əsərlərdə «Koroğlu» dastanındakı «dəli» tipi ilə bağlı tamamilə orijinal nəticələrə gəlmişdir. Onun əldə etdiyi nəticələrə görə, eposun arxaik strukturunda funksional mahiyyəti etibarilə inisiyasiya – ölüb-dirilmə vasitəsi ilə bir sosial aşamadan (fazadan) başqasına keçidi nəzərdə tutan statusartırma ritualı durur. Çənlibel cəmiyyətdən təcrid olunmuş ritual məkandır. Çənlibeldə iki tip qəhrəman var: kişilər və qadınlar. Bu, gerçək toplum yox, onun üstündə (fövqündə) təşkil olunmuş şərti toplum – ritualdır. Bu toplumda bütün dəlilər Koroğlunun paradiqması, bütün qadınlar Nigar xanımın paradiqmasıdır. Eposda bütün hərəkətlər bir hərəkət invariantını özündə əks etdirir: Koroğlunun igidliklə evlənməsi. Bütün səfərlər qızların gətirilməsi və toyla başa çatır. Toy mərasimidir və bu, eposun ritual arxe- tipində

gənclərin kişi statusuna keçirilməsi ritualının durduğunu göstərir. Hər bir səfər konkret bir dəlinin toyu ilə başa çatmaqla onu igid kimi təsdiq edir. Çənlibel fərdlərin inisiyasiya ritualında yerləşdiyi məkan və zaman vahididir. Cəmiyyətdən buraya gələn fərd öz əvvəlki statusundan çıxır və dəli statusu alır. Dəlilər bir-birindən heç nə ilə, o cümlədən yaş baxımından seçilmirlər: onların eyni yaşda olması keçid rituallarının eyni yaş dövrünü əhatə etməsi ilə bağlıdır. Ritualın başa çatması ilə hər dəli özünü igid kimi təsdiq edib evlənir və bəy statusu alır. Koroğlu ritual statusu etibarilə inisiyasiyanın başçısıdır. O, igidliyin struktur modelidir. Bütün dəlilər «KorPDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com Азярбайъан шифащи халг ядыбиййатына даир тядгигляр • XXIX -2009 13 oğlu» struktur modelindən keçib «koroğlulaşmalıdır». Hər bir qolun evlənmə ilə başa çatması eposun arxaik strukturunda dayanan ritualın cinsi yetkinlik – kişilik mərasimi ilə bağlı olduğunu da göstərir. Qeyd edək ki, oğuzlarda xaosun «Yalançı dünya» adlandığını S.Rzasoy aşkarlamışdır. Oğuzla Yalançı dünya – Xaos arasında keçid məkanı olaraq inisiyasiya ritualı durur. İnisiyasiya ölüb-dirilmə ritualıdır. Bu fazada olanlar iki dünya (kosmosla xaos) arasında yerləşirlər. Keçid fazasında olan oğuz fərdi

«dəli» adını alırdı. O, ritualda köhnə statusunda ölür, dəli fazasına daxil olur, fazanın başa çatması ilə yeni statusda dirilərək «bəyigid//alp-igid» adını alırdı. Dəlilər iki dünyanın (kosmosla xaosun) arasında yerləşdikləri üçün mediatorlar idi. Onlar eyni vaxtda həm kosmosda, həm də xaosda ola bilirdilər. Arxaik eposda keçid fazasında yerləşən dəli xaosla səfər edib, oradan özünə nişanlı gətirməli idi. «Koroğlu» eposunda Çənlibelə gətirilən qızların hamısı paşa, bəy qızlarıdır (16, 158-170). «Koroğlu» dastanının çağdaş metod və mövzular üzrə araşdırılmasında E.Abbasovun «Koroğlu» dastanının poetik sistemi və strukturunu araşdıran monoqrafiyasının ciddi əhəmiyyəti vardır (1). Əsərdə dastanın ənənəvi motivləri və arxaik-mifoloji elementləri, süjetin və obrazların funksional semantikasi öyrənilmiş, başlıcası, dastan süjetinin invariant strukturu – kosmoloji sxemi bərpa olunmuşdur (1, 55-118). Beləliklə, Azərbaycanda «Koroğlu» dastanının mifoloji yöndən araşdırılma tarixinin öyrənilməsi bizə üç əsas qənaətə gəlməyə imkan vermişdir: Birincisi, Azərbaycanda bu istiqamətdə sanballı araşdırmalar aparılmış və nəticədə ciddi elmi-nəzəri baza yaradılmışdır. İkincisi, Azərbaycanda dastanın struktur-semiotik (qismən, analitik- psixoloji – arxetipik) metodla öyrənilməsi sahəsində S.Rzasoyun

tədqiqatlarının nümunəsində əldə edilmiş nəticələr, bizim fikrimizcə, koroğluşü- naslığın sonrakı inkişafı üçün ciddi elmi-nəzəri istiqamət verir. Üçüncüsü, Azərbaycan koroğluşünaslarının dastanın mifoloji semantikasını ilə bağlı əldə etdiyi elmi-nəzəri təcrübə ciddi baza kimi dünya koroğluşünaslığının fikir dövriyyəsinə daxil edilməlidir

آشیق

سولدوزدان گوندردی :
اسفدیار فیضی پور (سولدوز ده بیر مانچی اوغلو)

گونش ایلی 1395 7/15

آشیق صنعتی نین مئیدانی

تورکون مدنیت وارلیغیندا ایلک توپلوملار ایچره تورک یاشاییشیندا آشیق موسیقی سی و ساز آراچی اوزونه اوزه ل

و اوستون یئر آچماغیلا یاشامیشدیر . انلر اوبالار قوینوندا آدلیم بللی لیک یاپدیر دیقدان دولایسیلا تانینمیشدیر و ها

بئله ایندیسە دە دونیانین هر بیر بوجاغیندا ، تورک یاشامیلا اؤز درین باغلیلیغینی قوروماقدادیر . آشیق موسیقی سی

چنشیذلی قلیق لارلا تورک بویلاریندا گۆز اؤنوندە دیر . بوتون تورک دونیاسی بو صنعت دن اؤز اؤزە ل قایدالاریلا

قولانماقدادیلار . اؤرنک اوچون آذری تورک لری چالیدیگی سازی بیر آز فرقلی اولاراق اویغور تورکلری و تورکییه تورکلری و تورکمن و قاشقای و ... تورکلری جانلاندیریپ بیر داها گۆزە ل قوللانیرلار . چوخلو داستانلاری اورتاق شکلیده ائل آراسی یایماقدا دیلار . مثلاً کور اوغلو و ده ده قورقورد و آشیق غریب و اصلی کرم

داستانلارینی اورنگ گتیرر مک اوللا بیلر .

بونلارین اصل دنلی تورکلرین بیر کوکدن سو ایچدیکلرینی ثبوت ائدیر . و بو کوکون گۆزلری ان اسگی زامانلارا

قایدیر سادا اونلارین بیر مدنیتیه باغلیلیق لاریندان و بیر کولتوردن نفس چکدیقلریندن هئچ بیر شئی اسگیک قیلاماز

اونلاری بیئر اوزونده بیر بیر لرینه باغلایان و تانیش قیلاندا همین بو مدنیت و اؤزە لیکله بو صنعت اولموشدور .

بو صنعت اولو تورک کوکسولرینده آغیز – آغیز دولانیپ سونراکی نسیل للره گلیب چاتدیقدا چوخ بویوگ و گۆزە گلیم اؤنملی روللار اوینا میشدیر . بودور کی بو صنعت تورک مدنیتیده اونودولماییب و ان پارلاق شکلیده

یاشاییب و ایلائی بویو یاشایا جاقدیر و بیز بونا اورگدن اینانیریق .

آشیق کلمه سی

آشیق کلمه سی پروفوسور طهماسبین یازد یغینا گۆره آشوله- آشيله کلمه
سیندن آلینمیشدیر و اونون آنلامی

یانی او کس کی ائل ایچره خالقى نین دردین سويلويه ن و ائل دردلرین
آنلاتدیران بیر کیمسه .

و داها باشقا بیر اوستادلارین یازدیقلارنیا سايقلارلا یاناشاراق و هنج بیر
باخیمین قارشى سینا چیخمدان بیزده بو

قونویایا باشقا بیر باخیمدان توخونوروق . بیز بو کلمه نین عشق و
سئوگیله ایلگىلى اولما غینا آرتیق اینانیریق و بو

باره اؤز ندلریمیزی آچیقلا رکن بو کلمه نین عاشیق شگیلده یازیلما سیندان
چکیمیریک . بیز بونا اینانیریق بو سؤز جوگده عشق و سئوگی آنلامی دا
داشینیرو اونا گوره ده آشیق گاهدان عاشیق یازیلیرسا اونو یانلیش حساب

انتمیریک و بیلیریک آشیق صنعتی اسلام دان نجه یوز ایللیک لر اونجه
و عربلر استیلا سیندان چوخ - چوخ قاباقلار

تورکلر ایچره اینکشاف انتمیشدیر و تورکلر ساز چالیب و اوخوماغی ان
اسگی تویلومسال یاشا یشلاریندان بری بیر

هونر و عننه کیمی جانلاندیریپ یاشامیشلار اما ایندیهه بیز بو
سوز آچیبیریق وهنجه دندیگیمیزه هاردان اینانیریق ایکی شفاهی فاکتدان
سوزوموزون کورسوده اوتورماغینا اصرار انتمیریک.و یانلیز بیرباخیم
نیریک حددینده کفایت له

آشیق بولومو

آشیقلا ر اسگی چاغلاریندان صنعت باخیمیندان اوچ گروپا بولونوبلر

1-بیرینجی (ساز-سؤز-آواز) آشیقلا ری دئمکدیر بو گروپ آشیقلا ر آشیق
شعرلرینی اؤزلری یازاراق

ساز چالارو اوخویار عاشیق علسگر کیمی آشیقلا ری آد چکمک اولار

- 2-ایکینجی سی (ساز آشیقلاری دئمکدیر کی بو آشیقلار یانلیز سازدان قوللانیب و شعرلری یانلیز دیکله مه ایله
- ایفا قیلار لار و بو نوع آشیقلاردان عدالت نسیم اوو یاد ائتمک اولار لاکین عدالت نسیم اوو ازجا اولار سادا بیر نئچه
- چیخیشیندا اوخوموشدور اما عمدہ شکلده ایشلرنی بو سایاقلار باشا آپار میشدیر
- 3- اوچونجو سو (سوز) آشیقلاری دیر بو گروپ آشیقلار یانلیز آشیق شعرى یازماغی باجار میشلار بو گروپ آشیقلار ساز چالاماز و اوخوماز بوتون آشیق شعرى یازان شاعرلره بو باخیمدان آشیق لقبی ده چاتمیشدیر

آشیق سوز جوگو

- بوردا قاییدیرق یئنہ آشیق سوز جوگونون نه اولدوسون آچیقلاماغا اوسته پوروفوسور طهماسبین نظرین یازدیق
- ایندیسه اؤز ایددیعا میزه گؤره فیکلریمیزی بیلدیریریک
- 1-بیرینجی بیلیریک آشیقلار اسگی چاغلاردا «اؤزان»
آدلانیر میشلار و اؤزان سوز جوگونون آنلامی بئله
اولوریانی او کیمسه کی گویول وئریب جاندان واز کنجیب
و بیر اینام یولوندا اودان سودان قوخمور یاشایشیندا
وور غونلوق توره نیبیر بس بو آنلاملارا دققت اولوناندا
گوروروک کی اونلاردان سئوگی و عشق قوخوسو گلیمده
دیر . حالا بو وور غونلوق بیر سئوگلییه باغلانسین یا بیر
اینام یولونا

دئدیگیمزدن اسینگتمز و بو عاشقلارین بیر چوخو و اؤنملی
 لی لری سئوگی ماجرالار یاشامیشلار بو
 بیر گئرچک اولایلاردان آسلی قاجینیلماز دیر و بوتون
 اسگی عاشقانه داستانلاردان آد آپارماق بیزیم
 سۆزومورو حاقلاماغا اولدوغو قدر یئتردی.
 2- آشیق سوزو وور غولوق سوز جوگون اؤز باشینا داشیبا
 بیلمز دیر بیز بونو آشیق داستانلاریندان آلییریق . آشیق
 اؤزو بیر سئوگی ماجاراسی یاشاماقلا بو سئوگی یولوندا ان
 آغیر چتین لیک لره
 قاتلانمیش یانی وور غولوق اوزونه اوزنانلیقا گۆزه
 چکمیشدیر . بودا بونو یئتیریر کی بو کلمه عربدن
 آلینمامیش بلکه ده بیر سیرا تاریخی اولایلار گۆره و عرب
 استیلا سینا و یابانجی لار آخینینا گۆره چوخلو سوز جوکلر
 بیزیم ادبییاتا سوخولموشدور بو کلمه لردن بیرى ده
 ذو غروسو عاشیق کلمه سی دیر
 أما بو دا دوزدور کی آشیقار سئوگی ایله ایلگی ده اولموش
 و عاشیق کلمه سین چوخدا یئرسیز قوللانما میشلار و
 بودور بیزیم سوزوموزون اصیل سونوجو ولی بیر عیدده
 آشیقلیق صنعتینده هئچ بیر بیلگیلری اولمادیقدان آشیق
 عاشیق یازیلاندا هویوخورلار

آشیغین یولو

آشیقار رین یولو اسگی دؤورلرده ایکی گروپا
 بولونوردو 1- حقیقی آشیقار 2- مجازی آشیقار
 1- حقیقی آشیقار اوندان ساییلیردی کی اونلار شعرلرین
 اوزلری قوشاردیلار و اوزگه یا باشقا شاعردن سۆز چاغیر
 مازدیلار و باشقا شاعیر لردن چوخ آزاراق قوللاندیلار .

اونلار بیر سوگی ماجاراسی یاشاراق سازی معاش اوچون
اله آلامیشلار بلکه بیر سوگی دردیندن یا بیر زور اکیلیقا
دوشدوکلریندن

سازا آمان آپارار میشلار و بودا هنج بو آنلامدا دنیبل اونلار
ا یاردیم قیلاندان بویون قاجیر سینلار بلکه ساز چالماقدا
انگیزه لری یانلیز درد اوزوندن اولورموش و اونا گوره ده
دردلرینه اویغون شعرلر یارادار میشلار. نجه کی سئیدی و
آشیق غریب و عابباس توفارقانلی ... و داستانلاریندا بو
ایددعا لارا

سندلر قالیبدير

2- ايكینجی گروپ مجازی آشیقلاردی گی بو نوع آشیقلار
اؤزلری شعر لر قوشا بیلمه ییب و باشقالارینین شعرلرین
اوخوموشلار بیرده سازی یانلیز معاش اوچون اله آلامیشلار
و بو یولدان یاشایشلارین گنجیندیر میشلر و ائل آراسی دا
بویوگ حورمت لره مالیک اولوب اؤغورلار قازانمیشلار
هر حالدا هر ایکی گروپ ائللین کولتورون قورو یوب
بیرتیجی گؤزو دار منم لیک داشینی دوشلرینه دویه ن کیم
سه لردن دیلیمیزی ساخلامیشلار و سازین اونملیگی اوندان
بللی دیر کی آیری بیر موسیقی آراچلارینا باش دورموش و
اونلار بونون زیر مجموعه سی ساییلماقدیر نجه کی
دییریک سنتور سازی و یا دوننیک سازی ... اما ساز یانلیز
سازدیر

آشیغین مجلس دولاندير ماسی

آشیقلار مجلسلرده بیر لیبیدئر کیمی داورانمالی دیلار چون اونلارین
دندیکینه ائل قولاق آسیر و ده یر

وئریر و بودا چوخ آسان بیر ایش ساییلمیر . بو آشیقدير کی اؤز هونریله
مجلسه صفا باغیشلايير و کولتورون

یابیر آشیق مجلسده چیخیش ائده ازه ل باشدا بیر اوستاد نامه اوخومالی
دیر حالا بیر اوستاد شاعیرین

شعرین سینه دفتریندن اوخویور سونرا بیر صلوات چئویرتدیر. اوندان
سونرا آشیق ایکی هاوا اوخومالی دیر بو

ایکی هاوا بیر یسی دیوانی دیر او بیرسی تجنیس هاواسی دیر بو ایکی
هاوا آشیغین بویو نادیر اوندان سونرا آشیق یا

بیر یاریمجیلیق قالمیش داستانین قالانین سویلوییه جکدیر یا بیر یئنی
داستان باشلا یاجاقدیر یا اصلا داستانسیز یانلیز

اغل هاوالارین اوخویاجاقدیر بو هاوالاری مجلسده اولانلار ایسته میش
اولاجاقدیر قوشا چای طرفلرینده هر هاوادان آشیق بیر بند اوخویورسا
یئترلی دیر اما سولدوز و اورمییه ده ماحالاریندا آشیق قاطاری گرکدیر
کی باشا یئتیر سین

آشیق صنعتینده اصل سوز دئمک و مطلب چاتدیر ماقدیر اما یازیقلا
اولسون کی گونئی آذربایجاندا بیر سیرا سیاست لره گوره بو صنعت اوز
گوره ویندن گئتدیکجه اوز اقلاشماقدادیر و ارکستر آشیغا گون وئریر
ایشیق وئریر

و ارکسترده گندن برنامه ده سوز یوخ و یانلیز باش آرغی سی تویلاردان
قازانماقدایق.

آشق مجلسی دیوانی هاواسیلا باشلارسادا مجلسی دستانی هاواسیلا سونا
چاتدیرمالیدیر اما داستان کدرلی اولورسا

ایری بیر هاوایلا سونا چاتدیرمالی اولار مثلا اصلی-کرم داستانین
سونوندا دستان هاواسی اویغون اولاماز.

آشیق کیمدی

آشیق و اونون گؤرولری مجلسده ندیر بو باره ده بیر آز دانیشقدان
 سونرا بیر قوشما گتیریب مطلبه سون
 قویاجاغیق و سونرا آشیق هاوالارینی سایاجاغیق منجه آشیق هاوالاری
 بئش یوزدن آرتیق اولار اما چون بو
 بارده یازیلمايیب دیر چوخلو هاوالار آشیقلا رین سینه سینه سینده تورپاق
 آلتیندا قالیب لار بودور بیر میللتین
 آکادامیاسی اولما ماغنین سونوجو و کولتورونون تاپدالانیب آرادا گنتمه
 سی اما آشیق کیمدیر؟
 نه انتمه لی دیر و اونون ائل قارشی سیندا گورو لری ندیر و انلین اونون
 قارشی سیندا نه گورولری واردیر
 بیلیریک آشیق دوسلوق سنوه ر و بیریک جاغیران بیر هونر مندیدیر و
 انلین دانیشار دیلی و اونون کولتورونون
 سینه دفتر آرشیوی دیر آشیق ایلسیز بیر اؤیره تمنه بنزه ر کی اؤیره نجی
 سیز کلاسدا تک باشینا قالا الیمیزدن نقدر
 گلیرسه آشیغا آرخا دورمالییق و آشیق نقدر ائلدن باغیریرسا او قدر ائلده
 اونو منیم سه ییجک بونلاری آشاغیداکی
 قوشمادا اوخویوروق.

آشیق

بیزیم اولکه ده آشیق لیق صنعتی تانینمیش سئویمیش بیر صنعت اولاراق
 چوخ دریندن آراشدیریلیب
 و اونون بیر پارا سوروملاری چئوزولمه میشدیر . اونا گوره دیر بو
 صنعته هر کیمسه نه اؤز سلیقه ایله

یاناشیر و. اؤز دوشوندوگو قدر و قاوراندىقى بویدا بو صنعته ده ر وئر
مکده دیر بنده ده بو ایئتیتنادن

قیراقلانماییب بو قوشمادا آشیقلىق ایشی نین عمومى یاسالاریندان سوز
آچمیشام اومید اندیریک زامان

ایره لی سورودوکجه آشیقلا ر اؤز قوتسال اوجاقلارین اله کنچیرمکله ده ده
قورقورد کیمی اونی لئیدیرلیک

حددینه اوستو نلشدیر سینلر . یاز

تورکون چالغیسیندا ، ایشیقلا ر ساچان

ایلاى دویونله ییب ، ایلاى کوچوب

گوزونون قاراسی آغی دیر آشیق

تک اوزو دنیل کی ، خالقى دیر آشیق

آیدین گورسین ، درین باخسین دونیاى

گؤنشلر پایلا سین ، میرریغا آیا

گنرچکلیک کره سین هر یانا یایا

حاققین چیراغی نین یاغی دیدیر آشیق

باجاریق کوسونده لعلدن گؤهردن

سوز آچسین هر دردی کندن شهردن

باجاریق بسله سین هر دؤرد هونردن

آنلاق شرابینا ساقى دیر آشیق

وولکانلار پوسگورسون سازینین تنلی

چکسین گؤز اؤنونه حاق چنلی بنلی

اویاتسین اوبانی اویاتسین انلی

آتالار سوزونون داغی دیر آشیق

دوز یوللاردا بیلن قیلسین اوزونو

آچسین اورگ لری آچسین گوزونو

مجلسده سویله سین حاققین سوزونو

یوردوندا ایشیق ، دان چاغی دیر آشیق

یاشاییش آنلامین یاپسین انلله
سنگلیک نامارین یاپسین دیلله
قان تری سو اولسون قیزیل گولله
گنرچک گوللری نین باغی دیر آشیق

مجلسین ان قوتسال بیر اوجاق بیلسین
دردی بنزیکدیرسین کدرلر سیلسین
خالقی آغلاتماسین گولدرسون گولسون
مجلس لر اوزونون آغی دیر آشیق

ظولمو دیکسیندیرسین سازی نین سه سی
چنینه سین زنجیری قیرسین قفه سی
بولولتک یاز یاپسین اونون نفه سی
جهلین قارشسی سیندا یاغی دیر آشیق

اولاش کوریو سودور ایستک لیلر چین
چونندان درس آلان ینمزکی ایچین
مضراب اوراخ اولسون حکمتلر بیچین
قانماز سینه سینین داغی دیر آشیق

اتل بیلر ده به رین فرمان سورن یوخ
چون گولر اوزلودور دردین گورن یوخ
اونون تک گویوللر آلیب هورن یوخ
اصلی لر بوینونون باغی دیر آشیق

بیلیگ سیز ینرلرده بیلیگدن دنسین
کور اوغلو بابک لی دیلگدن دنسین
جوجوقلار آغلادان فلکدن دنسین
سنگی منحرابی نین طاغی دیر آشیق

سه سینی گوزله سین قولاق دویمه سین
پول اوچون هنج کیمی ینرسیز اویمه سین
گنرچک دن ساوایی بیر زاد سنومه سین
سوزلرین ان صافی ساغی دیر آشیق

سازی نین هاییندان اورگ تیتیره سین
اولسون روحاننلی به لگ تیتیره سین

قان تورپاق تیتره سین فلک تیتره سین غریه بللندیر سین شرقی دیر آشیق

آشیق اولو دنییل دیری دیر هر آن نه اولار وارسیز دیر کیشی دیر اینان
ادب لی کولتورلو اولان هر اینسان بیلسین کی همیشه باقی دیر آشیق

بیاندیرار بیانجی سوز بیانلاری اوجالدار اتل ایچره حاق سایانلاری
تاپشیرار بیر-بیره بی بیانلاری گورنجه وصلتده راقی دیر آشیق

باغیشلار سولدوزو بوتون آشیقلار یازدیغی سوزلری حاق اولسا حاقلار
اونداکی تنلری میضراب داراقلار شاعیر بوستانین طاغی دیر آشیق

آشیق هاوولاری

1-باش دیوانی(شاه خطایی-مجلس دیوانی)2-آیاق دیوانی3-بحری دیوان (عوثمانلی دیوانی)

4-سارال دیوانی5-ده لی دیوانی 6-کسمه دیوانی 7-نسیمی دیوانی (بو دیوانی یاردان سولدوز ده بیر مانجی اوغلو اولوبدور) 8-تجنیس9-جیغالی تجنیس (قارا تجنیس)10-آتلی کور اوغلو11-باش جلیلی 12-اورتا جلیلی13-آیاق جلیلی 14-آزافلی دوبنیتیسی 15-تووز دوبنیتی سی 16-باش ساری تنل (گه وری) 17-باغداد دوبنیتی سی 18-بورچالی دو بنیتی سی19-وان آغری (فخری-تورابی-لاچین) 20-قازاخ دوبنیتی سی

- 21- سولدوز دو بنیتی سی 22- زولفقاری 23- ایروان دوبنیتی سی 24- محمد حسینی -25- کور گرایلی سی 26- حیدری 27- موللا جوما دوبنیتی سی 28- شکی دوبنیتی سی 29- پاشام کوچدو 30- اورتا ساری تنل
- 31- کور اوغلو بحری سی 32- کور اوغلو قاتار ماسی 33- قدیم گرایلی 34- مینا گرایلی سی 35- پنشرو 36- جنون 37- سالاما گرایلی سی 38- صیادی 39- ترس گرایلی سی 40- حجاز گولو 41- شیرین قالا 42- شاهسنونی 43- شمکیر سارایی 44- یورد ینری 45- یونگول شرول 46- اورتا شرول 47- آغیر شرول (آراز باسدی) 48- کرم کوچدو 49- اوپرا کرمی 50- آراز باری کرمی
- 51- احمدی کرم 52- کرم شیکسته سی 53- کور اوغلو بوزوغو 54- کور اوغلو روباعسی 55- گوللو قافیہ 56- گویجه گلو 57- اینجه گولو 58- گویجه قایتار ماسی 59- گیلہ نار 60- قازاخ سبزه سی 61- میصری 62- منصور 63- موخہ یی 64- قازاخ یورد ینری 65- میرزه جانی (کسمہ گوز للمه) 66- محمد باقری (شقایی) 67- نجفی 68- نخجوانی 69- ایروان چوخورو 70- عوٹمانلی بوزوغو 71- سالاما کرمی 72- سولطا نی 73- سنیرانی 74- سمندری 75- سوسنبری 76- جنگی کور اوغلو 77- شیروان گوچری 78- شیروان شیکسته سی 79- شنشنگی 80- انل بایاتیسسی 81- کوچ بایاتیسسی 82- آت اوستو 83- چوبان بایاتیسسی 84- قایا باشی 85- واقیف گوزللمہ سی 86- قارا باغ شریلی 87- گودک دونو 88- آیدینی 89- عابباس شیکسته سی 90- گویجه گوزہ للمه سی 91-
- 91- اورمیہ گوزللمہ سی 92- بهمنی 93- بایرامی 94- گولابی 95- گوهری یا قارا کهری 96- پرده سیز 97- بادامی شیکسته 98- قوبا کرمی 99- غوربتی اورمیہ 100- خوی غوربتی سی 101- قهرمانی 102- قافیہ 103- قرا گوز 104- قارا باغ قایتار ماسی 105- قمر جانی دویمہ کرمی 106- دول هیجرانی 107- دوشہ مه کور اوغلو 108- کسمہ هیجران 109- بندایی هیجرانی 110- دیلقمی 111- ربذه دورا خانی سی 112- اورمیہ دورا خانیسسی 113- انل هاواسی (قاراچی- درویش علی خان قایتار ماسی) 114- تاجری 115- زارینجی 116- کوهنه زارینج

117-ایران کر ه میسی 118-اوبا گوزللمه سی 119-یانیق کرمی 120-
قاهماری-ایبراهیمی-قارا تنلی 121-باش موخممس (دیک دابانی) 122-
آیاق موخممس 123-کور او غلو موخممس 124-کور او غلو گوزللمه
سی 125-اورتا موخممس 126-مجلس دستانی 127-عوثمانلی دستانی
128-

جمشیدی 129-ینل-ینل 130-سولدزو 131-اکبری 132-اورمییه امراهی
سی 133-خوی امراهی سی 134-سولدوز قارا باغی سی 135-باکی
قارا باغی سی 136-شکر یازی 137-سنه مایی 138-موسلمان کنشیک
او غلوسو 139-انرمنی کنشیک او غلوسو 140-مهربانی 141-داغیستانی
142-زین العا بدینی 143-هیجران کرمی 144-جیرانی کرم 145-اووچو
گرایلی سی 146-موحترمی 147-روحانی 148-روحانی باکی 149-خان
چوبانی 150-نمدی 151-ترکمه گوزللمه سی 152-پناهی 153-همدان
گرایلی سی 154-تبریز پاشام کوجدوسو 155-مصری دوبنتی 156-
حلبی هاواسی 157-قارص هاواسی سولدوز 158-شرقی سی 159-
عوثمانلی هاواسی - 160هشتیری هاواسی

آشیق هاوالاری دورد نوع شعر لرله ایفا اولونورلار

دیوانی هاوالار اون بئش هنجایی شعر لرله یانلیز سولدوز ده بیر مانچی
او غلو یارادیغی دیوان اون آلتی هنجالی

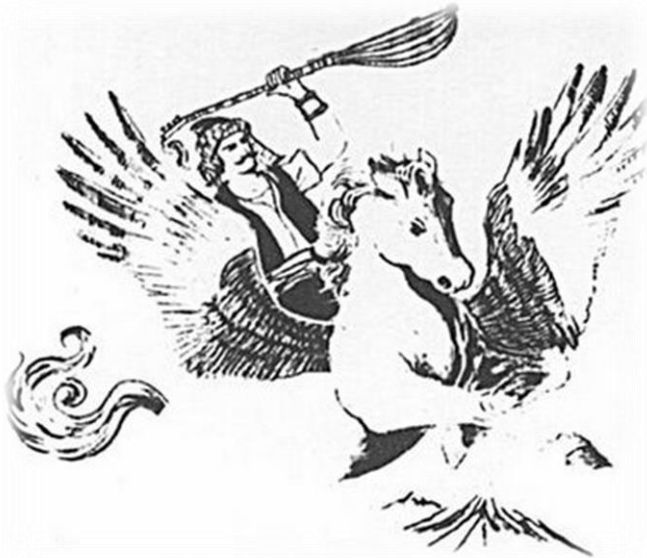
شعر لر له ایفا اولونار بو دیوان چون عماد الدین نسیمی نین شعرلری نین
هنگیندن آلیندیغینا گوره نسیمی نین ده

آدینا باغلانیب دیر

قوشما هاوالار اون بیر هنجایی شعرلر له ایفا اولونور و هاوالارین ان
بویوگ حبسه سینی ده بو هنگیده یازیلان و

بیر عیدده هاوالار سگگیز هنجایی شعر لرین اوخونماقدادیر او جمله دن
بوتون گرایلی لار سگگیز هنجالی شعرلرین اوخونماقدادیر

آخرینجی بولوم یئددی هنجایی شعرلردی بو بارده یانلیز قارا باغی
 هاوالاری ایندی بیه قدر تانینیب دیر و بو باره
 آشیقلا آرئیق ایشله مه لیدیلر چون بایاتی لار یا یئددی هنجایی شعرلر
 بیزیم توکنمز فولکو لورومزا باغلی دیر
 هر قدر آشیقلا بایاتی لاردان ساز صنعتینده قوللا نا بیلرسه لر آرئیق
 کولتور موزه قوللوق انده بیلر لر

چرا درباره ماننایان و تمدن آنها سکوت می‌کنند 1.

میشوو آراشدیرما قوروپو

در این پست نخست شرحی درباره تپه حسنلو و آثار باستانی یافت شده از آن خواهیم پرداخت در ویکیپدیای فارسی در مورد تپه حسنلو اینچنین نوشته شده است:

((**تپه حسنلو** که در ۷ کیلومتری شهر سولدوز (نقده) قرار دارد، یکی از تپه‌های باستانی ایران است که قدمت آن به بیش از ۶ هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. معروفترین اثر باستانی یافت شده در این محل **جام طلای حسنلو** است که به **عصر آهن** تعلق داشته و در موزه ایران باستان نگهداری می‌شود.

تپه باستانی حسنلو در ۱۲ کیلومتری جنوب غربی دریاچه ارومیه، و ۹ کیلومتری شمال شرقی شهرستان نقده بین دهکده‌های امین‌لو و حسنلو واقع شده‌است. این تپه به مناسبت

نام دهکده مجاورش حسنلو نام گرفته است. تپه‌های باستانی زیادی پیرامون تپه حسنلو را فرا گرفته‌اند و گویا هنگام آبادی حسنلو و تمدن عظیمش تمدنهای دیگری نیز با این تپه در تماس بوده و هم‌دوره تمدن حسنلو بوجود آمده‌اند.

وجود تپه‌های باستانی دیگر چنین میرساند که اقوام ساکن در حسنلو با اقوام ساکن در تپه‌های اطرافش از یک تیره بوده و با هم داد و ستد و رابطه داشته‌اند. تپه‌های اطراف حسنلو عبارتند از:

تپه باستانی پسدلی در شمال شرقی حسنلو (واقع در دهکده شیخ احمد) تپه بارانی در جنوب حسنلو (واقع در دهکده بارانی عجم) تپه حاج فیروز در جنوب حسنلو (واقع در دهکده حاج فیروز) تپه باستانی تابیه در جنوب غربی حسنلو (واقع در دهکده تابیه) عقرب تپه در مغرب حسنلو (واقع در دهکده دلمه) تپه کوئیک در شمال غربی حسنلو (واقع در دهکده کوئیک) تپه دلنچی اری در شمالغربی حسنلو (واقع در دهکده دلنچی اری=جوی گدا) تپه باستانی فلات در مغرب حسنلو (واقع در دهکده قلات) تپه باستانی میرآوا=میرآباد در مغرب حسنلو (واقع در دهکده میرآباد) تپه باستانی دیگر بنام ساخسی تپه در جنوب حسنلو (واقع در دهکده ساخسی تپه)، تپه نظام آباد در جنوب شرقی حسنلو (واقع در دهکده نظام آباد) تپه مملو در جنوب شرقی حسنلو (واقع در دهکده مملو) تپه محمدشاه در مشرق حسنلو (واقع در دهکده محمدشاه) تپه گرخانه در مشرق حسنلو (واقع در دهکده گرخانه). کلیه تپه‌های یاد شده به فاصله‌های مختلف از یکدیگر و به فاصله ۲ کیلومتر تا شعاع ۱۵ کیلومتر از تپه حسنلو قرار گرفته‌اند.))

دروازه و دیوار دفاعی قلعه

دور تا دور قلعه را دیواری به قطر (عرض) ۳ متر و ارتفاع هفت متر فرا گرفته بوده است. در سرتاسر این دیوار برجهای مربع شکلی به فاصله‌های ۳۰ متر از یکدیگر و به ابعاد ۱۰ متر × ۱۰ ساخته شده بود. ارتفاع برجها بدرستی معلوم نیست که چند متر بوده است و مسلماً بیشتر از ۷ متر یعنی بلندتر از دیوار قلعه بوده است. با احتساب هر ۳۰ متر یک برج، تقریباً محل هفت برج در روی دیوار دفاعی قلعه روشن می‌گردد. طرز قرار گرفتن برجها در میان دیوارها طوری بوده است که ۳ متر از طول برج داخل دیوار و ۵ متر آن خارج دیوار (بیرون از قلعه) و ۲ متر آن در سوی دیگر دیوار (داخل قلعه) قرار داشته است. از این برجها برای حفاظت قلعه استفاده می‌شده است.

از حفاری قسمتی از دیوار قلعه و چند برج می‌توان نتیجه گرفت که تغییراتی در دیوار شهر و برجها در دوران سوم سکونت در حسنلو پدید آمده است و مسیر دیوار قلعه در دوره سوم سکونت با دوره چهارم فرق کرده است، زیرا پس

از آتش‌سوزی و فرو ریختن قسمت زیادی از دیوار قلعه و خراب شدن برخی از برجها، دیوار و برجها از نو بنا شده ولی در مسیر دیوار اندکی انحراف حاصل گردیده‌است.

حیات مرکزی و بناهای پیرامون آن

در مرکز این دژ حیات وسیعی به طول ۲۹ و عرض ۱۹ متر قرار گرفته‌است. البته طول و عرض حیات در همه سو یکسان نبوده و حیات تقریباً شکل چندضلعی نامنظمی پیدا کرده‌است بطوریکه در شمال‌ترین قسمت عرضش به ۲۱ متر هم می‌رسد. در انتهای جنوبی حیات مرکزی مذبح یا قربانگاه قرار داشت و در انتهای شمالی حیات چند ستون سنگی بلند بفاصله چند متر از یکدیگر به ارتفاع سه متر یا بیشتر مانند لوحه سنگی یادبود به دیوار شمالی حیات نصب شده بود ولی روی هیچ‌کدام از آنها کتیبه‌ای دیده نمی‌شد. در دو سوی شمالی و غربی حیات سکوه‌های سنگی بارتفاع تقریبی ۶۰ تا ۷۰ سانتیمتر و عرض ۱۲۰ تا ۲۳۰ سانتیمتر وجود داشت که با سنگ‌های تخت مفروش بود. دور تا دور حیات مرکزی و اتاقهای کوچک و بزرگ و تالارهای ستوندار و ایوانهای درازی وجود داشته‌است که بازمانده آن هنوز هم برجای اولش دیده می‌شود.

بناهای سوی شرقی حیات مرکزی

در جنوب خاوری حیات مرکزی یک تالار وسیع با چند انبار وجود داشت. در این تالار مقداری زیادی از خمره‌های

بزرگ یافت شد. از همین تالار یک در به انبار دیگری که خمره‌های زیادی در آنجا وجود داشت باز می‌شد (شکل ۳۰) مورد استفاده این خمره‌ها محققاً معلوم نیست که آیا برای ذخیره آب بوده یا شراب. ولی به سبب اینکه این قلعه دژ نظامی بوده‌است احتمال ذخیره آب برای روزی که مبادا دژ را محاصره کنند بیشتر است. در شمال همین انبار اولین و قدیمترین تالار بزرگ ستوندار قرار گرفته‌است. در ورودی این تالار بزرگ ستوندار از همین انبار به داخل حیاط مرکزی باز می‌شده‌است. تا آنجائیکه حفاری سال اخیر روشن کرده‌است این تالار بطول و عرض 16×4 متر از زیر خاک بیرون آمده‌است ولی قسمت جنوب شرقی آن هنوز حفاری کامل نشده و معلوم نیست که ابعاد واقعی این تالار چند متر است. در مرکز این تالار در دو ردیف ۴ ستون وجود داشته‌است که فاصله هر ستون با ستون دیگر ۵ متر بوده‌است و در کنار دیوار نیز محلهائی برای تعبیه ستونهای چوبی با ته ستونهای سنگی دیده می‌شود. در جنوب همین تالار محل محراب یا موبد معلوم است. در میان این تالار ستوندار اسکلت دو اسب به فاصله ۵ متر از یکدیگر در سوی شرقی و مرکزی تالار یافت شد. دیدن این منظره چنین ثابت می‌کند که از این تالار پس از ساخته شدن تالار دوم ستوندار که در جنوب حیاط مرکزی قرار دارد دیگر استفاده نشده‌است بلکه جهت نگهداری اسبان بجای اصطبل بکار رفته‌است.

دروازه و دیوار دفاعی قلعه

دور تا دور قلعه را دیواری به قطر (عرض) ۳ متر و ارتفاع هفت متر فرا گرفته بوده‌است. در سرتاسر این دیوار برجهای مربع شکلی به فاصله‌های ۳۰ متر از یکدیگر و به ابعاد ۱۰ متر $\times$ ۱۰ ساخته شده بود. ارتفاع برجها بدرستی معلوم

نیست که چند متر بوده‌است و مسلماً بیشتر از ۷ متر یعنی بلندتر از دیوار قلعه بوده‌است. با احتساب هر ۳۰ متر یک برج، تقریباً محل هفت برج در روی دیوار دفاعی قلعه روشن می‌گردد. طرز قرار گرفتن برجها در میان دیوارها طوری بوده‌است که ۳ متر از طول برج داخل دیوار و ۵ متر آن خارج دیوار (بیرون از قلعه) و ۲ متر آن در سوی دیگر دیوار (داخل قلعه) قرار داشته‌است. از این برجها برای حفاظت قلعه استفاده می‌شده‌است.

از حفاری قسمتی از دیوار قلعه و چند برج می‌توان نتیجه گرفت که تغییری در دیوار شهر و برجها در دوران سوم سکونت در حسلو پدید آمده‌است و مسیر دیوار قلعه در دوره سوم سکونت با دوره چهارم فرق کرده‌است، زیرا پس از آتش‌سوزی و فرو ریختن قسمت زیادی از دیوار قلعه و خراب شدن برخی از برجها، دیوار و برجها از نو بنا شده ولی در مسیر دیوار اندکی انحراف حاصل گردیده‌است. این تالار همان ترانشه ۳۱Y و ۳۲Y بود که در سال ۵۱ حفاری گردیده و اشیائی هم از آنجا یافت شده‌است. در شمال این تالار در ترانشه‌های ۳۱X و ۳۱W و ۳۱W E چند اتاق کوچک و بزرگ کشف شد. در ورودی این اتاقها که معمولاً همه به یکدیگر راه داشتند از قسمت شمال شرقی حیاط مرکزی بود. در همین واحد ساختمانی بود که اسکلت‌های متعددی یافتیم و جالبترین این اسکلتها اسکلت زن و مردی بود که در آغوش هم خفته بودند. (شکل ۳۱ و ۳۲) بهترین اشیائی که از این ترانشه‌ها و در میان بناهای قسمت شرقی حیاط مرکزی یافت شده‌است عبارت بودند از یک دستگیره مفرغی با نقش گیلگمش و حیوان شبیه شیر – مقداری پارچه سوخته – دو عدد سیلندر با نقش بز و مقداری ابزار مفرغی و دهنه اسب.

بناهای جنوبی حیاط مرکزی

در جنوب حیاط مرکزی یک واحد بزرگ ساختمانی که شامل اتاقها و تالارهای متعددی بود کشف گردید از بناهای مهم این قسمت دومین تالار بزرگ ستوندار بود که گویا بعنوان معبد پس از متروک شدن اولین و قدیمیترین تالار ستوندار شرقی ار آن استفاده شده است. این تالار بزرگ دارای ابعاد $24/30 \times 18/5$ متر بود. تعداد ۸ ستون در وسط و ستونهای دیگر در اطراف تالار در کنار دیوارها موجود بوده است. همه ستونهای چوبی روی زیر ستونهای منظمی قرار گرفته بودند. سقف چوبی این تالار بر روی ستونهای چوبی استوار بوده و سنگینی تیرهای سقف روی همین ستونهای چوبی تالار می افتاده است. این تالار بیشتر از یک طبقه (اشکوب) نداشته است و ارتفاع آن از کف تا سقف ۷ متر بوده است در صورتی که ساختمانهای دیگر اطراف این تالار دو طبقه (دو اشکوبه) بوده و بلندی هر اشکوب $3/5$ متر بوده است. در حقیقت پشت بام تالار با پشت بام اتاقهای اطرافش در یک سطح مساوی قرار گرفته بوده است. در میان این تالار ستوندار بزرگ معبد مانند، تقریباً بفاصله $3/5$ متر از در ورودی سمت شمال تالار سکوئی به اضلاع $2*3$ متر قرار داشت. این سکو که از خشت و گل ساخته شده بود احتمالاً جهت انجام تشریفات مراسم مذهبی ویژه ای ساخته شده بوده است. شاید هم در روی این سکو شمعدانها و چراغهای پیه سوز جهت روشن نگهداشتن معبد قرار می داده اند و شاید هم قربانی را روی همین سکو تقسیم می کرده اند. در سمت جنوبی تالار درست در وسط ضلع

جنوبی محلی شبیه محراب که شاید محل ایستادن یا نشستن موبد بزرگ بوده است درست کرده اند که راهی به اتاق کوچک پشت معبد (در ضلع جنوبی آن) دارد. ممکن است همین اتاق کوچک هم محلی برای تعویض لباس روحانی موبد و یا محل کار ویژه ای برای موبد بوده باشد. در سمت شمال شرقی داخلی معبد و تقریباً قسمت شرقی در ورودی سمت شمال آن در داخل معبد محلی برای روشن کردن آتش مقدس وجود داشته است که هنگام اجرای مراسم احتمالاً در آن محل آتش می افروختند و آثار سوختگی زیاد نشانه آتش افروزی در آن محل است. در گوشه جنوب غربی معبد نیز آتشگاه دیگری بچشم می خورد که عبارت از اجاق مستطیلی شکلی است و آثار سوختگی شدیدی در آن محل نیز دیده می شود.

در میان ستونهای این تالار، در قسمت شمال و غربی دو در بزرگ به عرض ۲ متر و در قسمت جنوبی و شرقی درهای ورودی بعرض ۱/۲۰ متر بدخل اتاقهای اطراف تالار باز می شوند. در سمت شمال معبد و در دو طرف دروازه شمالی آن دو سکوی بزرگ که روی آنها سنگ فرش شده است به چشم می خورد. عرض هریک از سکوها ۲/۵ متر و طولشان تقریباً ۸ متر بود. از قرائن و شواهدی که در این معبد و اطرافش موجود است چنین استنباط می شود که این سکوها برای نشستن افرادی که به معبد دعوت می شدند و یا برای اجرای مراسم خاصی به آنجا می آمدند ساخته شده اند. و محل سخنران یا موبد که درست مانند سن تآتر یا سینما در مقابل آن سکوها قرار گرفته است چنین راهنمایی می کند که ممکن است افرادی برای استماع سخنرانی موبد بزرگ در این محل گرد هم می آمدند و موبد در محل مخصوص خود می نشست یا می ایستاده و افراد دیگر روی سکوهای طرفین دروازه شمالی می نشستند و مراسم با دستور موبد روی سکوی میز مانند که نزدیک جایگاه موبد بود انجام می گرفت. اجرای این

مراسم آتش افروزی در آتشگاه‌های سمت شمال شرقی و جنوب غربی معبد همراه بوده است . بناهای اطراف معبد یادشده غالباً همه به هم راه داشتند و مانند اتاقهای تو در تو در چهار سوی کعبه ساخته شده‌اند و اکنون نیز محل درهای آن که به معبد باز می‌شده کاملاً پیداست. در قسمت شمالی معبد و خارج آن دو ایوان کوچک در طرفین در ورودی قرار گرفته است پیش از اینکه وارد این بنای بزرگ معبد شویم باید از ایوانها بگذریم. این دو ایوان هم شاید محل رخت‌کن یا محل نگهداری اثاثیه و اشیاء کسانی بوده است که هنگام ورود به معبد تحویل افرادی می‌دادند تا در بازگشت از معبد دوباره آنها را پس گرفته و با خود ببرند. پیش از اینکه وارد این دو ایوان شویم، در گوشه جنوب غربی حیاط مرکزی نظر ما را سنگ بزرگی در فاصله ۲ متری ایوانها جلب می‌کند. این سنگ بزرگ بطول ۴ و بعرض ۲ متر است. شاید هم مراسم قربانی را روی آن سنگ انجام می‌داده‌اند زیرا ممکن است که انسان یا حیوان را برای یزرگداشت معبد بزرگ و خدای معبد قربانی کنند و این سنگ احتمالاً مذهبی بوده که قربانی را روی آن بر می‌بریده‌اند و پس از شستشوی قربانی برای تقسیم، آنرا به داخل معبد روی سکوی نزدیک جایگاه موبد منتقل می‌کرده‌اند.

اتاقهای دیگر سمت جنوب حیاط مرکزی شامل انبارها، اسلحه‌خانه و آشپزخانه بود که غالباً به تالار بزرگ ستوندار جنوبی راه داشته‌اند. بجز آشپزخانه که در پشت تالار بزرگ قرار گرفته بود اتاقهای کوچکی با راهروهای بلند سمت جنوب و شرق این تالار را احاطه کرده بود. در کف برخی از اتاقها ته ستونهای سنگی جسته گریخته افتاده بود. در پشت تالار بلند شرق تالار ستوندار یک راهرو وسیعی که احتمالاً اسلحه‌خانه بوده و یا اسلحه‌ها در آنجا ساخته می‌شده است وجود داشت. در سالهای گذشته از این محل تعداد زیادی

شمشیر و سرنیزه آهنی کشف شده بود که این نظریه را تأیید می‌کند. یک در ورودی از قسمت جنوب شرقی حیاط مرکزی به محوطه اسلحه‌خانه باز می‌شده که به همه اتاقهای مجاور خود راه داشته‌است. در سمت مغرب همین تالار بزرگ ستوندار چندین اتاق بزرگ و کوچک قرار گرفته بودند که همگی با هم ارتباط داشته‌اند و از آخرین اتاق شمال غربی این واحد ساختمانی راهی به راهرو باریک ساختمانهای غربی حیاط مرکزی و نیز راهی به سومین کاخ بزرگ ستوندار که از دو تالار دیگر جدیدتر است وجود داشته‌است. این اتاق درست روبروی اتاقی که جام طلا از آنجا کشف شد واقع شده‌است.

بناهای غربی حیاط مرکزی

در گوشه جنوب غربی حیاط مرکزی نزدیک مذبح دری به سوی تالار بزرگ ستوندار (معبد) باز می‌شود و در جوار همین در یک راهرو بلند و باریک که بسومین تالار ستوندار غربی (جدیدترین تالار) منتهی می‌شود وجود دارد. در ضلع شمالی همین راهرو نزدیک سومین تالار ستوندار در اتاق کوچکی جام طلای حسنلو در سال ۱۳۳۸ کشف گردید. این جام در آغوش انسانی که روی سینه بر زمین افتاده بود و به پشت او خنجر فرو رفته و از سوی دیگرش جام را شکافته بود یافت شد. در قسمت غربی حیاط مرکزی یک در ورودی بزرگ به اتاقهای غربی حیاط و تالارهای بزرگش که اتاقهای متعددی داشتند باز می‌شده‌است. تقریباً بیش از ۱۵ اتاق کوچک و بزرگ که غالباً بهم راه داشته و با هم ارتباط دارند کشف شده‌است. این واحد ساختمانی، از سوی مشرق به حیاط مرکزی و از سوی مغرب به دیوار غربی قلعه و از سوی جنوب به راهرو باریک و از سمت شمال به راهی که هر بازدیدکننده از این قلعه به هنگام آبادی آن از آنجا عبور

می‌کرده‌است و این راه یگانه راه ورودی از سمت غرب قلعه و دروازه غربی قلعه دفاعی بوده‌است. این واحد ساختمانی از سوی شمال دارای در بزرگ ورودی بوده‌است که بوسیله پله‌های درازی به طول ۱۱ تا ۹ متر به دخل راهرو بلند که طولش ۲۲ و عرضش ۹ متر بوده بدون بنا راه داشته‌است. این راهرو دارای دو دروازه غربی و شرقی هم بوده، که فاصله دروازه‌ها از هم ۱۶/۵ متر بوده‌است. یک در هم در سمت جنوب آن به راهرو باریک یاد شده باز می‌شده‌است. یک هال کوچکتر هم در مغرب این راهرو (هال) بزرگ غار داشته‌است که طولش ۱۴/۶۰ و عرضش ۳۰/۴۰ متر بوده و از این هال غربی یک در ورودی به سومین تالار بزرگ ستوندار غربی به عرض ۲ متر باز می‌شده‌است. سومین تالار ستوندار غربی که در شمال غربی تالار دوم بزرگ جنوبی و به فاصله زیادی از آن قرار گرفته بود حتماً پس از آن تالار بنا شده بوده‌است. ساختمان این تالار شباهت زیادی به بناهای دوران هخامنشی دارد، زیرا ستونها را یک پارچه از سنگ ساخته‌اند و نظم بیشتری در ساختن این تالار بکار رفته‌است. ابعاد این تالار ستوندار جدید ۱۵/۶۰ * ۱۵ متر و تقریباً مربع شکل بوده‌است. عرض دروازه‌های ورودی آن ۲ متر و فاصله این تالار تا دیوار دفاعی قلعه ۳/۹۰ متر بوده‌است. در قسمت شمال شرقی این تالار ستوندار و در داخل تالار آتشگاهی قرار داشت و محل اجرای مراسم یا محل موبد تقریباً در مرکز تالار واقع شده بود.

بناهای شمالی حیاط مرکزی

در قسمت شمال حیاط مرکزی بناهای دیگری وجود داشت که در دو فصل اخیر آنها را یکی پس از دیگری از زیر خاک درآورده‌اند. این اتاقها که فعلاً به ۱۵ عدد می‌رسند،

احتمالاً محل نگهداری بانوان کاخ و شاید کنیزان و غلامان دژ بوده است. زیرا در تابستان سال ۴۹ از این قسمت تعداد زیادی جعبه های کوچک به شکل مکعب مستطیل مخصوص نگهداری وسایل آرایش، مانند سرمه دان و وصمه دان استخوانی و عاجی یافت شد که این احتمال را بیشتر تقویت می کرد.

در اتاق بزرگی که بنام ترانشه ۲۹w در سال ۱۳۴۹ حفاری شد استخوانهای ۱۱ اسکلت بهم خورده و درهم و برهم وجود داشت. وضعیت و موقعیت قرار گرفتن اسکلتها روی زمین مرگ غیرطبیعی آنها را کاملاً ثابت می کرد. در میان این اسکلت ها ۴ اسکلت بچه وجود داشت. مسیر افتادن اسکلتها با هم فرق داشت و دفن هیچکدام جهت معین و منظمی نداشت و چنین به نظر می رسید که هنگام مرگ، آنها با دستپاچگی و در حین فرار به زمین افتاده و مرده اند. چند اسکلت هم روی صورت وارونه افتاده بود و چند اسکلت روی دست راست و تعدادی طاق باز و یکی دوتا هم روی دست چپ بر زمین افتاده و مرده بودند. سر چند اسکلت از بدن جدا شده بود و یکی از آنها فقط یک پا داشت و پای دیگرش پیدا نشد. اسکلتی که احساس می شد زن است دست به سوی کودکی دراز کرده بود که کودکش را در آغوش کشد ولی مهلتی به او داده نشده بود و مرده بود، شاید احساس و عاطفه مادری مانع آن شده بود که کودکش را بگذارد و خودش فرار کند. به احتمال بسیار قوی این اتاقها را آتش زده اند و هنگام ریزش تیرها و فرود آمدن سقفها ساکنین آنها با وحشت پا به فرار گذاشته اند ولی نتوانستند موفق شوند و به سبب بریده شدن دست و پای آنها نیز به احتمال قوی ریزش خاک و افتادن تیرهای سقف بوده است. دو اسکلت که در اتاق مجاور این اتاق بزرگ یافت شد احتمالاً زن و مردی بوده اند که در یک رختخواب خوابیده بوده و پای راست یکی روی پای چپ دیگری افتاده و هنگام وقوع حادثه حتماً خواب بوده اند.

در میان حیاط مرکزی نیز اسکلت‌های متعددی یافت شد که غالباً استخوان‌های آنها سوخته و کاملاً از بین رفته بود. در ترانشه ۳۰w چند اتاق وجود داشت که از یکی از اتاقها دو بشقاب سه پایه سنگی بسیار زیبای منقوش پیدا شد. در این محل روزه‌ای به اتاقها باز می‌شد که در شرق آن دو تخته سنگ بزرگ بر روی سکویی قرار گرفته بود. در همین محل یک اسکلت که در چاهی افتاده بود چنین وانمود می‌کرد که این چاه را نیز مخصوص دفن همین اسکلت کنده‌اند زیرا اسکلت را روی شکم و صورت در ته چاه خوابانیده بودند و اثری از دفن دیده نمی‌شد. بطوریکه سر اسکلت به طرف شمال شرقی و پایش بسوی جنوبغربی شکم و صورتش بر روی زمین قرار داشت. جالب اینکه هیچ شیئی در کنارش دیده نمی‌شد. دایسون عقیده دارد که «احتمالاً ر آن دوره صاحبان این نوع اسکلت‌ها با این نوع دفن حتماً دچار بیماری سخت و مسر شده‌اند» ولی به‌نظر اینجانب این امر غیرطبیعی و غیر منتظره‌است زیرا هرچقدر بیماری خطرناک و مسری بوده باشد و آنها در اثر این بیماری فوت شده باشند باید بازماندگانش ظرفی یا شیئی در کنارشان می‌گذاشتند، ولی ممکن است اعتقادات مذهبی آنها اجازه گذاشتن چیزی را در قبر آنها ندهد (مانند دین اسلام) و یا اینکه اینان بزه‌کار، جانی، جاسوس و اسیر بوده‌اند و برای متنبه کردن افراد دیگر حتی خواسته‌اند آنها را در انتظار مردم خوار گردانیده و در دنیای دیگر نیز (بعقیده خودشان) بدون غذا و آب بگذارند.

در ترانشه‌های ۱۸w و ۱۹w که در سالهای گذشته حفاری شده ولی حفاری آن ناقص مانده بود برای تکمیل حفاری چند روزی کار شد، در این ترانشه‌ها سه دیوار از سه دوره مختلف یافت شد و یک اسکلت گاو در این ترانشه قرار داشت که سه اسکلت انسان نیز در کنار آن افتاده بود. بدرستی معلوم نیست که این محل چه بوده و علت مرگ انسانها و گاو همان

آتش‌سوزی بوده است؟ که سقف بنا فرو ریخته و آنها در زیر خاک مدفون شده‌اند و یا جنگی رخ داده و ضمن جنگ کشته شده و بعداً آتش هم روی آنها را فرا گرفته‌است و استخوانها را سوزانیده‌است. نظر به اینکه یک سرنیزه آهنی به شکم گاو فرو رفته بود و یک پیکان آهنی هم در بالای سر حیوان دیده می‌شد معلوم می‌شود که هنگام آتش‌سوزی به این حیوان نیز حمله‌ور شده‌است.

به این نکته باید توجه شود که این دژ در دوره چهارم سکونت در حسنلو انجام شده‌است. بنای سوخته شده هم مربوط به این دوره‌است. در این هنگام یک آتش‌سوزی بسیار بزرگ و پرهیجان در قلعه رخ داده که با قتل و خرابی همراه بوده‌است. بعبارت دیگر برای ساکنین دژ این بلای ناگهانی و غیرمنتظره بوده‌است و شاید شبانه و هنگام خواب ساکنین قلعه، این محل مورد تاخت و تاز و حمله قرار گرفته باشد. به هر حال اثرات آتش‌سوزی در قسمت جنوبی، شرقی، شمالی، شمال شرقی و جنوب شرقی حیاط مرکزی و داخل حیاط بیشتر از قسمت‌های دیگر قلعه احساس می‌شود. زیرا در ترانسه E ۳W حتی تیرهای افتاده از سقف همه بصورت ذغال درآمده و هرچه یافت می‌شد همراه با مقدار زیادی اثر آتش و ذغال و خاکستر بود. وجود اسکلت‌های انسانی و اسب و گاو که کاملاً سوخته بودند این نظریه را تأیید می‌کند.))

همانطور که مشاهده می کنید ویکی پدیای فارسی
کوچکترین اشاره ای به تمدن ماننا ((صاحب جام طلایی
حسنلو)) نمی کند

جام طلایی حسنلو

در ویکی پدیای فارسی در مورد جام حسنلو چنین نوشته شده است:

جام طلای حسنلو یکی از آثار باستانی برجسته ایران است که در جریان کاوش‌های رابرت دایسون در تپه حسنلوی نقده یا همان سولدوز در سال ۱۳۳۶ کشف شد. این اثر قدمتی ۳۲۰۰ ساله دارد و احتمالاً نقش بسزایی در شکل‌گیری هنر دوره بعدی یعنی دوره مادها داشته‌است.^[۱] این اثر ۲۱ سانتی متر بلندی، ۲۵ سانتی متر قطر و ۹۵۰ گرم وزن دارد. بر روی جام نقش خدایگان سه گانه: خدای زمین، خدای آب و خدای خورشید حک شده‌است. نقش پهلوانی که با هیولا می‌جنگد، الهه‌ای ایستاده روی دو قوچ، نقش بدن انسان بر پشت یک پرنده و مطابقت صحنه‌ها با یک حماسه حوری از نقش‌های موجود بر روی این جام است.^[۱] سازمان میراث فرهنگی برای اولین بار آن را در سال ۱۳۷۷ به نمایش عمومی گذاشت.^[۱] در جلد اول کتاب کهن دیار که قسمتی از مجموعه آثار ایران باستان در موزه‌های بزرگ جهان را به تصویر کشیده‌است، در رابطه با این جام آمده‌است: «بر روی بدنه این جام معروف، نقش‌های بسیاری حک شده‌است که احتمالاً داستانی حماسی را روایت می‌کند. در ردیف بالایی، ایزدی بالدار سوار بر گردونه‌ای که یک گاو نر آن را می‌کشد، به سوی کاهنی در حرکت است که جامی در دست دارد و در این حال از دهان گاو، رودی جاری است که احتمالاً نماد حیات و باروری محسوب می‌شود. در ردیف پایینی و زیر گردونه حیات، پهلوانی در حال نبرد با موجودی نیمه انسان و نیمه اژدها است. از تصاویر قلم زنی شده آن سوی جام می‌توان به ایزدهای شاخدار سوار بر ارابه، کاهنانی که در حال حمل

قوچ های قربانی هستند، پهلوانی که گرز و کمان در دست دارد، مردی که در حال رام کردن شیر است و پدر و مادری که در حال بازی با کودک خردسالشان هستند، اشاره کرد.» این جام که در زیر اسکلت مردی یافته شده، ضربه خورده و کج می باشد. کارشناسان بر این باورند که این مرد با در دست داشتن جام در حال فرار از دست سپاه مهاجمان بوده، و چون در حال فرار جانش را از دست داده جام در زیر فشار بدنش ضربه خورده و کج شده است. در حال حاضر این جام در موزه ایران باستان نگهداری می شود. باز هم می بینیم در ویکی پدیای فارسی اشاره ای به تمدن ماننا ها نمی شود و از دوره این جام تنها به عنوان ((پیش از ماد)) یاد می شود.

این ساغر طلایی که از شاهکارهای بی بدیل تاریخ آذربایجان و دارای شهرت جهانی است موجب حیرت محققان جهان شده و درباره آن توصیفات ارزشمند گوناگونی به عمل آمده است ، رابرت دایسون محقق آمریکایی که خود مستقیماً در جریان کشف این جام حضور داشته است، چگونگی کشف آن را برای گزارشگر مجله لایف این چنین شرح می دهد :سه ماه بعد از خاکبرداری در تپه و هویدا شدن قسمت عمده کاخ درون دژ، غروب یک روز پنجشنبه یکی از کارگران حفاری به استخوان های دست مردی با اسلحه برخورد می کند و موضوع به سرپرست هیئت گزارش می شود. دایسون با دو نفر از همکاران خویش شروع به پاک کردن گل و لای اطراف استخوان می کنند و ناگهان خطی از طلا ظاهر می گردد. کاوشگران ابتدا گمان می برند که یک النگو پیدا کرده اند و با هیجان زدگی به کار خود ادامه می دهند و تیغه باریک طلا بزرگتر و پهن تر می شود تا جایی منقش نمایان می گردد. جام به آهستگی از میان استخوان های دستی که نزدیک به 3

هزار سال آن را نگاه داشته بود بیرون کشیده می‌شود . جام در آمده از زیر خاک، بعد از سه هزاره در زیر واپسین پرتوهایی آفتاب در حال غروب برقی راز ناک می زند و بعد از شسته شدن، در جثنی که افراد هیات به میمنت این کشف بزرگ ترتیب داده بودند دست به دست انسان هایی که در پرتو چراغ دانش و تجربه به نوک کلنگ راز شکاف، « افسانه گذشت جهان گذشته را از یاد فراموشی سیاه بیرون می کشیدند» گردید و آن محفل را شادی و شور و روشنی بخشید. جام بعد از آنکه مدتی به عنوان امانت در بانک ملی ارومیه نگهداری شد، به موزه ایران باستان انتقال یافت».

این جام طلایی همراه با بقایای اجساد سه سرباز در زیر آوارهای یک اتاق حریق زده یافته شده است. قراین حکایت از آن دارند که سربازان با آتش گرفتن اتاق وارد آن شده، و در حالیکه می خواسته اند جام مزبور را از آنجا خارج سازند سقف فرو ریخته و آنان در زیر آوار مانده اند.

این سربازان که محتملا از مدافعان دژ بوده اند بازنده به گور شدن خویش در میان شعله های حریق، نمونه ای از هنر بی مانند و تاریخ پر شکوه آذربایجان را با خود محفوظ داشته اند تا سه هزارسال بعد به جهان نشان دهند که ملت آذربایجان پس از ایلامیان، کهن ترین ساکنان ایران و دارای فرهنگ و هنر و صنعتی بی بدیل بوده است.

سعید نفیسی درباره این جام نظری به غایت زیبا و صحیح دارد. وی می نویسد:

« اهمیت فوق العاده ای که این کاسه زرین حسنلو دارد که از یک سو جزئیات تمدن مردم ماننا را می رساند و از سوی دیگر نفودی که تمدن ماننا در تمدن هخامنشی و مخصوصا

سنگ تراشی های تخت جمشید دارد، کاملاً آشکار است. از طرف دیگر برخی از نقوش کاسه حسنلو با نقش های کاسه زرینی که در 1315 در کلاردشت بدست آمده، شباهت فراوان دارد و پیداست که تمدن ماننا از سوی شرق تا خاک مازندران هم رفته است و کلاسه زرین کلاردشت را از قرن دوزاهم تا قرن هشتم پیش از میلاد دانسته اند.»

سید محمد تقی مصطفوی (مدیر کل اداره کل باستانشناسی به هنگام کشف جام) نیز با عباراتی که در واقع به نوعی مویده نظر نفیسی است چنین می نویسد: ((تاریخ ظروف حسنلو قریب به سه قرن جلوتر از آثار تخت جمشید است بدین جهت باید گفت در نقوش و هنرهای عهد هخامنشی از آثار هنری آذربایجان غربی هم به خوبی اقتباس و استفاده نموده اند))

پرفسور محمد تقی زهتابی درباره نقش های روی جام طلایی حسنلو در کتاب تاریخ دیرین ترکان ایران می نویسد:

((درباره نقش متنوع این جام نظرهای گوناگونی ابراز شده است که برخی از این نظریات محصول تعصب بوده و ناصواب می نماید. از آن جمله نظری است که مدعیست نقش های این جام با الهام از داستان های کهن فارسی پدید آمده اند چرا که این زمان، تنها 100 سال از حضور پارسیان در فلات ایران سپری شده بود و سکونت گاه آنان از اراضی ماننایان، گوتیان، لولوبیان، هوریان و اوراتوئیان بسیار دور بوده و برای نشر داستانهای پارسیانی که در استان فارس کنونی مستقر بوده اند، کوچرو و تابع ایلامیان بوده و عناصر اولیه تمدن را از آنان آموخته اند بنابراین

نظریه فوق محصول تعصب بوده و با واقعیات تاریخی در تضاد می باشد.

برخلاف این محققان، پژوهشگرانی چون ((ایدات پرادا)) نقش های این جام را ملهم از یک داستان هوریانی به نام کوماربی می داند. هوریان نزدیکترین همسایه غربی ماننایان بوده اند

اما پس از این مقدمه نسبتاً طولانی برسیم به سر بحث اصلی که چرا درباره ماننایان و تمدن آنها سکوت می کنند؟

آثار باستانی بدست آمده از زیویه، حسنلو و مجید تپه، مؤید این نکته اند که جغرافیای آذربایجان کنونی در هزاره دوم و سده های نخست هزاره اول پیش از میلاد یعنی در دوران ماننایان، کانون یک تمدن بسیار متعالی بوده است. این تمدن در قلمرو کنونی ایران پس از شوش (ایلام) کهن ترین تمدن و چنانکه برخی محققان نیز گفته اند یکی از منابع الهام و اقتباس تمدن پارس (هخامنشی) بوده است.

بدین ترتیب این سوال مطرح می شود چرا برخی از تاریخ نگاران فارس درباره تمدن ماننا - که دومین تمدن باستانی و پیشرفته کشورمان است - و قوم پدید آورنده آن سکوت می کنند؟

تمدن ماننا کهن تر از تمدن مادی بوده و در واقع زیر بنای تمدن اخیر است. همچنین سرزمینی که تمدن ماننا در آن جا پدید آمده ناحیه ای است که زرتشتی گری و نیز اوستای نخستین در آن جا بوجود آمده است. چرا آنان که این همه به اوستا اهمیت داده آنرا ترجمه کرده، بزرگش نموده و یک اثر

فارسی قلمدادش می کنند، درباره تمدن و محیط و قوم اصلی پدید آورنده آن سکوت اختیار می کنند.

این مسئله نتیجه دو عامل زیر است.

1) برخی پژوهشگران اروپایی تحت تاثیر نظریات و اندیشه های آریا محورانه، مادیها را آریایی زبان نشان داده و معتقدند که تنها اقوام آریایی لایق وقادر به پدید آوردن تمدن هستند. از این رو نیز گویا فقط آریائیان واجد یک رسالت تاریخی و موظف به آفریدن تاریخند و اقوام دیگر دارای چنین رسالتی نیستند.

ا.م دیا کونوف ضمن انتقاد شدید از این نظریه نژاد پرستانه و شوونیستی می نویسد:

« نکته مهم دیگر این که تحقیقات پژوهندگان تاریخ ماد صورت یکجانبه داشته زیرا دانشمندان غرب به تقریب فقط و فقط از نظرگاه نفوذ " آریاییها " به تاریخ آن کشور اظهار علاقه می کردند. دانشمندان مزبور تحت تاثیر این سابقه ذهنی قرار داشتند و معتقد بودند که اقوام شرقی - به استثنای برخی " برگزیدگان " لیاقت رشد تاریخی مستقل را ندارند و برعکس آنهایی که به زبانهای هند و اروپایی سخن می گویند واجد نقش و رسالت تاریخی خاصی می باشند و این نظر را دانشمندان مزبور به صورت تجلیل و تحسین " نژاد آریایی " موهوم و افسانه ای در آوردند.

می دانیم که 10 قبیله پارسی که در اوایل سده نهم پیش از میلاد به فلات ایران در آمدند، به هیچ وجه موفق به نفوذ در اراضی ماد مرکزی و آذربایجان نشده و در مناطق مجاور جنوب و شرق نواحی مذکور مستقر شدند. لیکن

محققان آریائیست در بزرگ نمایی این قبایل و طوایف محدود هند و اروپایی مبالغه نموده و این موضوع را نادیده می گیرند که هنگام ورود طوایف کوچرو مزبور به فلات ایران در اراضی ماننا و ماد مرکزی (قلمرو آذربایجان و همدان کنونی) تمدنی عالی وجود داشته و طوایف بدوی آریایی که به لحاظ فرهنگی بسیار عقب مانده بودند، فرهنگ، کتابت، خط و غیره را در طول اعصار متمادی، از ایلامیان، گوتیان - لولوبیان، کاسیان و ماننایان آموخته اند. دیاکونوف در کتاب تاریخ ماد ص 72 در این باره چنین می نویسد:

((این دانشمندان (دانشمندان آریائیست م.) به وسایل گوناگون آثار و علامات وجود زبان هندو اروپایی را در سرزمین ماد باستان بزرگ جلوه داده و از روی قصد از اهمیت این حقیقت می کاسته اند که پیش از ورود هندو اروپاییان صحرائشین و خانه به دوش، در اراضی مزبور، فرهنگی عالی و دولتی متکامل (مثلا در سرزمین ماننا) وجود داشته و این خود در تکامل تاریخی نورسیدگان که سطح رشدشان یست تر بوده موثر واقع گشته است.))

اما برخی محققان آریائیست اروپایی چون ((پراشک)) محقق چکواسلواکیایی اولاً کارهای ده قبيله هندو اروپایی مذکور را بزرگ نموده و آن را به سرتاسر جغرافیای فلات ایران و همه زمان ها تعمیم می دهند ، ثانيا اقوام و تمدن های پیشرفته ای را که تا پیش از آن ورود آریاییان در آن ناحیه وجود داشته اند ، نادیده می گیرد ام دیاکانوف در انتقاد از این محققان چنین می نویسد :

((حرف بر سر این است که دانش غرب به اهمیت قبایل مزبور (قبایل آریایی م.) در تاریخ جنبه مطلقیت داده و قدمت

و علو فرهنگی محلی را - که نورسیدگان جذب کرده اند -
مسکوت گذاشته و اعلام کرده که جمله دیگر اقوام محکوم
به وجود خارج از تاریخ می باشند. طرح موضوع بدین
صورت در واقع مدح و ستایش ستمی است که اقویا نسبت به
اقوام مستعمرات روا می دارند))

خطای عمدی و شاید غیر عمدی محققان اروپایی مانند پراشک(همینطور اکثر تاریخنگاران ایرانی) این است که مادها را بی هیچ دلیل و برهانی آریایی معرفی نموده اند و در نتیجه به اصطلاح شعر گفته و در قافیه اش معطل مانده اند. یعنی نمی دانند که با اقوام گوتی، لولوبی، ماننا و هوری و... که پیش از مادها در اراضی ماد سکونت داشته اند و با تمدنی که این اقوام در طول هزاران سال پدید آورده و به ارث گذارده اند چه کنند؟ اینان چون کسروی عمل کرده اند کسروی بدون توجه به واقعیات تاریخی نخست چنین حکمی را صادر نموده که گویا اهالی آذربایجان پیش از مغولان فارس زبان بوده اند و سپس کوشیده است تا با دلایلی بی اساس و پوچ، که محصول وهم و خیال و تعصب است، این ادعای خود را ثابت نماید.

2) دلیل دوم سکوت (تاریخنگاران شوروی سابق) درباره اهالی، دولت و تمدن ماننا دیکتاتوری حاکم در اتحاد شوروی سابق بوده است در آثار کمونیستی پیش از انقلاب اکتبر موضع گیری در قبال مسئله ملی مثبت بود و رعایت حقوق ملی اقوام و عده داده می شد پس از پیروزی انقلاب اکتبر همه قولها زیر پا نهاده شد، لیکن مخالفت با حقوق ملی اقوام نه به صورتی کاملاً آشکار بلکه در نهان و به تدریج اعمال می شد چرا که برای اجرای این سیاست زمانی دراز لازم بود. از این رو نیز در این مدت در اتحاد شوروی سابق بودند تاریخ نگارانی که در باره اقوام و تمدن ماننا-ماد، نظریاتی

روی هم رفته درست داشتند لیکن پس از آن که استالین در اثر خود به نام ((مسائل زبانشناسی)) که در اواخر عمر خویش تألیف کرد لزوم استحاله زبانهای ملی را در یک زبان واحد در آینده مطرح ساخت، ستم ملی در سیاست های دولت شوروی به شکلی بارز، نمود پیدا کرد.

در جمهوری های مختلف شوروی، مدارس روسی که در آن تحصیل به زبان روسی بود سریعاً افزایش یافت. در جمهوری فدراتیو روسیه سیاست روس سازی و استحاله ملل کوچک غیر روس شتاب بیشتری یافته و آشکارا اعمال شد مثلاً در اواخر جنگ جهانی دوم، در روزهایی که حتی نان کمیاب بود، در مدارس روسی زبان داغستان به دانش آموزان غذا نیز می دادند، در حالی که در مدارس دیگر چنین چیزی وجود نداشت. پس از جنگ جهانی دوم برخی اقوام ترک به بهانه های واهی گوناگون بالکل از موطن خود به آسیای میانه تبعید شدند (مانند تارتارهای کریمه و چچن ها) در این دوران محققانی که واقع بینانه به تحقیق تاریخ ماد- ماننا می پرداختند با انگ پانترکیست خاموش ساختند و تاریخ نگاران آریائیسیت یکه تاز میدان شدند در نتیجه نظریات آریائیسیتی دانشمندان اروپایی از جمله نظریه آریایی بودن مادها تقویت شد و قوم التصاقی زبان ماننا که پایه گذار تمدن مادی ها بود به فراموشی سپرده شد و سیاست سکوت درباره تاریخ ماننا حاکم گشت

دلایل سکوت برخی تاریخ نگاران جهان و محققان ایرانی را در این خصوص چنین می توان جمع بندی نمود.

1 - برای آریایی قلمداد نمودن مادها، سکوت در مورد ماننایان که در واقع اعقاب و اجداد مادیها و پایه گذاران تمدن آنان بودند ضروری بود. همچنین لازم می نمود که به

موازات ماننایان، اجداد آنان یعنی گوتیان و لولوبیان نیز از تاریخ زدوده شوند.

2- برای قطعی جلوه دادن این که آئین زرتشت از سوی اقوام هند و اروپایی پدید آمده و انکار حقیقت تکوین آیین مزبور در میان ماننایان و در ناحیه اطراف دریاچه ارومیه و ساوالان لازم می نمود که تاریخ و ماننایان از تاریخ ایران حذف گردد.

3- پیشتر گفته ایم که تمدن هخامنشیان با الهام و اقتباس از تمدنهای گوتی - لولوبی، اورارتو و ماننا پدید آمده است. لذا برای انکار این حقیقت و منسوب ساختن دستاوردهای هنری و فنی و فرهنگی اقوام مذکور به پارسیان، و لایق و با کفایت نشان دادن اقوام هند و اروپایی و بی کفایت قلمداد نمودن اقوام التصاقی زبان سکوت درباره تمدن ماننایان ضروری بود، چرا که در غیر اینصورت، مبالغه در بزرگ نمایاندن تمدن هخامنشی و " کبیر" خواندن کوروش ها و داریوش ها مسیر نمی شد.

4 دیو کیست

یکی از دلایل سکوت پژوهشگران آریائیسیت در باره تمدن ماننا آن است که ماننایان در آن دوران مالک یکی از پیشرفته ترین تمدنهای منطقه شرق نزدیک بودند. حال اینکه ده طایفه پارسی که در آن دوران به فلات ایران در آمدند کاملاً عقب مانده بودند.

توضیح در باره این دو تمدن که به لحاظ سطح پیشرفت کاملاً با هم تفاوت داشتند به نفع

آریائیزم نبوده ولی با سکوت در باره تمدن ماننا و با مبالغه در بزرگنمایی تمدن ده قبیله پارسی» منسوب نمودن دستاوردهای فرهنگی مانناییان به اقوام آریایی میسر می شد و چنین نیز شده است. لیکن واقعیت را نمی توان برای همیشه در زیر پرده تزویر و دروغ پنهان نمود.

طوایف پارسی چند قرن پس از ورود به فلات ایران بر مانناییان و مادیها که مدتها پیش از آنان «تمدنی متعالی در این منطقه برآورده بودند (در قتل عام وحشیانه پوریم) غلبه کرده و دستاوردهای فرهنگی آنها را تصاحب نمودند. لیکن مرور زمان پرده از روی حقایق گشود.

بخشهای نخست شاهنامه فردوسی مربوط به شاهان سلسله پیشدادی- که از سلسله های افسانه ای پارسیان است- می باشد. این سلسله افسانه ای مربوط به دوران نخستین ورود پارسیان به فلات ایران است. دانسته است که پارسیان به تقریب دو قرن پس از ورود به فلات ایران در قرن نهم ق.م (از ساکنان محلی منطقه) خط و کتابت آموخته و نخست به زبان ایلامی و سپس در دوران امپراطوری ماد به زبان خود کتیبه نقر کرده اند.

در افسانه های مزبور شاهان پارسی در عهد پیشدادیان خواندن و نوشتن می آموزند.

بنابراین دوران برآمدن سلسله پیشدادیان «
قرن نهم تا هفتم قبل از میلاد بوده است.

حال بینیم که اولین شاهان پیشدادی در
شاهنامه چگونه ترسیم شده اند؟ کیومرث
اولین شاه پیشدادی در کوه مسکن می‌گزیند
و پوست پلنگ می‌پوشد:

کیومرث شد بر جهان کدخدای

نخستن بکوه اندرون ساخت جای

سر بخت و تختش برآمد بکوه
پلنگینه پوشید خود با گروه

کیومرث برای خود و قومش در کوه مأمنی می
سازد و همه پوست پلنگ می‌پوشند چرا که
هنوز تربیت نیافته اند یعنی هنوز نمی‌دانند که
خوراک و پوشاک رسمی چیست.

از او اندر آمد همی پرورش

که پوشیدنی نو بود نو خورش

کیومرث در جهان دشمنی نداشت « مگر اهریمن بد
ذات و حيله گر » این اهریمن دیو بچه ای داشت.

به گیتی نبودش کسی دشمن

مگر بدکنش ریمن آهرمنا

یکی بچه بودش چو گرگ سترگ

دلاور شده با سپاه بزرگ

سپه کرد و نزدیک او راه جست

همی تخت و دیهیم کی شاه جست

کیومرث جز این اهریمن بد ذات و حيله گر
دشمنی نداشت. این اهریمن بچه ای
داشت چون گرگ سترگ که سلحشور و دلاور
بود و سپاهی بزرگ داشت. او لشگری آراست
و در صدد به دست آوردن تاج و تخت کیومرث
برآمد.

کیومرث با مشاهده اوضاع به فکر چاره می افتد»
موضوع به گوش سیامک پسر کیومرث می رسد و
سیامک برای نبرد با دیوها مهیا می گردد. لیکن در
اینجا اوضاع غیر طبیعی و عجیبی وجود دارد « چرا
که دیو وحشی همه چیز لازم برای دولت و حکومت
اعم از لشکر منتظم « سلاح » لباس رزم و ... را
دارد ولی کیومرث شاه هیچ یک از اینها را ندارد.
سیامک بدن خود را با پوست پلنگ می پوشاند و با
تن برهنه با دیو می جنگد.

بپوشید تن را به چرم پلنگ
که جوشن نبود و نه آیین جنگ

پذیره شدش دیو را جنگ جوی
سپه را چو روی اندر آمد به روی

سیامک بیامد برهنه تن
بر آویخت با پور آهرمنا

(سیامک بدن خود را با پوست پلنگ پوشاند)
زیرا جوشن برای رزم نداشت. او اصول و قواعد
جنگ را نمی دانست. سیامک چون عقب مانده
بود با سپاه دشمن روبرو شد برهنه به میدان
آمد و با پسر اهریمن در آویخت)

اوضاعی بسیار عجیب و متناقض ترسیم می
شود. شاه و پسرش « نه لباس» نه سلاح و نه
جوشن (لباس) رزم دارند» لیکن دیو
وحشی همه اینها را دارا است. این چگونه
شاهی است و آن چگونه دیوی؟

اقوامی که در قرون نهم تا هفتم قبل از میلاد
در مجاورت طوایف پارسی در نواحی پارس و

کرمان می زیستند و کم و بیش با آنان ارتباط داشتند عبارت بودند از ایلامیان، گوتیان - لولوبیان و ماننایان . بنابراین اهریمنی که دشمن کیومرث بود و نیز دیوی که سیامک با او پیکار می کند ، در واقع همان اقوام اخیرالذکر بوده اند که از چند هزار سال پیش از آن دولت ، سپاه ، هنر ، تکنولوژی و فرهنگی پیش رفته داشته اند . بنابراین در افسانه پارسیان ، حقیقت به کلی واژگونه انعکاس یافته و آنان ایلامیان و ماننایان و ... را "دیو" و طوایف بدوی و عقب مانده خود را حاکم قلمداد نموده اند.

سومریان ، ایلامیان، گوتیان و لولوبیان و... از چند هزاره پیش از در آمدن پارسیان به فلات ایران آتش را می شناختند و از آن استفاده می کردند، حتی از هزاره دوم قبل از میلاد نطفه های زرتشتی گری که با آتش مرتبط بود در میان ماننایان بوجود آمده است.

لیکن، هوشنگ پسر سیامک گویا از جرقه ای که از برخورد دو سنگ چخماق ایجاد میشود، آتش را کشف میکند و در واقع پارسیان آتش را نیز بوسیله ایلامیان و گوتیان و لولوبیان شناخته اند و بدین سان در زمان کیومرث با استفاده از آتش "نو خوروش" یعنی غذای جدید درست کرده اند.

برآمد به سنگ گران سنگ خرد
همان و همین سنگ بشکست گرد

فروغي پديد آمد از هردو سنگ
دل سنگ گشت از فروغ آذرنگ

جهاندار پيش جهان آفرين
نيایش همي کرد و خواند آفرين

که او را فروغي چنين هديه داد
همين آتش آنگاه قبله نهاد

بگفتا فروغيست اين ايزدي
پرستيد بايد اگر بخردی

(سنگ کوچکی به سنگ بزرگی برخورد، هر دو سنگ بشکست و جرقه ای پدید آمد که دل سنگ از روشنایی آن به رنگ آتش درآمد.... شاه در برابر جهان آفرین که چنین آتشی را به او هدیه داده بود، نیایش نمود، سپس همین آتش را قبله گاه خود ساخت و آنرا نور ایزدی خواند که باید پرستیده شود.)

هوشنگ همچنین برای قوم خود که لباس نمی شناسد، از پوست حیوانات گوناگون لباس و پوشش درست میکند:

ز پویندگان هر چه مویش نکوست

بکشت و بریشان برآهیخت پوست

چو روباه و قاقم، چو سنجاب نرم

چهارم سمور است کش موی گرم

برین گونه از چرم پویندگان
پوشید بالای گویندگان

(از چهارپایانی که دارای موهای زیبا بودند بکشت، پوستشان را کند و بدین ترتیب برای کسانی که از پوست این حیوانات صحبت می کردند لباس فراهم ساخته و بر آنان پوشاند).

تمام اشیاء و لوازمی که برای فرهنگ متعالی ضروری بود چندین هزاره پیش از دوران مورد، بحث، بوسیله اقوام التصاقی زبان سومری، ایلامی، هوری و پدید آمده و در سر تاسر شرق نزدیک و حتی مصر منتشر شده و از طریق جزیره کرت به اروپا راه یافته بود. گرچه فردوسی کشفیات مورد اشاره را به شاهان افسانه ای پیشدادی منسوب می کند، لیکن دانسته است که در دوران ورود طوایف پارسی به این منطقه، همه این لوازم وجود داشت و نو رسیدگان آنها را از ساکنان محلی اخذ کرده اند.

طهمورث گویا کارهای نیکی انجام می داد و دیوها از او خوششان نمی آمد به همین دلیل نیز آنها حرف شاه را گوش نمی دادند. طهمورث با آنان پیکار کرده و اسیرشان ساخته و در صدد کشتن آنان بر می آید. دیوها امان طلبیده و چنین می گویند که: ما را نکش تا آنچه را که نمی دانی به تو بیاموزیم. شاه آنان را امان می دهد و آنها خواندن و نوشتن به شاه می آموزند و قلب تاریک او را به نور دانش روشن می سازند. فردوسی در واقع آشکارا می نویسد که شاه نوشتن نمی دانست و بی سواد و بی دانش بود و دیوان او را سواد آموخته اند.

یکایک بیاراست با دیو جنگ
نبد جنگشان را فراوان درنگ

کشیدندشان خسته و بسته خوار
بجان خواستند آن زمان زینهار

که ما را مکش تا یکی نو هنر
بیاموزی از ما کت آید ببر

کی نامور دادشان زینهار
بدان تا نهانی کنند آشکار

چو آزاد گشتند از بند او
بجستند ناچار پیوند او

نبشتن به خسرو بیاموختند
دلش را به دانش برافروختند

دیوها به این شاه بی سواد که تنها زور دارد
خواندن و نوشتن آنهم نه فقط در يك زبان بلکه
به سي زبان مي آموزند، بنابراین دیوها،
کسانی دانشمند، دانا و بسیار مترقی تر و
هیرمندتر از شاه و قوم وی بوده اند و بالعکس
شاه فردی بوده بی سواد و عقب مانده و بی
فرهنگ.

دیوها نه فقط خواندن و نوشتن به زبان خود را
بلکه به سي زبان ملت دیگر را هم مي دانند،
در حالي که شاه حتي خواندن و نوشتن بزبان
خود را هم بلد نیست.

نبشتن يکي نه که نزدیک سي
چه رومي، چه تازي و چه پارسي

چه سعدي چه چيني و چه پهلوي
ز هر گونه کان همي بشنوي

جمشید که پس از طهمورث شاه شد سلاح جنگ اختراع می کند و به مردم پشم ریزی و پارچه بافی، زراعت و پیشه های گوناگون دیگر می آموزد، برای آنان حمام می سازد و خانه ساختن را به آنان می آموزد و برای خود کاخی بر می آورد.

خلاصه اینکه وی قواعد و اصول عادی زندگی را از همسایگان خود ایلامیان و ماننایان می آموزد و به قوم خود یاد میدهد.

اگر آثاری که تاکنون از حفاریهای باستان شناسی بدست آمده، مثلاً آثار فلزی در منطقه خوزستان متعلق به هزاره هشتم قبل از میلاد است، آثار متعلق به ماد مرکزی مربوط به هزاره ششم ق.م بوده و شهر همدان نیز به لحاظ قدمت دومین شهر ایران، پس از شوش می باشد. بدیهی است اجتماعی که با فلز آشنا بوده و از آن بهره مند می شده طی چند هزاره پیش از آن از سنگ و سفال استفاده می نموده است. عزت الله نگهبان در باره اشیاء فلزی بدست آمده از قلمرو ماد مرکزی، از جمله دشت قزوین چنین می نویسد:

« نمونه اولیه و ابتدایی مته های فلزی که ساختمان آنها از يك تکه بسیار كوچك مس طبیعی که از سنگ مس مستخرج بوسیله چکش کاری و کوبیدن بدست آمده و در انتهای استخوان پای پرندگان کار گزارده شده است و

در حفاري تپه زاغه در دشت قزوین در فلات
ایران بدست آمده و متعلق به اواخر هزارهٔ
ششم پیش از میلاد مسیح می باشد از
شاهکارهای

صنعتی این
اجتماع بوده
و دلیل
واضحی بر
پیشرفت این
تمدن در
زمینهٔ صنایع
در این
دورانهای
باستانی می
باشد. مدارک
و آثار

استخراج فلز به وسیلهٔ سنگ فلز و ذوب فلز در
ضمن حفاري تل ابلیس که در نزدیک کرمان واقع
شده است و قدمت آن به اواخر هزارهٔ پنجم
پیش از میلاد می رسد بدست آمده است.
همچنین در ضمن حفاري تپه قبرستان در دشت
قزوین در 2 کیلومتری تپه زاغه نیز آثار و مدارک
استخراج فلز که شامل بوتۀ ذوب و قالب های
مختلف بود مربوط به نیمهٔ دوم هزارهٔ پنجم پیش
از میلاد بدست آمد»

مرد لباس طلا (تمدن ترکها در قرن 4 قبل از میلاد) در سال 1969 در قصبه ایسیک نزدیکی شهر آلماتا پایتخت قزاقستان طی حفاری تابوت با شکوهی پیدا شده که محتوی مردی با لباس فاخر

طلا بافت بوده بعد از تحقیقات لازم دانسته شد که این جسد مربوط به یک شاهزاده 18 ساله ایستیک میباشد. بر سر شاهزاده کلاه بلند و بر آن کلاه رسم های اسب بالدار نقاشی شده که سمبول الهه آفتاب را نشان میداد وجود داشت. این دو اسب از نقاشی دیگر حیواناتی که در کلاه قرار دارند بزرگ بوده پشت سر یکدیگر خود ایستاده اند. بالای کلاه در حدود 150 قطعه طلای بزرگ و قالب از هم متفاوت نقاشی گردیده است. در بیشتر این پلاکها نقاشی گربه ی پلنگ وحشی، قوچ، گوزن، بزکوهی، اسب و پرند با هنر خال کوبی ساخته شده وجود دارد. رسم های این حیوانات همه بی نظیرو سحر آمیز اند. اسبها

میدوند، پرند ها در حال پروازند و گربه های وحشی حمله میکنند. در تن شاهزاده یک قبا، شلوار و لباس وجود داشت. شلوار کوتاه شاهزاده که از پوست سرخ تهیه شده بود گوشه هایش سوراخ گردیده و با گذراندن نخ از آنها باهم وصل گردیده بود و با پلاک های طلایی

مثلث شکل تزیین داده شده که عددشان نزدیک به 3000 میباشد. قسمت گوشه های پایانی شلوار باپلاک های طلا که شکل مستطیل که به قدر کافی بزرگ اند بافته شده است. روی این پلاک ها نقاشی های سر پلنگ وجود دارد. در قسمت داخلی و بیرونی شلوار، در قسمت روی لباس نیز با پلاک های طلایی که در آن نقاشی های حیوانات مختلف کار شده، موجود است. در کمر جسد، کمر بند چرمی با پلاک های طلایی نقاشی شده سرهای پرنده وجود دارد. در انگشتانش دو انگشت طلایی است و در یکی از انگشت ها فیگور مردی که دارای کلاه دراز و مزین میباشد کار شده است. شمشیر آهنین طویل گوه رآموده، خنجر کوچکی که رویش رسم های حیوانات کار شده، تیری نوک طلایی و یکی هم تازیانه بگونه سلاح در کنار جسد وجود دارد. شمشیر در داخل یک غلاف سرخ چوبی بود. و خنجر داخل غلاف که نیم آن از پوست ونیم دیگر آن چوبی و در رویش رسم پرنده و اسب کار شده بود وجود داشت. در طرف چپ جسد کیسه ای در داخل آن آینه برونزی و رنک سرخ وجود داشت. لباس شاهزاده ایسکیت، مخصوص هنر ایسکیت ها " به ایستایل حیوان " ساخته شده متشکل از 4000 طلای متفاوت میباشد. در کنار دیوار شمالی قبر، کاسه ای که از خاک رس ساخته شده و پیتوسهای چوبی که داخلش پارچه های کوچک گوشت است، کوزه های قیمت بها که از نقره و برونز ساخته شده اند، کاسه برونزی که قسمت داخلی آن با پلاک طلا بشکل منقار پرنده درنده و پنجاهلایش نقاشی گردیده و تزیین داده شده وجود داشت. تپه ایسکیت از نگاه باستان شناسی یکی از مهمترین گنجینه های عصر ایسکیت ها بشمار میرود. قبر متعلق به 3 تا 4 قرن پیش از میلاد است.

میشوو آراشدیرما قوروپو

دل بی قرار بود
 کوچه ها خلوت
 دردل تنهایی شب
 به یاد تو بود -
 به یاد آمدنت
 که خاطره بهار داشت
 رفتنت به غرش طوفان
 طوفانی در دل دریا
 به ظاهر ساکت ولی آتشفشانی خفته بود
 هر لحظه بوسه بر ساحل می زد
 به یاد لحظه های با تو بودن بود
 و فریادی از نبودن داشت
 هر روز تا به فردا به دنبال گمشده ای دردل کوچه ها
 فریاد رفتن تو بود
 دل کوچه های ایچری شهر

هرکجا به دنبال گمشده اش می گشت

که فریادی دردل داشت

همه چیز و همه کس

جز تو

با او یاد بود

ولی او به دنبال تنها گمشده خود بود .

خاطره کوچه ها دردلش نشست

خود نیز خاطره ای شد

دردل کوچه ها

بعد از رفتن او

گمشده اش به دنبال او می گشت

با خاطره ای درجای

سنگفرش کوچه ها

همه روز تا به فردا

به دنبال گمشده ای

دردل کوچه ها

چشمهایی در انتظار غروب

غروب رفتن فردایی دوباره

درباره ای باز با تو بودن

پشت دیوارهای قلعه شهرما

قلبی در اسارت یک نگاه بود

جای تو خالی بود

درخانه ای کوچک

به یاد لحظه های با تو بودن بود

در آرزوی فردا بود

ساحل خزر

کوچه های ایچری شهر

پشت دیوارهای قلعه شهرما

قلبی در اسارت یک نگاه بود

نگاهی دوباره

دوباره ای باز با تو بودن

سکوت شب را شکستن

پشت دیوارهای قلعه شهرما

قلبی با خاطره های تو خفته بود

آن رزوه که صبح رفتن بود

غروبی در دل شهر

ما نهفته بود.

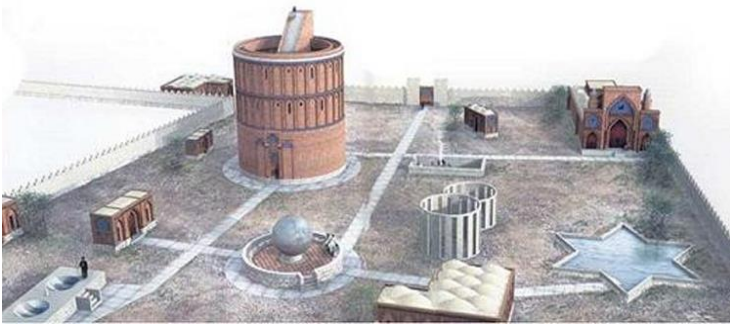
آفشین آغکمرلی

Petrol

ماراغا آذربایجانین یارلاق اولدوزو

تاریخچه هفت هزار ساله زبان ترکی در آذربایجان 2.

میشوو آراشدیرما قوروپو

بدین ترتیب است که از 7000 سال قبل تا 2500 سال قبل یعنی مدت 4500 سال به طور مطلق در منطقه جغرافیایی آذربایجان تنها و تنها اقوام التصاقی زبان (ترک) زندگی و حکومت کرده اند . همچنین اگر تاریخ بعد از 2500 سال قبل از میلاد را بررسی کنیم باز آذربایجان در بیشتر مقاطع تاریخی مستقل از حکومت های دیگر منطقه بوده،

به طوریکه در زمان هخامنشیان آذربایجان در مقابل آریاییها سرفرود نیاورده و تا سرنگونی این حکومت، تمام فرهنگها و آداب و سنن و زبان خود را حفظ کرده همچنین در تایید گفته بالا می‌توان به کشته شدن کورش، شاه هخامنشیان توسط ملکه آذربایجان (تومروس) اشاره کرد.²⁰

در زمان سلوکیان نیز کل آذربایجان مستقل از حکومت سلوکیان بوده و اسکندر نتوانست آذربایجان را به تصرف درآورد.²¹ و در این مورد استرابو جغرافیدان یونانی می‌نویسد: در زمان حمله اسکندر، سرداری بنام آتوروپات آذربایجان را از چنگ اندازی اسکندر محفوظ نگاهداشت.

در زمان ساسانیان نیز آذربایجان مستقل بوده و حتی بعد از شاپور دوم، ساسانیان با هیتی‌ها (هیاطله) پیمان اتحاد بستند تا در شمال غرب با روم بجنگد. بعد از اسلام نیز ترکان اغوز که شمشیر اسلام نامیده می‌شده‌اند، در آذربایجان حکومت قدرتمندی بنا کرده و با ملازگرد مبارزه کرده و توسط آلپ ارسلان ضربه سنگینی به آنها واردآوردند. بعد از اغوزها نیز حکومت‌هایی که در آذربایجان و گاهی در مناطقی از ایران حکومت می‌کرده‌اند. از جمله غزنویان، سلجوقیان، خوارزمشاهیان، مغولها، اتابکیان، تاتارها، آق‌قویونلوها، قره‌قویونلوها، صفویان، افشاریان و قاجارها تماماً ترک زبان (التصاقی) می‌باشند.

در مورد ترکی بودن زبان مردم آذربایجان اسناد و مدارک بسیار زیادی موجود است، مثلاً: دیونیوس پریگت جغرافی‌نگار و شاعر یونانی صده چهار میلادی ترک زبانان را ساکن اصلی این منطقه می‌داند و نیز محمد عوفی در ذکر خلافت عمر بن عبدالعزیز که از سال 99 تا 101 هجری ادامه داشت، از قیام بیست هزار ترک آذربایجانی سخن می‌گوید.

همچنین اخبار موثق عبید بن شریعه جرهومی که شخص معمر و محترم در دربار اموی بوده در حضور معاویه سخن می‌گوید: (آذربایجان از سرزمین ترکان است) و این خبر را طبری و به نقل از او بلعمی و حمزة اصفهانی و ابن اثیر در کتابهای تاریخ بلعمی، تاریخ طبری، تاریخ پیامبران و الکامل گزارش کرده‌اند که از متون معتبر اسلامی به شمار می‌روند.

از دیگر محققانی که آذربایجان را به عنوان سرزمین ترکها نام می‌برند می‌توان: ژ. اوپر، کرتیز هومتل، ا. م. محمد اوف، ت. حاجی یف، گ. ا. ملیکشویلی، ع. دمیرچی‌زاده، تیمور پیر هاشمی، یامپولسکی، ی. ک. یوسف‌اف، یومینوس، وروشل گوگازیان. زکی ولید دوغان، پروفیسور دکتر محمد تقی زهتابی و دهها محقق و دانشمند را نام برد.

در این میان بهتر است به نظر یامپولسکی نیز اشاره کرد که می‌گوید: ترکها در اطراف دریاچه ارومیه زندگی می‌کنند و آشوریها آنها را توروک (توروک) (یامون توروک به معنی ترکهای نیرومند) نام برده‌اند و در سنگ نوشته‌های اورارتوئی هم سخن از قومی بنام تورخی رفته که در آذربایجان می‌زیستند. (اوایل هزاره قبل از میلاد) و می‌گوید توروکها یا تورخیها همان ترکها هستند.

بهر حال ترک بودن ملت آذربایجان از هزاران سال قبل بر همه کس مسلم می‌باشد و دیگر نیاز به توضیح اضافی احساس نمی‌شود ولی در مورد سابقه تاریخی خود فارسها کمی توضیح را لازم دیدیم:

برخی از نسب شناسان، فارسها را از نسل «فارس بن یا سور بن نوح» و بعضی دیگر آنها را از فرزندان «فارس بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم» و بعضی دیگر از نسل «فرزندان یسراسود پسر سام پسر نوح» و بعضی از نسل اسماعیل می‌دانند. واژه فارس در زبان عربی به معنی سوارکار بوده و غیاث الدین رامپوری در

غیاث اللغات همین معنی را فارس دانسته همچنین به عقیده غیاث الدین رامپوری فارسها از نسل «پارس پسر پهلو بن سام بن نوح» هستند.

مسعودی در کتاب «مروج الذهب» در مورد نسب فارسها می‌نویسد «فارس» از فرزندان ارم بن افخش بن سام بن نوح بوده که او چند ده پسر آورد که همگی سوارکار بودند و چون سوار را بعربی فارس گفتند این قوم را نیز به انتساب فروسیت و سوارکاری فارس نامیدند. همچنین در جایی دیگر خطان بن معلی فارس [درشعری] در این باب می‌گوید: سبب ما بود که فارسان را فارس گفتند و سواران و سالخوردگانی که بروز تاخت و تاز، چون گوی بدور هم می‌پیچیدند از ما بودند.

مسعودی در ادامه بحث خود در مورد اصل و نسب فارسها می‌نویسد: بیشتر حکمای عرب از تیره نزار بن محمد چنین گویند و در مورد آغاز نسب مطابق آن رفتار کنند و تعدادی از ایرانیان نیز پیرو این باشند و انکار آن نکنند. پس چنانکه از مستندات فوق بر می‌آید و بسیاری از ایرانیان نیز پیرو این باشند و انکار آن نکنند. فارسها از نسل اعراب می‌باشند و نیز چنانچه می‌دانیم حضرت ابراهیم(ع) فرزندان بسیاری داشت که حضرت اسحاق(ع) و حضرت اسماعیل(ع) از همه معروفترند، بر طبق نظر بعضی از نسب شناسان، فارسها از نسل «حضرت اسماعیل(ع)» هستند و در این مورد می‌گویند که وقتی سارا زن حضرت ابراهیم(ع) کنیز خود هاجر را به ابراهیم بخشید از هاجر فرزندی بنام اسماعیل متولد شد و چون سارا به آن رشک می‌ورزید لذا حضرت ابراهیم(ع) او را به سرزمین مکه فرستاد و در همین مکه بود که حضرت اسماعیل(ع) با زنی از قوم بنی جرهم ازدواج کرد و نسل فارسها از او پدید آمد.

همچنین در این مورد می‌توان با توجه به آثار مکتوب دانشمندان ایرانی فارس، زبان واقعی قوم فارس را که زبان اکنون آنها نیز منشعب از آن است را تشخیص داد. ما در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم: «سیبویه (دایرة المعارف بریتانیکا جلد 1، ص 461) ، طبری - تاریخ نگار (بریتانیکا ج 1، ص 594) فارابی فیلسوف (بریتانیکا، ج 9، ص 65) ، ابن قتیبہ (بریتانیکا ج 11 ص 1021

(، ابوالفرج اصفهانی (بریتانیکا، ج 1، ص 56) ابو معشر بلخی (امریکانا، جلد 1 ص 340) جابر (بریتانیکا، ج 1، ص 46) فارابی (گرانلاروس ج 1، ص 902) (رازی (گرانلاروس) و ... لازم به ذکر است که تألیفات تمامی این دانشمندان به زبان عربی می‌باشد که حتی در دانشنامه‌های نام

برده، خود دانشمندان نیز به عنوان عرب شناخته شده‌اند. 27

با توجه به اسنادی که از تعداد کمی از آنها در این مقاله استفاده شده، بهتر است نویسنده محترم تاریخ فارسها را با دیدی بدون تعصب و بدور از هر گونه گرایش پان فارسیتی مورد ملاحظه قرار داده و ایرانی بودن را نه با معیار فارس بودن بلکه با معیار اسلام بسنجند، همچنین یادآوری کوچکی به نویسنده محترم داریم و آن اینکه با توجه به مقاله ایشان که در قسمتی از آن نوشته‌اند: [با توجه به نژاد مردم

آذربایجان به راحتی می‌توان نوع زبان آنها را نیز تعیین کرد] بهتر است در نظر داشته باشند که به هیچوجه نژاد یک ملت نشانگر زبان خاصی برای آن ملت نیست، چرا که در آن صورت در دنیا فقط چند زبان وجود داشت، نه هزاران زبان زنده کنونی و از بین رفته قبلی، و نیز در قسمتی دیگر از مقاله ایشان به آمدن ترکان به این مناطق در قرون پنجم هجری اشاره می‌کنند که تعجب خواننده را برمی‌انگیزد، چرا که در آن صورت دروغ بودن شاهنامه فردوسی که سراسر توهین به ترکها است آشکار می‌شود. همچنین نویسنده محترم مطالب زیر را نیز در خاطر داشته باشند که یکی از نامدارترین جاسوسان بریتانیا در ایران که بانی و یکی از دست اندرکاران فعال تاریخ پان فارسیسم می‌باشد شاپور . جی . رپورتر است که با توجه به اسناد و مدارک موجود در آرشیو مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، می‌توانید به حمایت انگلیسیها و اروپایی‌ها نه از پان ترکیستها، بلکه از پان فارسیستها پی ببرید. 28 در ضمن نویسنده محترم، پان فارسیسم را نیز در لیست پانهایی که تشکیل داده‌اند، قرار دهند.

منابع

- 1 - نقدی بر کتاب زبان آذری نوشته دکتر جواد هینت
- 2 - نقدی بر کتاب زبان آذری نوشته دکتر جواد هینت
- 3 - سلماس در مسیر تاریخ ده هزار ساله - توحید ملک زاده.
- 4 - تاریخ دیرین ترکان ایران - پروفسور دکتر زهتابی و تاریخ ایلام - پی ینر آمیه (ترجمه شیرین بیانی) صفحات 3، 50، 51، 60، 66 .
- 5 - آذربایجان در سیر تاریخ - صفحه 262 - تاریخ دیرین ترکان ایران - پروفسور زهتابی .
- 6 - تاریخ دیرین ترکان ایران - پروفسور دکتر زهتابی صفحه 94 .
- 7 - تاریخ دیرین ترکان ایران - پروفسور دکتر زهتابی صفحه 95 .
- 8 - تاریخ ماد- دیاکونوف صفحه 100 .

- 9 - تاریخ ماد - دیاکونوف صفحه 210 .
- 10 - تاریخ دیرین ترکان ایران- پروفیسور دکتر زهتابی.
- 11 - تاریخ آذربایجان - آن قلی اوف صفحه 17 .
- 12 - تاریخ دیرین ترکان ایران- پروفیسور دکتر زهتابی صفحه 264 .
- 13 - زبان ترکی و لهجه‌های آن - دکتر جواد هینت صفحه 25 .
- 14 - تحقیقات سازمان یونسکو در مورد زیاتهای دنیا - هفته نامه امید زنجان چهارشنبه 20 خرداد 78 شماره 286 صفحه 3 .
- 15 - سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی دکتر جواد هینت صفحه 21 .
- 16 - تاریخ ماد - دیاکونوف صفحه 101 .
- 17 - تاریخ دیرین ترکان ایران - پروفیسور دکتر زهتابی صفحه 254 .
- 18 - تاریخ ماد - دیاکونوف صفحه 99 - و تاریخ دیرین ترکان ایران صفحه 95 .
- 19 - اشکانیان - دیاکونوف، ترجمه کشاورز صفحه 116 .
- 20 - ایران باستان - پیرنیا جلد یک صفحه 452 - 449 و تاریخ دیرین ترکان ایران - صفحه 637 .
- 21 - اشکانیان - دیاکونوف صفحه 8 .
- 22 - تاریخ ارومیه - احمد کاویانپور ص 55 - 54 .
- 23 - تاریخ اجتماعی ایران - مرتضی راوندی صفحه 616 - 611 .
- 24 - غیاث اللغات- صفحه 633 .
- 25 - مروج الذهب- جلد اول صفحه 231 .
- 26 - تاریخ گزیده حمد ا... مستوفی به اهتمام دکتر عبدالحسین نوابی - موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران 1366 صفحه 30 .
- 27 - روزنامه جام جم - صفحه 7 - پنجشنبه 2 خرداد 1381 / سال سوم / شماره 586 .
- 28 - تشریه بهار - شنبه 24 اردیبهشت 1379

زندگی نامه سید ابوالقاسم نباتی

می‌شوو آراشدیرما قوروپو

سید ابولقاسم متخلص به نباتی و مشهور به مجنون شاه و خان چوپان فرزند میر یحیی (ملقب به سید محترم اشتبینی) به سال 1191 هجری تولد یافت ، دوران جوانی خود را در قریه اشتبین که یکی از قراء با صفای قره داغ اذربایجان و قره چای است با حشم داری و باغبانی گذرانید ، زیبایی های طبیعت او را به سرودن اشعار بر انگیخت ، رفته رفته به عرفان گرایید بعدها

به شهر اهر رفت و در بقعه شیخ شهاب الدین اهری گوشه عزلت گزید و اواخر عمر باز به زادگاهش اشتبین برگشت

مرحوم عارف نباتی به کرات از آب رودخانه آراز می گذشته و اصلاً جایی از بدنش و یا لباس هایش خیس نمی شده و طوری ماهرانه و ظریفانه این عمل را انجام می داده که همه را مات و مبهوت و حیرت زده می کرده است . شنیده شده است که آن مرحوم آراز را گاهی در روی آب به پشت خوابیده و باز یکی از ملتزمین رکایش در یکی از روزها در . عبور میکرده است کنار آراز اظهار لعه کرده و می خواهد از آب عبور کند و در باور خودش کرامتی نشان دهد ، ولی به محض اینکه وارد آب می شود نه تنها موفق نمی شود بلکه جسد نیمه جانش را دیگران نجات می دهند . مرحوم این شعر را در حق وی سروده و او را به ریاضت و تهذیب نفس و پخته شدن در کوره روزگار دعوت میکند:

گنت دولانگلن خام سن هنوز
پخته اولماغا چوخ سفر گرك
مرغ قاف ايله هم زبان اولوب
زیره قالخماقا بال و پر گرك

دیوان اشعار:

جمع اشعار بهجامانده از نباتی به پنج هزار بیت بالغ می گردد که تقریباً نصف آن فارسی و نصف دیگر ترکی است. اشعار نباتی در جمهوری آذربایجان و .. قفقاز و ترکیه و ایران طرفداران بسیاری دارد
گندین دئین خان چوبانا» است که در «یکی از آثار جهانی نباتی تصنیف موسیقی آذربایجان به زیبایی می درخشند و شهره ی تمام ترك زبانان دنیاست.
نباتی با تخلص زیبای «خان چوبان» چنان اشعاری را برای ما به یادگار گذاشته که هنوز قافله ی ادب او را چنانکه است، نمی شناسد
آنچه که نباتی را در اوج دل مردم آذربایجان قرار داده است، اشعار ترکی او است؛ اشعاری که قبل از وجود صنعت چاپ، توسط عاشیق ها و خوانندگان موسیقی آذربایجان در طول 200 سال دل عشاق را به نوا آورده و تسخیر کرده است.

آرامگاه

وی پس از حدود هفتاد سال عمر، در ۱۲۶۲ قمری درگذشت. در خصوص آرامگاه نباتی در یک بلندی مشرف به روستای اشتبیین و رودخانه ارس از اظهارات اهالی روستا چنین بر می آید که نباتی همیشه در یک نقطه‌ای از بلندی کوه می‌نشسته و به روستا و زادگاه خود و رودخانه ارس و جاده‌ای که اهالی و دختران جوان در آن تردد داشتند نگاه می‌کرده و اکثر شعرهای خود را در آن نقطه آفریده و با صدای دل نشین به آواز خواندن می‌پرداخته که بعد از درگذشت وی، اهالی بنا به علاقه وافر نباتی به آن محل خاص، وی را در همان نقطه دفن کرده‌اند.

در شهریور 1372 کنگره بزرگداشت این شاعر به مدت سه روز در کلیبر بر گزار شد و به همین مناسبت دیوانش به طرز مطلوبی در دو جلد به اهتمام دکتر حسین محمد زاده صدیق انتشار یافت. جلد اول آن اشعار فارسی و جلد دوم اشعار ترکی نباتی است.

چاپ تزیینی و نفیس دیگری هم از اشعار فارسی او با تشریک مساعی جمعی از خوشنویسان و هنرمندان، بکوشش غربی کلـیبر تهیه و به علاقمندان شعر نباتی اتحاف شد

مرحوم فریدون کوچرلی ادبیات شناس مشهور در تحقیقات خود در مورد نباتی چنین می نویسد:

((سید ابوالقاسم نباتی برای آذربایجانی ها به منزله خواجه حافظ، شمس تبریزی و حتی در بعضی اشعار و کلامش به منزله جلال الدین رومی (مولوی) میباشد)).

علامه شهید مرحوم علی مدرس تبریزی در جلد چهارم کتاب ریحانه الادب می نویسد: ((سید ابوالقاسم میر مقدم اشتبیینی قره داغی تبریزی از عرفای قرن سیزدهم هجرت که درویش مسلک و صوفی مشرب بوده و اشعار و ذوقیات بسیاری به دوزبان ترکی و فارسی گفته و به نباتی یا خان چوپانی یا مجنونشاه تخلص می کرده و دیوان او در تبریز چاپ شده است)).

در کتاب دانشمندان آذربایجان در مورد ابو القاسم نباتی چنین آمده است:
 خلف مرحوم سید محترم اشتببانی ، درویش مسلک و صوفی مشرب بوده ،
 "گاهی مجنون شاه و خان چوپانی نیز تخلص کرده است . اوائل حال در قریه
 اشتببانی که کرسی محال دیزمار قراچه داغ است نشو و نما یافته و بعد ها به
 قصبه اهر مهاجرت نموده و در بقعه شیخ شهاب الدین اهری مشغول ریاضت و
 مجاهده گردیده است." هنوز هم اهالی قره داغ نباتی را نه تنها شاعر بزرگ ،
 بلکه عارفی بسیار مقرب و صاحب کرامات می دانند و کرامات او را در
 مجالس و محافل نقل می کنند. خود می گوید:

از خامه خان چوپانی ———
 عاجز شده کلک مانی من
 خواهی که شوی تو نیز موسی
 یک چند بکن شبانی من

در اواخر عمر به مسقط الراس خود مراجعت کرده و در 1262 مرحوم شده
 است و مزارش در بالای تپه ای در اشتببانی است . در ضمن ایشان در سال
 برابر با 1149 ه. ش. در اشتببانی متولد شده است . 1191 ه. ق.
 در کتاب مفاخر آذربایجان نیز نویسنده در مورد سید ابو القاسم نباتی چنین
 می نویسد:

مرحوم سید ابو القاسم بن میر یحیی اشتببانی ، متخلص به (مجنون شاه) یا ((
 (خان چوپانی) یکی از شاعران آذربایجان از منطقه قره داغ می باشد.
 او شاعری علی گو و علی جو بوده است و در مدح و توصیف مولا علی (ع)
 گوی سبقت را از همگان و خیل شاعران مداح اهل بیت عصمت (ع) ربوده
 است او اشعار فراوانی در حق آن بزرگوار سروده است که در دیوانش
 ثبت است . زادگاه او روستای اشتببانی مرکز دهستان دیزمار شرقی از
 متولد گردیده و سیر معرفت را از همان زمان 1191 تاوابع ارسباران ، بسال
 از تعالیم و ارشادات و برکات وجودی شیخ شهاب الدین اهری کسب نمود و در
 شعر و ادب به مرتبت والایی نائل آمد که توانست حدود 5000 بیت شعر را از
 خود بیادگار بگذارد . او شاعری مسلمان و شیعه دوازده امامی و مخلص
 سروده های او در نواحی قفقاز ، ترکیه ، . اهل بیت و رسالت (ع) بوده است
 آذربایجان و سراسر ایران طرفدارانی دارد.

سکه ها و اسکناسهای دولتهای تورکی

و آذربایجانی در...

آیدین سردار

سکه ها و اسکناسهای دولتهای تورکی و آذربایجانی در ایران 6

نام فلزات بکار برده شده به عنوان پول و واحد پول تورکی پولهای معدنی عمده تورکان باستان عبارت اند از آلتین، گوموش، پاخیر و چویون. نام واحدهای این پولهای فلزی یاستوق، ساتیر، پاخیر، است.

(آلتون، التون): کلمه ای تورکی به معنی طلا، طلای Altın آلتین نام فلزات بکار برده شده به عنوان پول و واحد پول، سکه طلا، ارزشمندترین واحد پول، به تنهایی و یا در ترکیباتی مانند آلتین یاستیق بکار رفته است. آلتین معمولاً در مواردی که پرداخت مبلغی تحت شروط خاصی قرار دارد مانند جریمه و جزا،

پرداخت قروض، فروش اراضی و یا فروش و یا آزاد کردن برده ها
 آقچا- بکار میرفت. کلمه آلتین در ترکیبات زیر استعمال شده است
 صد (Yüz Altın (درهم و دینار)، یوز آلتین Aqça Altın آلتین
 سکه ای طلائی ضرب (Yeni Altın دینار، ده شاهی)، یئنی آلتین
 Altın-شده در دوره سلطان عثمانی موصطافای دوم). آلتین-گوموش
 در تورکی قدیم به معنی ثروت و دارائی)، آلتین یاستیق (Gümüş
 شمش طلا). تلفظ این کلمه در تورکی چوواشی (Altın Yastıq
 است. اما در تورکی یاکوت کلمه آلتان به معنی مس و İltan ایلتان
 گوموش به معنی طلا می باشد. این کلمه تورکی به شکل آلتان وارد
 Altan زبان مونقولی شده است. خاندان چنگیز را آلتان اوروق
 (خاندان زرین) می نامیده اند. آلتون در متون فارسی نیز Uruq
 بکار رفته است. این کلمه به عنوان نام نوعی پول، وارد زبان روسی
 تاتاری Altı نیز شده است. (عده ای آلتین روسی را مشتق از آلتی
 به معنی شش دانسته اند. زیرا يك آلتین روسی، معادل شش
 بود Denga دنگا).

(گوموش): کلمه ای تورکی به معنی نقره. به Gümüş گوموش
 عنوان واحد پولی و سکه نقره نیز بکار رفته است. در میان تورکان
 باستان، عرصه کاربرد پول گوموش وسیعتر از آلتین بوده و شامل
 خرید و فروش اموال نیز می شده است. واحدهای پول گوموش؛
 ساتیر، یارماق و ... بوده اند. در ترکی قدیم ترکیب آلتین-گوموش به
 معنی ثروت و دارائی است. کلمه گوموش در تورکی چوواشی به
 تلفظ می شود. در تورکی یاکوت، گوموش به Kēmēl شکل کئمل
 معنی طلاست.

(باقیر): هم نوعی پول و هم واحد پول که برای مبالغ Paxır پاخیر کم بکار می رفته است. این کلمه تورکی اصلاً به معنای مس و زنگ مس است. در گذشته به شکل باقیر به عنوان واحدی برای پول گوموش، سکه مسی و پول چینی (دیوان لغات ترک) معادل يك چینی، و يك دهم لییانگ چینی بکار رفته است. در Çiyen چییئن سلیمان دوم یکی از اجزای آقچه زمان امپراتور عثمانی سلطان Mañır، مانقیر) “Mañar عثمانی سکه ای مسی به نام “مانقر و معادل يك چهارم آقچا بود که تلفظ قدیمی باقیر و یا (Mangır Cirit mangır پاخیر امروزی است (از انواع آن جبریت مانقیر Păxăr است. به تورکی چوواشی به شکل Baqar فرم اولیه این کلمه تلفظ میشود.

در میان تورکان باستان بولغار Djogen جوجهن-جوگهن-زوزهن يك واحد پولی بنام جوگهن به به معنی دسته ای از پولهای گون (خز و...) و همچنین مهر سربی وجود داشته است. فرمهای گوناگون این کلمه تورکی عبارتند از چودان (ترکی معاصر: آهن سخت و آبدیده)، چودین، چوبین (آهن ناپخته)، چوزین، چودین (چدن، در دیوان لغات تورک چودین آشپج: ظرف چدنی)، چویون-چئوین-چینقو (در لهجه های معاصر: ظروف فلزی، لعابی)، چوزین، چوون، چویون، چوگون، چوزون (در تورکی باستان به معنی مس و مس کهنه)؛ جویون (اویغوری)؛ چویان، چویقان، چویکهن (عثمانی)، چوبین، Çoğın چوغون. این کلمه که در دیوان لغات ترک به اشکال چوغین نیز ضبط شده به زبان فارسی Çocuk ، چوقوق Çodın چودین (چدن، در قرن پانزده میلادی) و روسی (چوقون) وارد شده است.

همچنین در زبان چینی کلمه ای احتمالا مربوط به شکل و به معنی سکه مسی وجود دارد. از طرف دیگر Çiyen چییئن ساسانیان به سکه های نقره جوجن یا زوزن می گفتند. احتمال داده می شود که آنها این کلمه را از تورکان باستان و مشخصا گوگ تورکها همانطور که معلوم است ساسانیان پس از تماس و . اخذ کرده باشند آشنا شدن با مدنیت تورکان گوگ تورک و بویژه پس از جلوس هرمزد ترکزاد بر تخت پادشاهی ساسانی، برخی از مسائل مربوط به به . دولتمداری و از جمله ضرب سکه را از آنها اقتباس نموده اند عنوان نمونه ساسانیان با الهام از سکه های گوگ تورک، شروع به ضرب هلال و ستاره در سکه های خود- که هرگز قبل از آن دوره در سکه های ساسانی دیده نشده بود- کرده اند. (ریشه شناسی کلمه چدن ترکی بر اساس مصدر چیدن فارسی، در فرهنگ آندراج و (نفیسی ریشه شناسی ای تماما نادرست است.

پول کاغذی تورک:

نوعی پول کاغذی تورکی-مونقولی-چینی، : (Çu, Ço) چو) Çav چاو نام نخستین و مهمترین پولهای کاغذی و اسکناسهای دولتهای تورک حاکم بر اراضی ایران امروزی، پول کاغذی یا چرمی در دوره دولت تورکی- موغولی ایلخانان. کلمه چاو مأخوذ از ریشه چینی می باشد. گسترده ترین کاربرد چاو در Çau, Çaw, Ç'ao چاو میان تجار تورک اویغوری مشاهده می شود. سیستم پول کاغذی چاو به همراه تورکان اویغور در حیات تجاری دولتهای تورکی-مونقولی تسهیلات فراوانی ایجاد کرده باعث شکوفائی آن شده است. تجار

تورك اويغور در بين المللى شدن پول كاغذى و رواج آن در سطح جهانى نيز نقش اساسى داشته اند. پول كاغذى تنها در قرون ۱۸ و ارد اروپا شده است.

از ۱۴۰ تا ۸۰ سال قبل از ميلاد در دوره سلسله هان، پول قره در چين به جريان گذاشته شد. اما به علت سكه هاى تقلبى، دولت ناگزير از جمع آورى آنها شد و در مقابل، تكه هاى چرمى كه در حقيقت ابتدائى ترين اسكناس و مادر پول امروزي است، به جريان گذاشته شد. ولى پول واقعى كاغذى در چين نخستين بار در قرن هفتم ميلادى در دوره خاندان تانگ (۶۱۸-۹۰۶) با نام فى-چيئين (اوجان آقچا- پول پرنده) و نخستين چاو در ميان توركان به شكل پولهاى كاغذى كه بر آنها مهر امپراتور زده شده بود، در عهد (۱۲۵۹-۱۲۵۱) در قاراقوروم بكار رفته است. Mönge مؤنگه رواج چاو در دوره خاندان مونقولى يوان در چين مخصوصا در عهد قوبيلاي خان برادر هوله گوخان به اوج خود رسيد. قوبيلاي (۱۲۹۵-۱۲۶۰) نخستين امپراتور مونقول Qubilay Xan خان است كه براى شكوفه و آسانتر نمودن تجارت در چين، اقدام به رايج او همه پولهاى كاغذى پيش از ساختن چاو و يا پول كاغذى كرد خود را ابطال و واحدهاى جديد پولى خاص دوره خود را رايج ساخت. وى اقدام به چاپ سه نوع چاو اصلى و تعدادى چاو كم اهميت تر ديگر كرد. در اين دوره واحد چاو، ياستيق بوده كه معادل ۲۲۷۴ چاو در دوره حاكميت توركان موغول ايلخانى. گرم مى باشد (مونقولهاى تورك شده) بر اراضى فعلى ايران وارد اين سرزمين شد و نخستين بار در سال ۱۲۹۴ در عهد گيخاتو پادشاه دولت توركى- موغولى ايلخانى با تاسيس چاوخانه اى در تبريز، پايتخت آذربايجان به چاپ رسيد: "توركى عزالدین محمد بن مظفر بن عميد كه در چين زندگى كرده از چاپ و انتشار اسكناس توسط قان چين اطلاع داشت،

به صدرالدین احمد خالدی زنجان، ملقب به صدر جهان وزیر آذربایجانی گیخاتو راهنمایی نمود که همانند کشور چین عمل کنند. Çav دستگاہی برای تهیه "چاو. این پیشنهاد مورد توجه قرار گرفت تهیه شد و اداره "چاوخانه" برای اولین بار در تبریز پایتخت " آذربایجان به کار افتاد و مبادرت به چاپ اسکناس نمود.

سکه ها و اسکناسهای دولتهای

تورکی و آذربایجانی در ایران

همچنین تمغاهایی آمیخته از خط پاگزپا (اویغوری زاویه دار) و عربی و کوفی موجود است. تمغاها بر حسب رنگ مرکب و موضوع فرمانها متفاوت بودند: آلتون تمغای بزرگ (برای فرمانهای راجع به امور کم اهمیت مالی، گاه راجع به اسب و چهارپایان بارکش)، آلتون تمغای کوچک (براتهای خزانه و ولایات، اسناد مالی و معاملات و آب و زمین)، آل تمغا (روی نامه های قویبلای ایلخان خان بالیغ (پکن)، بر فرمانهای متنوع مانند سپردن حکومت ناحیه ای به کسی، انتصاب کسی به مقامی دیوانی، عهدنامه ها و فتحنامه ها، برات و فرمان گرفتن خراج از زمین)، قراتمغا (کوچکتر، بر ظهر برخی اسناد دیوانی کم اهمیت)، گوک تمغا (در دوره ایلخانان)، تمغای یشم (کوچک (مشایخ و قضات)، تمغای یشم بزرگ (امور مهم حکومتی).

به مسئول نگهداری مهرهای سلطنتی آلی، آلی بیتکیچی، یا اولغ بیتکیچی» رئیس دیوان تمغا بود که آلیان «. تمغاچی می گفتند و تمغاچیان زیر نظر او خدمت می کردند. تمغاچیان معمولاً باسواد ابن بطوطه نوشته است. و اهل علم و مسلط به زبان تورکی بودند که تمغاچی دربار علاءالدین ترماشیرین حاکم ماوراء النهر میان او

و سلطان ترک زبان مترجم بود. متولی تمغا زدن در این دوره بتکچی بوده است. تمغا به معنای مالیات، زمین حاصلخیزی که حاکمان به صورت اقطاع به نزدیکان خود می بخشیدند، جزیه و چون مأموران دولتی (تمغاچیان) زکات و باج نیز بکار رفته است پس از دریافت مالیات بر قبضه‌های مالیاتی و رسیدها مهر می زدند بتدریج انواع مالیات و عوارض تمغا نامیده شد. تمغاچی در همین دوره به معنی مسئول مالیات گیری و وصول عوارض از مال التجاره یا گمرگچی بود. در روسی به گمرک «تاموینی» می گویند که احتمالاً از تمغا گرفته شده است. مقدار تمغا و میزان و مورد مصرف آن را در دفترهای مخصوص ثبت می کردند و به کسی که این کار را بر عهده داشت کاتب تمغا (جمع آن: کتاب تمغوات) می گفتند.

(پایزه، بانزه، بایزه پاییزه، پائزه)، لوحه ای فلزی از : Payza پایزا طلا، نقره، مس یا چوبی و بندرت از عاج و یشم و بامبو در حکم نشان افتخار، ابلاغ مأموریت، معرفی نامه شغلی، معاف نامه و امتیازات دیگر. برخی بر آن اند که پائیزه، پیژ، پی - تسئو، پی - تزو به معنای لوحه در اصل واژه ای چینی است که از طریق زبان مونقولی به سایر زبانها راه یافته است. عده ای دیگر نیز بصره (واژه ای ترکی که در زبان - Basma پاییزه را همان باسما عربی به معنای اثر انگشت و مهر است) می دانند .

سابقه کاربرد پاییزه به دوره حکومت ختائیان و دودمان کین در سده

یازدهم بازمی گردد. پس از حملهٔ مونقول بسیاری از عناصر فرهنگی چین از طریق اقوام اویغوری و ختایی به تشکیلات دیوانی مونقولان راه یافت. پس از سقوط دولت ایلخانان و دودمان یوان چین، شواهد کاربرد پایزه در متون عهد تیموری وجود دارد. در میان سلاجقهٔ روم نیز بارها به پایزا (پایزه) و (یرلیغ) اشاره شده است. معمولاً خان بزرگ پایزه Yarlıq یا رلیق را به حکمرانان، کارگزاران و نمایندگان حکومت، وزرا، اشراف ممالک در موارد مختلفی چون خدمات صادقانهٔ افراد به مثابهٔ نشان یرلیغی» «افتخار و مقام اعطا می کرد و گاه همراه با این پایزه (فرمان) نیز صادر می شد. شاهزادگان و خاتونها نیز گاه خودسرانه به صدور پایزه دست می یازیدند. پایزه همچنین به عنوان حکم مأموریت در اختیار برخی از بزرگان و کارگزاران، (سفیران) خان و برخی از بازرگانان Elçi حاکمان، ایلچیان مهم حکومتی قرار می گرفت (Ortaq ارتاق)

بر روی پایزه نام حامل لوحه نوشته و در دفتر ثبت می شد. اداره سنویشه» متصدی رسیدگی به صدور یرلیغ و پایزه ها «ای به نام بود. بر روی غالب پایزه ها نوشته ها به زبان چینی و مغولی با خطوط چینی، تورکی اویغوری و یا پاکزپا (چهارگوش) بود و بر روی آن مهر صادرکننده زده می شد. معمولاً بر روی پایزه ها عباراتی بدین مضمون نوشته می شد: «به نام خداوند بزرگ و توانا که الطافش را به سراسر امپراتوری ما عطا فرموده. جاوید باد نام خان مقدس، مرگ بر کسانی که سر از فرمان او بپيچند» و یا «به قدرت خداوند ابدی، نام خاقان مبارک باد، کسی که به او احترام نگذارد باید کشته شود و بمیرد». این عبارات تا حدودی با

شعارهای مغولان بر روی «چاو» (پول کاغذی) شباهت دارد. در موزه های اریان از جمله در موزه ملی ایران پایزاهایی از سلطان نگاهداری می شوند ... ابوسعید ایلخان و

پول و یا مزدی که به آرپاجی داده می شود : Örün اۋرون

توده پول (گل و چیزهای مشابه) : Öküm ، اۋکوم Ökün اۋکون

کیسه و توپره پول و توتون Yancıq یانجیق ، یانچوق

**چند کلمه ترکی در باره پول و
مالیه**

Çav اسکناس: چاو

Tutum اقتصاد: توتوم

İzbas امضا: ایزباس

Bölüngən Aqça پول خرد: بؤلونگن آقچا

Aqça پول: آقچا

(نئولوژیسم در ترکیه، احتمالاً منشأ ترکی ندارد) Təcimən تاجر: تجیمهن
(نئولوژیسم در ترکیه، احتمالاً منشأ ترکی ندارد) Təcim تجارت: تجیم

Onqun: توتوم: اونقون

Tuğra: توشیح رسمی: توغرا

ثروتمند شدن: تومەنمەك

Yarmaqlanmaq: یارماقلانماق

Biçək: بیچهك

Biçək: حرف (الفبا): بیچهك

Yarlıq: حکم دولتی: یارلیق

Tanqa: حواله، برات: تانقا

Aqıçı: آغیچی: خزانه داری

Aqı: آغی: خزانه

Ərklət: ارکلهت: دولت

Tuğralı Bəlgə: سندی رسمی = توغرای بلگه (Tuğralı رسمی: توغرای)

Alındı: آلیندی: رسید

(.آت.+آچ) Ataç، آتاچ Dəyirmə ژتون: دهییرمه

Yarmaq سکه: یارماق

Bəlgə سند: بلگه

Külçə، کولچه Balınc شمش: بالینج

Basıqevi ضرابخانه: باسیق انوی

Tutumbilim علم اقتصاد: توتوم بیلیم

Qamdu کارت اعتباری: قلمدو

Tuşmal کارمند: توشمال

Payza لوح تقدیر، نشان افتخار: پایزا

Aqçal مالی: آقچال

Vergi مالیات: وئرگی

Aqçalı İşlər مالیه: آقچالی ایشلر

Tutumlu مقتصد: توتوملو

Damqa مهر: دامقا

واحد‌های پول تورکی (به ترتیب نزولی):

Tümən تومەن

Som سوم

Təngə تتگه

Tiyin تییین

Basıq باسیق

Bənək بنهك

ناظم حکمتین حیاتی و یارادیجیلیغی

احد واحدی - پاییز ۱۳۸۲

بوگون ژوئن آیین اوچو، «ناظم حکمت» ین اؤلومونون ۵۰ نجی ایل دؤنومودور. ناظم حکمت بوتون حیاتی، انسانلارین سعادت، صلح و سوسیالیسم اوغروندا باشا ووردو. ادبیاتین بوتون ژانرلاریندا دگرلی اثرلرین مؤلفی اولان ناظم، اوز حیاتیندا، ائله جه ده اؤلوموندن سونرا، دنیا ادبیاتیندا بؤیوک ایزلرین بوراخماسینا سبب اولدو. ترک دیلینین اوزانی اولان ناظم، آذربایجاندا دا بیر دوغما صنعتکار کیمی هر زمان دگرلنمیش و اوخوجونون حسن رغبتینی قازانمیشدیر. امکداشییمز احد واحدی اونودولماز شاعرین، «سئچیلیمیش شعرلر» آدلانان شعر مجموعه سینی ۱۳۸۳ ده تهراندا نشر ائتمیشدیر. بو کتاب جنوبی آذربایجاندا ناظم حکمتین آذربایجان تورکجه سینده

یاییلان بیرینجی اثری دیر. کتابا احد واحدی نین یازدیغی اؤن سۆزی
اوخوجولارا تقدیم اندیریک.

آذربایجان

ناظم حکمتین دوغوموندان ۱۰۰ ایل و اولوموندن ۳۹ ایل گئچمه
سینه باخمایارق، هله ده، اونون شعرلری، یازیلاری و اونلارین
حقده یازیلان مقاله لر و کتابلار تورکیه ده و دیگر اولکه لرده
بؤیوک حجمده اوخوجونون حسنی رغبتینی قازانماقدادیر. ناظم
حکمت ۱۹۰۲ نجی ایلده سالونیک ده، اشرافی عین حالدا شعر و
ادبیات سئوه ر بیر عائله ده آنادان اولموشدور. آتاسی حکمت بیگ،
ناظم پاشانین اوغلو، خارجی ایشلر ناظرلیگی نین ایشچی سی و
آناسی جلیله خانیم انور پاشانین قیزی ساوادلی و دوشونجه لی بیر
رسام ایدی. ناظم پاشا، ناظمین بؤیوک ده ده سی، عثمانلی دولتینین
شخصیت لریندن بیر، شاعر طبیعتلی و آزاده بیر انسان ایدی و
اونون ائوی هر زامان ادبی بحث لرین مرکزی و ادبیات
هوسکارلاری خصوصاً ”مولوی چی“ لر اوچون بیر جدی محفل
ساییلاردی. ناظم حکمتین بوتون اوشاقلیغی ناظم پاشانین ائوینده
گئچدی و اونون ایلک شعره ماراغی، همان ائوین شعر و ادبیات
سئوه ر فضا سیندا چیچکلندی. بیرینجی کره، ناظم شعرلرینی ائله او
محفل ده اوخوموشدور. تانیشلارینین بیرینین توصیه سیله گنج ناظم
دنیز حرب مکتبینه وارد و اونو بیتیردیکدن سونرا بیر ذات الریه
خسته لیگی نتیجه سینده، تام عسگری خدمتدن معاف اولموشدور.
بیرنجی شعر ۱۷ یاشیندا چاپ اولموش و ۱۸ یاشیندا استقلال
مجادله سی اوچون آنادولو یا گنتمیشدیر. کند آداملارینین حیاتیله
بلواسطه تانیشلیق ناظمین خصوصی و ادبی حیاتیندا بؤیوک
تاثیرلرین بوراخماسینا سبب اولموشدور. سونرا دوستی ”والا
نورالدین“ ایله بیرلیکده، مسکو شهرینه گنتمیش، شرق ملت لر
اونیورسیتیه سینه داخل اولموش و سیاسی علم لری بیتیردیکدن سونرا

۱۹۲۵ ده استانبولا گئری دؤنموشدور. او "آیدینلیق" ژورنالینین رداکسیاسیندا اولارکن، بوتون ادبی کنفرانسلاردا اشتراک و حزبی فعالیتینه دوام انتمیش و فعالیت لری نتیجه سینده تعقیبه معروض قالمیشدیر، او غیابا" ۱۵ ایل زندانا محکوم اولان کیمی، گیزلی شکیده استانبولا گئتمیش، عائله سیله وداعلاشمیش و یئنی دن شورالار بیرلیگینه یولا دوشموشدور. ایکی ایل مسکودا یاشامیش، سونرا تورکیه ده عفو اعلان اولدوغدا، وطنینه قاییتیمیشدیر. بوندان بئله او سرحد ده یاخالانمیش و قولو باغلی آنکارایا آپاریلیمیشدیر. اما ضیالی لارین اعتراضینا گؤره نئچه آی زنداندان سونرا، ناظمی بوراخماق مجبوریتینده قالمیشلار. ناظم آزاد اولورکن، یئنه جدی شکیده اوز ایشلرینه دوام انتمیش، بیر نئچه شعر کتابی چاپ ائده رک، رومان، نمایشنامه و مختلف مضمونلاردا مقاله لرینی ده، داواملی شکیده، غزته لرده و ژورنال لاردا نشر ائله میشدیر. یئنه تورکیه ده، سیاسی بوغونتی چوخالمیش، ناظمی ده توتموشلار؛ بو کره ۱/۵ ایل زنداندان سونرا بوراخیلیمیش و یئنه ده ادبی و سیاسی فعالیتینه باشلامیشدیر. ناظم داها بؤیوک بیر شاعر و یازیچی کیمی شهرتله نیمیشدیر، دولت طرفیندن سانسورا معروض قالاراق، "اورحان سلیم" آدیله، نئچه شعر و رومان کتابی چاپا وئرمیشدیر. ۱۹۳۸ ده، ناظمی یالان اتهام لارلا توتموشلار. بو کره ناظمین بیر اتهامی چوخ بؤیوکدور: ارتش ده فتنه سالماق و عصیان یاراتماق!! بیرینجی محکمه ده ۱۵ ایل زندانا محکوم اولموش، اما بو حکم تورکیه ارتجاع سینی راضی ائتمه میس، یئنی اتهاملارلا بیرلیکده، باشقا بیر محکمه قورموش و اونون زندانی نی ۲۸ ایله قالحیزمیشلار. ناظم بو عدالت سیزلیگه قارشى اعتراض انتمیش سه ده، فایدا وئرمه میشدی. بوندان بئله، ۳۷ یاشیندا ناظم، زنداندا یئنی بیر یارادیجیلیق حیاتی باشلامیشدی. شعر دئمیش، نمایشنامه یازمیش، ترجمه انتمیش و اونلاردان باشقا، یاشایشینی دولانديرماق اوچون، توخوجولوق ایشینده ده چالیشمیشدی. زندان حیاتینین آغیرلیغیندان

باشقا، آغ جیگر خسته لیگی، سیاتیک، اوره گ آغریسی و روماتیسم،
 ناظمین امانینی کسمیشدی. ۱۹۴۶ نجی ایلدن بَـرَـی، ناظمین
 شعرلری زنداندان مختلف واسطه لرله انشیگه یول تاپیب و خارجی
 اولکه لرده، خصوصاً فرانسه ده، ترجمه و چاپ اولموشدور. یاواش
 - یاواش ناظم دونیا شهرتینه مالک بیر شاعر کیمی تانینمیشدیر.
 ایکینجی دونیا محاربه سیندن سونرا، هر یئرده اولدوغو کیمی تورکیه
 ده ده بیر دموکراسی هاواسی اسمه گه باشلامیش، ناظمه اولان حق
 سیزلیگه قارشى تورکیه ده بیر حرکت ایجاد اولموش و ناظمین
 قورتاريلماسی ایسته نیله رک، امضاء توپلامیشدی. حرکت گونو
 گوندن گوجلە نمیش، سرحدلری آشراق، بیر بین الملل مسئله یه
 چئوریلیمیشدی. پاریس ده "ناظم حکمتین نجات کمیته" سی یارانمیش،
 بو کمیته دونیانین ضیالی لار، صنعتکارلار، شاعر و یازیچی لار و
 آزادیخواه لارینی ناظمی زنداندان قورتارماق اوچون مبارزه یه
 چاغیرمیشلار. پابلو نرودا، ژان پل سارتر، پابلو پیکاسو، برتولت
 برشت و دونیانین باشقا مشهور ادبی - هنری شخصیت لری بویولدا
 هیچ بیر تلاشدان اسیرگه مه میشلر. ناظم بوتون دونیانین و تورکیه
 نین اعتراض سسلری نتیجه سینده و بیر اولوم تهلکه لی آجلیق
 اعتصابیندان سونرا ۱۹۵۰ ده زنداندان آزاد اولموشدور. ناظم آز
 زامان آزادلیقدان سونرا، یئنی دن تورکیه دولتی نین دسیسه لرینه
 معروض قالمیش و مجبور اولموشدور قاچاق صورتده تورکیه نی
 ترک ائدیپ و یئنه شورالار بیرلیگینه طرف یولا دوشسون. تورکیه
 نین ارتجاع چی لاری بو دؤنه ایسته میشلر ۴۹ یاشیندا ناظمی
 عسگرلیگه آپاریب و اوردا بیر یوللوق، اونو آرادان آپارسینلار!
 ناظمین، وطنیندن، عائله سیندن خصوصاً "حیات یولداسی منور خانیم
 و سوت آمَـرَـر اوغلو ممت دن آیریلیغی ۱۳ ایل چکمیش و او بیر
 داها اونلاری و ها بنله وطنینی گؤرمه میش و آن نیسگیللی شعرلرینی
 اونلارا حصر ائتمیشدیر! نهایت ناظمین خسته قلبی ۱۹۶۳ ده
 مسکودا، حرکتدن دایانمیشدیر!

ناظمین حیاتینین بؤیوک حصه سی، "زندان" دا و "غربت" ده کنچمیشدیر؛ او اؤز گرگین و نیسگیلی حیاتیندا، توطئه لر اساسیندا اوز مملکتینده یاشاماغا امکان تاپمامیش و مملکتینده یاشادیغی ایلرین بؤیوک حصه سینی ده مختلف زندانلاردا گنچیرمیشدیر. او حتی زنداندان بوراخیلاندان سونرادا هر جوره دسیسه یه معروض قالمیش و نهایت یئنی دن دوتولموش و یا غربتده یاشاماغا مجبور اولموشدور. ناظمین عمرونون دورته بیری زنداندا و اوچده بیری غربتده گنچمیشدیر. بو ایکی واریانت ناظمین حیاتیندا و یارادیجیلیغیندا بؤیوک رول اوینادیغی اوچون، بو ساحه لرده بیر آزجا اطرافلی دانشماغی لازم گؤروروک:

ناظمین شعرلرینده زندان مسئله سینین تأثیری

ناظمین زندان حیاتی، اونون یاشایشینین چوخ ثمره لی و شرفلی بیر مرحله سینی تشکیل اندیر. دئمک اولار کی، ناظم اؤز قابلیت لی اثرلرینین چوخونو زنداندا یاراتمیشدیر. سونونجو زندان حوکمونو، گناه سیز اولاراق، آلدیغی زامان، حیات یولداشینا بئله یازیر:

"نهایت ایش بیتدی... اؤزونه آلما! من نهایت درجه قوتلی یم، مسئله هر هانسی بیر محکومیت دگیل، ناظم حکمتین یوخ ائدیلمه سیدیر... یاشامالی نچه گونوم وارسا، اونو شرفله دولدوراجاغام!.." (۱)

ناظم زنداندا یازدیغی شعرلرده و اوردان گؤنده ردیگی مکتوبلاردا، ایلک آدیدما، امید دولو مبارزه نی ترنم ائله یر. او حیات یولداشینا حصر ائتدیگی بیر شعرینده بئله یازیر:

امین اول کی سئوگیلیم

بدبخت بیر قره چی نین

توكلو، قارا بير هۇرومچە يە بنزە ين الى
 گنجيره جك سه اكر
 ايپى بوغازيما،
 ماوى گۇزلريمده قورخونو گۇرمك اوچون
 بوشونا باخاچاقلار ناظيما!
 من آلاجا قارانليغيندا سون صاباحيمين
 دوستلاريمى و سنى گۇره جگم
 و يالنيز يارى دا قالميش بير نغمه نين آجيسى نى
 تورپاغا گۇتوره جگم...
 او زنداندا ياشايان باشقا دوستاقلارا خطابا” بئله يازير:
 چنه نى اووجلارينين ايچينه آليب
 دووارا داليب
 قالما!
 چنه نى اووجلارينين ايچينه آلما!.
 . قالخ!
 پنجره يه گل
 باخ!
 بايبردا گنجه بيرجنوب دنيزى كيمي گۇزل ،
 چيرپير پنجره نه دالغالارى

گل!

دینله هاوالاری...

او شعرینده تام گوجویله، امیدسیزلیگه قارشی مبارزه ائدیر؛ ۱۹۴۵ ده زنداندا یازدیغی بیر شعرینده بئله دئیر:

سون باهار بیتدی بیته جک،

هار دایسا گیره جک دو غوم یوخولارینا تورپاق

و بیز یئنه، بیر قیش داها گئچیره جه بیک:

بؤیوک اوفوقوموزون ایچینده

و مقدس امیدیمیزین آتشینده ایسینه رک..

ناظمین زندان شعرلرینین هر سطیرینده، جسارت، شجاعت و قورخوسوزلوق دالغالانیر و قورخویا، دؤزوم سیزلیغا و... غلبه چالیر؛ او ۱۹۲۸ ده یازدیغی بیر شعرینده بئله یازیر:

دمیر قفس ده دولانان اصلانا بیر باخ

باخ اونون گؤزلرینه؛

پولاد، چیلپاق

ایکی خنجر کیمی داشبیر ساری گؤزلرینده کینینی

ایتیرمه دن تمکینی نی

یاخینلاشیر

اوز افلاشیر

گلیر-

گنڊير...

او يئنه اوره گ آغريسى نين ايچينده يازديغى زندان شعرلرينين
بيريونده بئله دئيير:

باخيرام گئجه يه دمير مفتيل لرين داليندان

و هر ياندان ايناميم باسقى لارلا توشلاناراق

قلبيم ان اوزاق اولدوزلارلا، بيرليكه چيرپينير.

بو اونون دونيا گوروشونون گئنيشليگيني، گوزل شكيلده ايفاده ائله
بيير. زندانا عايد اولان شعرلري، ناظمين ”حبسه دوشنه بعضى
نصيحت لر“ شعرينين سونو ايله، سون وئيريريك:

ايچريده اون ايل، اون بئش ايل

داهادا آرتيق حتى

گنجيريلمز دگيل،

گنجيريلير،

قارالماسين گره كدير

سول مه مه نين آلتيندا كى جواهير...

زندان حياتيندان سوز گندنده، بير بؤيوك حقيقتى ده سؤيله مك
لازيمدير كى، بو حيات هر شئى دن قاباق، ناظمين، رئال حياتين
مختلف واريانت لاريله واسطه سيز تانيشليغيينا سبب اولموش و اونون
شعر ديلينه صيقل وئرميشدير. زنداندا كى كند اداملارنinin اوزلرينه
مخصوص اولان سرگذشت لري، اونلاردا اولان اخلاقي
خصوصيتلر، ناظمه آنادولونو بيرينجى كره اولاراق، دريندن
تانيتميش و اونون خيال قارتالينا، يئنى بير سما و يئنى اوچوش ميدانى

آچمیشدیر. زندان محیطینده، هر کیچیک حادثه، هر یئنی تانیشلیق، هر یئنی سۆز، خاطیره و... ناظمین الهام منبعینه چئوریلیمیش و بلاواسطه گۆزل شعرلرین یارانماسینا سبب اولموشدور. او زنداندا اولارکن، چوخلی اثرلر یازمیش، ترجمه انتمیش و باشقا آدلارلا چاپا یئتیرمیشدیر.

ناظم حکمتین زندان شعرلری انساندا شاختالی قیشدا، باهار طراوتین، قارا ظلمتلرده، آیدین افق لاری و مبارزه نین ان سارسیدجی چاغلاریندا، غلبه و ظفرسئوینجی نی خاطیرلادیر و دارد قالمیش انساندا، امید، اینام و جسارت یارالیدی و دنیزلرین تلاطمونده، بیر پارلاق مایاغ کیمی، اونی، فیرتینالاردان قورتایر!

ناظمین شعرلرینده وطن حسرتی

ناظمین ایللر اوزونو اوره گینی سیخان شئی لردن بیریده، اونا ریشه آتیب بویون و هر زامان داهادا گوجلنه نن وطن حسرتی اولموشدور. او نه تک بوتون غربته یاشایان انسانلار کیمی، هر داغی، دره نی و گۆزه ل منظره نی گۆره رک، کۆوره لیب و دوغما وطنی یادینا دوشوردو، بلکه بونلاردان علاوه، وطن کلمه سی اونا باشقا بیر زادی دا خاطیرلادیردی: حیات یولداشی منوری و اوغلو ممدی. اونلارین یادی و خاطیره سی ناظمی هیچ زامان بوراخمامیش و ناظم، شعرلرینین بویوک بیر حصه سینی منوره و ممد حصر ائتمیشدیر. او انترناسیونالیستی علاقه لره یوکسک قیمت وئره رک، اوزونون ایلک یارادیجیلیق آددیملاریندان باشلایاراق، سونونجو شعرینه قدر، اوز بوردونو سئون آلولو وطن پرور کیمی چیخیش ائتمیشدیر. شورالار اتفاقیندا بویوک سایغی لارلا قارشیلانسادا، دنیا اۆزه رینده هر اۆلکه ده اولماسی او اۆلکه یه سونسوز افتخار سایللسادا، او هر زامان و هر شرایطده اوزونو تورک و تورک خلقینه منسوب بیر

انسان و شاعر بیلیردی! دونیانین هاراسیندا ایسه، تورکیه نی بیر
 ”دنیز“ حساب اندیردی.

ناطیم ایکینجی مهاجرتیندن سونرا تورکیه یه قاییداندا بو احساسی
 ۱۹۲۷ تاریخلی ”حسرت“ آدلی بیر شعرینده نه گۆزل ایفاده
 انتمیشدیر:

...من سولاردا باتان بیر ایشیق کیمی

سولاردا سؤنمک ایسته بیرم

دنیزه دؤنمک ایسته بیرم!..

بو شعر ۲۵ یاشیندا ناظمین، وطنه گئری دؤندوگونده و آنا وطنی
 گؤرمک اشتیاقی ایله یازیلیمیشدیر؛ ۳۱ ایل سونرا، وطنه قاییتما
 احتمالی لاپ آزالدیغی زامان، ناظم سونسوز حسرت ایله بو
 سطرلری قلمه آلمیشدیر:

مملکتیم، مملکتیم، مملکتیم،

نه کاسکتیم قالدی سنین اورا ایشی

نه یوللارینی داشیمیش آیاق قابیم

سون جیلیتقاندا اگنیمده جیریلدی چوخدان...

سن ایندی یالنیز ساجیمین آغیندا

اوره گیمین سکتیه سینده،

آلنیمین قیریشلاریندا سان مملکتیم...

ناظمین وطنیندن آیریلیغی چوخ اوزونا چکمیش، تورکیه ده سیاسی
 وضعیت گونو - گوندن خرابلاشمیش، اونون حیات یولداشینا و

او غلونا مسافرت اجازه سی وئریلمه میش و آیریلیق هر زامان اونو
هده له میشدیر:

قاجیرام آیریلیق قووالاییر منی

یولو یوخ الیندن قورتولمانین

دیزلریم کسیدلی ییخیلاجام....

....آیریلیق آرامیزدا بیر کۆرپو

قیلدان اینجه، قیلینجدان ایتی...

و ائله بو آیریلیغین اوجونداندر کی ناظم فغانه گلیمیش:

نه لری آلیب - گۆتورمه دی مندن آیریلیق

کیلومترلرله امید، تن لارلا کدر

دارادیغیم ساچلار، سیخدیغیم اللر...

ناظمده خصوصاً "بلغارستانین وارنا شهری، بام - باشقا حس لرین
یارانماسینا سبب اولموشدور. او وارنا دا اولارکن عینا" استانبولدا
اولدوغونو حس ائله میش و بوتون آغریلا سؤیله میشدیر:

بو وارنا دلی ائتدی منی

دیوانه ائتدی...

و یا وارنا دان اوزونو استانبولا توتاراق، او غلو ممدی چاغیرمیش:

قارشی ساحل مملکت،

سسله نیرم وارنادان

اَشیدیرمی سن؟

ممت، ممت!

قارا دنیز آخیر دورمادان،

دلی حسرت، دلی حسرت،

او غلوم، سنی سسله بیرم،

اښیدیرمی سن؟

ممت، ممت!

ناظم حکمت عمرونون ۱۶- ۱۵ ایلینی تورکیه دن اوزاقدا
کئچیرمیشدیر؛ یالنیز سونونجو آیریلیغی ۱۳ ایل چکمیش و تاسفله او
بیر داهای مملکتی نین اوزونو گورمه میشدی. ناظم "اوتوبیوگرافی"
شعرینده آیریلیق لاردان و حسرت لردن بئله سوز آچیر:

کیمی اوتلارین، کیمی بالیق لارین چئشیدلرینی ببیلیر

من آیریلیق لارین

کیمی ازبر سایار اولدوزلارین آدین

من حسرت لرین!

ناظم حکمتین شعرینین بعضی خصوصیت لری

ناظم حکمتین شعری، تورک ادبیاتیندا تک باشینا، بیر مرحله نی
تشکیل ائدیر؛ عثمانلی دورونون سون ایللرینده یئنی چی شاعرلرین
آچدیغی ایز ایلله باشلانان بو مرحله، عروض شعرینین گوزله للیک
لرله، هجا وزننین تورک دیلینه اویغونلوق لاریلا بیرلیکده، معاصر
ادبی - بدیعی موضوع لاری، اینجه و گوزله ل بیر دیلده اجتماعیاتا
چاتدیرماغی اوزونون جدی وظیفه سی سانیردی. ناظم بیرینجی کره

اولاراق بو جیغیری آچمیشدیر. دئمک اولار کی، ناظمین شعرى
تورک ادبیاتیندا، هم دیله، هم شکیلجه و هم مضمونجا یئئندیر.

اونون شعرینین دیلى، حکایت سؤیله مه، دانیشیق و ادبی دیللرینین،
بییری - بیريله قوشوب، صیقل تاپیب و یوکسه لمه سیندن عمله
گلمیشدیر. ناظمین اوز دئیگینه گؤره،

”شعریمه لیریکا گئت به گئت قووتله ندی، قافیه لر یوموشالدى،
دیل، شاعرین بیر نفرله یا خود بیر نئچه نفرله یاواش سسله
دانیشماسی اولدو!“ (۲)

و بو اونو عثمانلی دورونون عجیب - غریب و درباری دیلى ایله
مقایسه ده، باشقا بیر سویه یه چاتدیرمیشدیر.

حقیقتاً ”عروض شعرینین دورت نالا چاپدیغی بیر دؤرده، عثمانلى
دیلمین جامعہ نین چتینلیکلرینی و وضعیتینی ایضاح ائله مکن عاجز
اولان بیر دورومدا، جمعیت، شعرین محتواسی و شکلی ایله یاناشی،
یئنی بیر دیل (دئییم طرزى) طلب اندیردی. بو دیل بیر پروسه نین
ایچینده ناظمین شعرلرینده یارانمیشدیر.

اما **شکله گلدیکده**، ناظمین دیوان شعرینه تسلطی سایه سینده، اونون
ایلک شعرلرینده، شعرده کی گیزلی وزن و اویغون قافیه لر، شعره
بیر ریتمیک و لریک ماهیت وئرمیشدیر.

آتلی لار، آتلی لار، قیزیل آتلی لار،

آتلاری روزگار قاناتلی لار،

روزگار!..

آتلاری...

آت...

روزگار قاناتلی آتلی لار کیمی کئچدی حیات!

بو شعرلرده، بیرنجی نوبه ده گۆزه چیرپان، اونلارین هجا وزنینه اولماقلاریدیر. هجا وزنی ایله تورک شعرینین آراسیندا بیر نوع دوغمالیق واردیر. بو خصوصیتله، بو شعرلر اؤزلرینده شعر عنصرلرین داشیماقلا برابر، شعار حالتی تاپیردی. بونلار ناظمین دئدیگینه گۆره، او زامانین طلبلری اساسیندا، اوجا سسله اوخوماق اوچون یازیلмышلار. اما بوتون شکیللر ایچینده اویغون شکلی تاپماق، طبیعتا ناظمین دهاسینا مربوط اولان بیر شئی دیر! البته سونرالار جامعه ده وضعیت دئییشلمیش و طبیعتا ناظمین شعرینین دلی داها شعار حالتیندن اوزاقلانیش و پیچیلداماغا چئوریلره رک، باشقا شکیل تاپمیشدی. شکل باره سینده سؤزو، ناظمین گۆزل بیر ایفاده سیله بیتیریریک:

”شخصا“ اؤزومسه، شکلی ائله سینمه مضمونا اویدورماق ایسته بیرم کی، شیل مضمونو بیر قات داها ایضاح ائله سین، اما اؤزو یعنی شیل بللی اولماسین. گۆزل بیر قادین قیچینی بیر قات داها گۆزللشدیرن، فقط اؤزو بللی اولمایان اینجه بیر جوراب کیمی. بو بوگون بگه ندیگیم شکیلدیر، اما البته کی، صاباح رنگارنگ شکیللری ده ترجیح ائده بیلره رم.“ (۳)

ناظمین فیکرینجه شعر هر جوره یازیلا بیلر: وزنلی - وزنسیز، قافیه لی - قافیه سیز، چیغیراراق - پیچیلداپاراق! اما نئجه یازیلیرسا، یازیلین شعرده گرگدیر شعریت دالغالانیب، اؤزونه لایق شکل تاپسین! فقط مضمون ایله شکلین آراسیندا علاقه گرگدیر او قدر اویغون اولسون کی، هیچ بیر یالینزلیقدا، شعرى تام معناسیندا گۆسته ره بیلمه سین!

ناظم، شعرین شکلی ایله علاقه دار، تورک ادبیاتیندا، تورک شعرینده بیرینجی دفعه اولاراق، چوخ جدی و یئنی قدم لر گۆتورموشدور. او

”عروض“ شعرینین تام اینجه لیکلرینی بیلر رک، او زامان کی فرانسه شعرینین یئنی فورملاریلا ماراقلاناراق، و هامیسیندان مهم شوروی شعرینین تاثیر آلتیندا، ایلک یئنی شعرلرینی یازمیشدیر. بیر مهم عامل ده، یئنی شعرین انکشافیندا، رئال حیات ایله تانیشلیق اولموشدور. ناظم بو حیاتی اؤز شعرینده تکرار ایله بین زامان، اونا مخصوص شکل، اونا مخصوص دئییم طرزنی تاپماق مجبوریتینده قالمیشدیر. چونکی قدیم عروض وزنی بو رئال حیاتی تام شکلینده گؤسترمدن عاجز ایدی. ناظمین خیال قارتالی یئنی بیر سما آختاریردی.

مضمونجا اونون ایلک الهامچی سی رئال حیات اولموشدور؛ ناظم حکمت اوچون شعر، هیچ زامان ساده بیر مشغولیت اولمامیش؛ او سوزون اصل معناسیندا اوز شعرلرینده یاشامیشدیر. بیرجوره کی چوخ جسارتله دئمک اولار کی، ناظمین یاشایشیندا ائله بیر شئی یوخدور کی اؤز عکس صداسینی اونون قابلیت لی شعرلرینده تاپماسین! ذکر یا سرتل ”ماوی گوزلو دئو“ کتابینین مقدمه سینده نه قدر گوزل سویله میشدیر:

”منجه ناظم حکمتین حیاتی ان یاخشی شعرلریندن ایزله نه بیلر. چونکی ناظم حیاتیندا کی بوتون حادثه لری شعرلرینده عکس ائله بیلر. شخصی و سیاسی هیچ بیر حادثه یوخدور کی اونو، ناظمین شعرلرینده تاپماق اولماسین؛ بو سببله ایلک شعریندن سون شعرینه قدر، نه اوچون، نه واخت و هانسی تاثیرلر آلتیندا یازدیغینی تاپا بیلر. ... اونون شعرلرینده هر واخت یاشادیغی تاریخین و گنجیرتدیگی حیاتین، او زامان کی دویغو و دوشونجه لرینین ایزی واردیر. بو ایزی تاپا بیلر، هم شعرلرینی و هم ناظمی داها یاخشی آنلاییب، ناظمین فکر و دویغو عالمینه داخل اول بیلر.“ (۴)

ناظمین شعرلرینده، رئال حیاتین اضطرابلاری، چیرپینتی لاری و هیجانلاری، ائله اوزونون عکس صداسینی تاپیر کی، بعضا تاریخ کیمی گورونور؛ سوسیالیستی رئالیزم ناظمین اثرلرینین هر سطیرینده دالغالانیر! لاپ اول شعرلرینین بیرینده، ”آجلارین گۆز بیکلری“ شعرینده وضعیتى بئله تصویر ائدیر:

کیمی

سوموک دیزلرینه ووراراق

یومورو

بیر قارین داشییر!

کیمی

دری...دری یاشاییر...

بو بدبخت انسانلاردان، بو آج انسانلاردان، بو زواللی انسانلاردان مدافعه و اونلارین طالعینى اؤز شعرینده عکس ائتمک، ناظم یارادیجیلیغینین باش وظیفه سی سایلییر و بو ایش اونون عمرو بویونجا داوام تاپیر. او ۱۹۵۸ ده یازدیغی بیر شعرینده بئله سؤیله بیر:

....چۆره ک بؤیوک انسانلیقدان باشقا هر کسه یئتر،

دویوده ائله،

شکرده ائله،

قماش دا ائله،

کتاب دا ائله،

بۇيوك انسانلىقدان باشقا ھەر كىسە يىتەر.

بۇيوك انسانلىغىن تورپاغىندا كۈلگە يوخ،

كوچە سىندە چراغ،

پىنجرە سىندە جام،

اما اميدى وار بۇيوك انسانلىغىن

اميدسىز ياشاماز.

ناظمىن شەرىندە اسىر اولوركن آزادلىغا دوغرو مبارزه، غربتده
ياشاركن وطن حسرتى ايله دۇيونمك، بۇيوك انسانلىغا سون سوز
عشق، عدالتلى بير گله جك اوچون مبارزه ... مكمل شكلينده يئر
دوتموشدور اونون شەرىنين باش موضوعو انساندير! او اوز
شەرىندە انسانا خاص اولان ھر شئى دن دانىشير؛ سئودا دان،
باريش دان، اؤلومدن، ياشايش دان، سئوينچ دن، كدر دن، مبارزه
دن، اميد دن سوز آچير. ناظم اوزو بو مسئله يه داير نه گوزل
سؤيله ميشدير: "ايسته بيرم ھر شئى كى انسانا مخصوص دير، منيم
شەرىمه ده مخصوص اولسون! ايسته بيرم اوخوجوم منده يا خود
بیزده بوتون دويغولارينين ايفاده سيني تاپا بيلسين" (۵) او ايسته بير
كى، اوزونده اولان بوتون انسانى حس لرى و دوشونجه لرى،
شەرى نين واسطه سيله اوخوجوسيله پايلاشسين! او ھر شئى دن
اول، گله جگه اميد دولو حسلرله، اوخوجونو مبارزه يه چاغيرير!

- (۲) - ناظم حکمت - بوتون اثرلری - بلغارستان چاپی - مقدمه ص ۱۷
- (۳) - همان یئر - ص ۱۹
- (۴) - ذکر یا سرتل "ماوی گوزلو دئو" مقدمه
- (۵) - ناظم حکمت - بوتون اثرلری - بلغارستان چاپی - مقدمه - ص

Kimmerler

Mišov araşdırma qürüpu

Kimmerler M. Ö. 8. yüzyılın sonunda Kuzey Karadeniz sahilindeki yurtlarından sürülüp,

Anadoluya ***giren göçebe kavim.***

İskitlerin

M.Ö. sekizinci ve yedinci yüzyıllarda Orta Asyadan güney Rusyaya göç ederek M.Ö. 6. yüzyılda Tuna-Volga ırmakları arasındaki geniş bölgede devlet kuran bir bozkır kavmi. Bu kavme Persler, Saka ve Yunanlılar, İskit adını vermişlerdir. İskitlerin M.Ö. 9. yüzyılda, Altay Dağlarının doğusunda yaşadıkları tahmin edilmektedir.

Tümünü oku (yeni pencerede açılır)

baskısıyla yurtlarını terk eden Kimmerler
Kafkaslardan
Anadoluya girdiler.

Urartu

Kralını yenip

Asur

Kralına yenildiler. Hareketlerini Anadolunun
içlerine doğru yönelttiler.

Frigya

Frigler, Makedonya ve Trakya bölgesinden M.Ö. 1200'lerde Anadolu'ya göç etmişlerdir. Frig Devleti ise olasılıkla M.Ö. 8.yy. da kurulmuştur.

Tümünü oku (yeni pencerede açılır)

Kralı

Midas

ve

Lidya

Kralı Gygesi yendiler. Batı Anadolu şehirlerinden bir kısmını ele geçirdiler. Anadolu'yu **baştan başa yakıp yıktıktan sonra Asur Kralları tarafından Çukurovada** durduruldular. Kimmerlerin son kalıntıları da Lidya Kralı Alyattes tarafından yenilerek dağıtıldı. Kimmerler medeniyet eseri bırakmışlardır.

Kimmer tarihi

Kimmerler, çok iyi kılıç kullanırlardı, ok atmada ve balta kullanma da ustaydılar. Kimmerlerden ilk söz eden

Homeros

Kimmerlerin ıssız dünyanın sisli ve karanlık ülkesinde yaşadıklarını yazar.

Herodot

Kimmerlerin Kuzey karadeniz bölgesinden geldiğini söyler. Kimmerya, M. Ö. **8inci yüzyılın ortalarında**

İskitler

'in eline geçince, yerlerinden olan Kimmerler büyük kabileler halinde güneye inerek

Kafkaslar

'daki Demir Kapı ve Derbent geçitlerini aşarak Doğu Anadolu'ya girdiler. At üzerinde savaşan Sakalar, (İskit) yaya olarak savaşan Kimmerlere karşı üstünlük sağlamışlardı. M. Ö. 714 yılında

Urartu

sınırını aşarak Orta Anadolu'ya doğru saldırılara başladılar Kummuh (

Adıyaman

yöresi) Meluddu (

Malatya

) Tabal (

Nevşehir

Kayseri

yöresi) doğuda Şubria (
Diyarbakır

Diyarbakır karpuzu ve kalesiyle meşhur Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan il. Doğuda Batman, kuzeydoğuda Muş, kuzeyde Bingöl ve Elazığ, batıda Malatya ve Adıyaman, güneyde Şanlıurfa ve Mardin illeriyle çevrilidir. 37°30' ve 38°43' kuzey enlemleri ile 40°37' ve 41°20' doğu boylamları arasında yer alır. Güneydoğu Anadolu'nun Gaziantep'ten sonra ikinci gelişmiş şehridir. Trafik numarası 21'dir.

Tümünü oku (yeni pencerede açılır)

yöresi) ve batıda Hubuşna'ya (Ereğli) kadar yayıldılar. Kimmerler daha sonra Karadenizin güney kıyısı boyunca batıya ilerleyip

Sinop

(Sinope) civarında bir üs oluşturmuş ve Tabala doğru güneye yönelmişlerdi. Kuzeyden gelen bu tehdit karşısında Muşku Kralı Mita, Asur ile ittifak yapmak zorunda kalmış ise de onun bu ittifakı bile Kimmer baskısını durduramamıştır M. Ö. 705 'te Muşku Kralı Mitanın da desteğini alan

Asur

Kralı

II. Sargon

Kimmerlerle Tabal' da yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğradı ve savaş alanında öldü. Muşku Kralı Mita da savaştan sonra bir daha tarih sahnesinde görülmemiştir. Bu zafer üzerine Kimmerler bu bölgeyi bir süre daha ellerinde tuttular Sinop (Sinope) ele geçirdiler batıda Kızılırmak' a kadar uzandılar, Kimmerler

Duğdamme

adındaki ünlü önderlerinin komutasında

Frigler

'in üzerine saldırdılar. M. Ö. 696 yılında Friglerin başkenti

Gordion

'u yağmaladılar.

Asur kralı Asarhaddon tarafından M. Ö. 679 yılında Hubuşna (

Ereğli

) mevkiinde bozguna uğratılılan Kimmerler, bozgunundan sonra batıya yönelerek

Lidya

'yı tehdide başladılar. Lidya Kralı Gyges, Asur Kralı

Asurbanipal

'le diplomatik ilişkiler kurup ondan sağladığı yardımla Kimmerleri

M. Ö. 657

'de büyük bir yenilgiye uğrattı. Ama Kimmerler bir süre sonra yeniden Lidya'ya saldırıp, başkentleri

Sardes

'i aldılar. Lidya kralı Gyges savaş alanında öldü. Sardes' i yakıp yıkan Kimmerler orada kalmayarak hızla Orta Anadolu'ya döndüler. Bir bölümü kuzeybatıya doğru çıkarak

Balıkesir

in

Edremit

ilçesine bağlı

Altınoluk

beldesinde, Antandros kenti çevresine yerleşti. Gyges'ten sonra Lidya tahtına oğlu

Ardys geçti. Ardys ülkesini Kimmer saldırılarının yarattığı güç durumdan kurtarmak amacıyla yeniden Asurdan yardım istedi. Ama kimmerler kuzeybatıdan Boğazlar üzerinden gelen soydaşları Treler ile birleşip yeniden Lidya'ya saldırdılar ve M. Ö. 638 'de Sardes' i krallık sarayının bulunduğu Akropolis dışında, bir kez daha istila ettiler. Bununla da yetinmeyip Ege denizi kıyısındaki kentlerden Ephesos, Menderes Magnesiası, Myos, Priene, Lebedos, Melia ve (bir olasılıkla) Miletos'u yağmaladılar. Sonra Büyük Menderes vadisi boyunca doğuya yönelerek, o dönemlerde yurt edinmiş oldukları Kapadokya bölgesine döndüler. (M. Ö. 630) Düzenli bir devlet örgütleri bulunmayan Kimmerler zaman içinde güçlerini yitirmeye başladılar. M. Ö. 630'dan kısa bir süre sonra ünlü önderleri Dugdamme'nin Kilikya bölgesindeki bir savaşta ölmesi, onların Anadolu'daki etkinliklerine son verdi M. Ö. 680-660 yılları arasında Tabal, Hilukku ve Lidya Kimmer saldırılarından Asur yardımına sığınmak zorunda kalmışlar, bir süre sonra M. Ö. 630 yılında Asurlular bu istilacıları yenmeyi başarmışlardır. (J. G. Macqueen, Hititler ve Hitit çağında Anadolu, (çev. Esra Davutoğlu), Ankara, 2001, s. 173-6) Sonuçta Lidya Kralı Alyattes tarafından M. Ö. 595'te büyük bir

yenilgiye uğratılarak Kızılırmak'ın doğusuna sürüldüler. Anadolu'da kalanlar Balıkesir
Edremit ilçesine bağlı Altınoluk beldesinde Antandros kentinde yaşamışlardır Diğerleri ikiye ayrılarak Asya ve Avrupa'ya dağıldılar. Batıya giden bir kol M. Ö. 500 'e kadar

Macar

ovalarında yaşadı.

Kırım

yöresinde yaşayan Kimmerler ise M. Ö. 4 ve 3. yüzyıllara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir Asurluların Gimirai dediği ve Tevrat'da da Gimiraya, Antik Grek kaynaklarında Kymmerio olarak geçen Kimmerlerin kökenleri hakkında çok detaylı bilgi olmamakla birlikte, Hint-Avrupa kökenli bir kavim olduğu ve irani bir dil ya da trakça konuştuğuna inanılır.. Bunun böyle olmadığı Kimmerlerin Türk kökenli olduğu da iddialar arasındadır. Ünlü tarihçi Prof. Dr.

Taner Tarhan

, Kimmerler ve İskitler hakkında yazdığı bir makalesine şöyle bir girişle başlıyor. "Kimmerler ve İskitler Eskiçağdaki ***"Türk Kültür Tarihi"nin, daha genel bir deyişle de "Milli Tarihimiz"in ilk temsilcileridir. Büyük tarihçi Prokopius, Kimmerleri doğrudan***

Bulgarlar

'ın atası olarak gösterir. İran-Hazar rivayetleri de Bulgarların atası olarak "Kimari"den (Kimmer) bahseder. "Mücmel

el-tavarih” adlı eserde Yafes’in yedinci oğlu “Kemari”nin (Kimmer) Bulgarların babası olduğu yazılıdır.

Macar

mitolojisinde, “Vaktiyle Kimmer kralının Kutirgur ve Utirgur adlı iki oğlu varmış” şeklinde Kimmerlerin Kutirgur ve Utirguruların (Bulgarların) ataları olduğu ifade edilmektedir. Bulgarların yakın akrabası Hazar Türklerinin Hakanları da kendi atalarını sırasıyla “Nuh-Yafes-Kimmer-Togarma” şeklinde göstermişlerdir. Kimmer’ in oğlu Togarma ise bütün Türklerin atası sayılmaktadır. Kimmerlerin Karadeniz Bölgesindeki varlığını gösteren arkeolojik ve filolojik kanıtlar mevcuttur.

Ünye

de bulunan gümüş bir kap arkeolog Ord. Prof. Dr.

Ekrem Akurgal

(Akurgal 1969: 224vd. P1. 67) tarafından M. Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlendirilmekte ve Kimmer sanatının son eserlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Arkeolog H. T. Okutana göre Kimmerlere ait yapıtlara

Şebinkarahisar

da rastlanmaktadır. Bazı yer adları Kimmerlerden kalmıştır. Tarih sahnesinden çekildikleri halde yüzyıllarca devam etmiş ve kullanılmıştır.

Trabzon

'daki Kimmerius Dağı (Ağarmış Dağı) Batı Anadoludaki Bosfornos Kimmerius (Kimmer Boğazı) Kimmeris, Kimmerikum, Kimmerike vs.) gibi. Halen kullanılan

Kırım

adının da Kimmer adından türediği bir gerçektir. Bunun yanı sıra kaynaklarda Kapadokya bölgesinin Gomer veya Gamir adı ile anılması Kimmerler'in bu bölgede ne ölçüde etkili olduklarını yansıtmaktadır. Amerikalı yazar

Robert Ervin Howard

tarafından yaratılmış fantastik bir çizgi roman kahramanı olan Barbar Kimmeryalı

Conan

'ın serüvenleri tüm dünyada yayınlanmış ve insanlarda Kimmerler hakkında merak ve ilgi uyandırmıştır. Yazıyı genişlet

Kimmer tarihi

Kimmerler, çok iyi kılıç kullanırlardı, ok atmada ve balta kullanma da ustaydılar. Kimmerlerden ilk söz eden Homeros Kimmerlerin ıssız dünyanın sisli ve karanlık ülkesinde yaşadıklarını yazar. Herodot Kimmerlerin Kuzey karadeniz bölgesinden geldiğini söyler. Kimmerya, M. Ö. 8inci yüzyılın ortalarında İskitler 'in eline geçince, yerlerinden olan Kimmerler

büyük kabileler halinde güneye inerek Kafkaslar'daki Demir Kapı ve Derbent geçitlerini aşarak Doğu Anadolu'ya girdiler. At üzerinde savaşan Sakalar, (İskit) yaya olarak savaşan Kimmerlere karşı üstünlük sağlamışlardı. M. Ö. 714 yılında Urartu sınırını aşarak Orta Anadolu'ya doğru saldırılara başladılar Kummuh (Adıyaman yöresi) Meluddu (Malatya) Tabal (Nevşehir - Kayseri yöresi) doğuda Şubria (Diyarbakır yöresi) ve batıda Hubuşna'ya (Ereğli) kadar yayıldılar. Kimmerler daha sonra Karadenizin güney kıyısı boyunca batıya ilerleyip Sinop (Sinope) civarında bir üs oluşturmuş ve Tabala doğru güneye yönelmişlerdi. Kuzeyden gelen bu tehdit karşısında Muşku Kralı Mita, Asur ile ittifak yapmak zorunda kalmış ise de onun bu ittifakı bile Kimmer baskısını durduramamıştır M. Ö. 705 'te Muşku Kralı Mitanın da desteğini alan Asur Kralı II. Sargon Kimmerlerle Tabal' da yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğradı ve savaş alanında öldü. Muşku Kralı Mita da savaştan sonra bir daha tarih sahnesinde görülmemiştir. Bu zafer üzerine Kimmerler bu bölgeyi bir süre daha ellerinde tuttular Sinop (Sinope) ele geçirdiler batıda Kızılırmak' a kadar uzandılar, Kimmerler Dugdamme adındaki ünlü önderlerinin komutasında Frigler'in üzerine

saldırdılar. M. Ö. 696 yılında Friglerin başkenti Gordion'u yağmaladılar.

Asur kralı Asarhaddon tarafından M. Ö. 679 yılında Hubuşna (Ereğli) mevkiinde bozguna uğratılan Kimmerler, bozgundan sonra batıya yönelerek Lidya'yı tehdide başladılar. Lidya Kralı Gyges, Asur Kralı Asurbanipal' le diplomatik ilişkiler kurup ondan sağladığı yardımla Kimmerleri M. Ö. 657 'de büyük bir yenilgiye uğrattı. Ama Kimmerler bir süre sonra yeniden Lidya'ya saldırıp, başkentleri Sardes'i aldılar. Lidya kralı Gyges savaş alanında öldü. Sardes' i yakıp yıkan Kimmerler orada kalmayarak hızla Orta Anadolu'ya döndüler. Bir bölümü kuzeybatıya doğru çıkarak Balıkesirin Edremit ilçesine bağlı Altınoluk beldesinde, Antandros kenti çevresine yerleşti. Gyges'ten sonra Lidya tahtına oğlu Ardys geçti. Ardys ülkesini Kimmer saldırılarının yarattığı güç durumdan kurtarmak amacıyla yeniden Asurdan yardım istedi. Ama kimmerler kuzeybatıdan Boğazlar üzerinden gelen soydaşları Treler ile birleşip yeniden Lidya'ya saldırdılar ve M. Ö. 638 'de Sardes' i krallık sarayının bulunduğu Akropolis dışında, bir kez daha istila ettiler. Bununla da yetinmeyip Ege denizi kıyısındaki kentlerden

Ephesos, Menderes Magnesiası, Myos, Priene, Lebedos, Melia ve (bir olasılıkla) Miletos'u yağmaladılar. Sonra Büyük Menderes vadisi boyunca doğuya yönelerek, o dönemlerde yurt edinmiş oldukları Kapadokya bölgesine döndüler. (M. Ö. 630) Düzenli bir devlet örgütleri bulunmayan Kimmerler zaman içinde güçlerini yitirmeye başladılar. M. Ö. 630'dan kısa bir süre sonra ünlü önderleri Dugdamme'nin Kilikya bölgesindeki bir savaşta ölmesi, onların Anadolu'daki etkinliklerine son verdi M. Ö. 680-660 yılları arasında Tabal, Hilukku ve Lidya Kimmer saldırılarından Asur yardımına sığınmak zorunda kalmışlar, bir süre sonra M. Ö. 630 yılında Asurlular bu istilacıları yenmeyi başarmışlardır. (J. G. Macqueen, Hititler ve Hitit çağında Anadolu, (çev. Esra Davutoğlu), Ankara, 2001, s. 173-6) Sonuçta Lidya Kralı Alyattes tarafından M. Ö. 595'te büyük bir yenilgiye uğratılarak Kızılırmak'ın doğusuna sürüldüler. Anadolu'da kalanlar Balıkesirin Edremit ilçesine bağlı Altınoluk beldesinde Antandros kentinde yaşamışlardır Diğerleri ikiye ayrılarak Asya ve Avrupa'ya dağıldılar. Batıya giden bir kol M. Ö. 500 'e kadar Macar ovalarında yaşadı. Kırım yöresinde yaşayan Kimmerler ise M. Ö. 4 ve 3. yüzyıllara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir Asurluların Gimirai

dediği ve Tevrat'da da Gimiraya, Antik Grek kaynaklarında Kymmerio olarak geçen Kimmerlerin kökenleri hakkında çok detaylı bilgi olmamakla birlikte, Hint-Avrupa kökenli bir kavim olduğu ve irani bir dil ya da trakça konuştuğuna inanılır.. Bunun böyle olmadığı Kimmerlerin Türk kökenli olduğu da iddialar arasındadır. Ünlü tarihçi Prof. Dr. Taner Tarhan, Kimmerler ve İskitler hakkında yazdığı bir makalesine şöyle bir girişle başlıyor. "Kimmerler ve İskitler Eskiçağdaki "Türk Kültür Tarihi"nin, daha genel bir deyişle de "Milli Tarihimiz"in ilk temsilcileridir. Büyük tarihçi Prokopius, Kimmerleri doğrudan Bulgarlar'ın atası olarak gösterir. İran-Hazar rivayetleri de Bulgarların atası olarak "Kimari"den (Kimmer) bahseder. "Mücmel el-tavarih" adlı eserde Yafes'in yedinci oğlu "Kemari"nin (Kimmer) Bulgarların babası olduğu yazılıdır. Macar mitolojisinde, "Vaktiyle Kimmer kralının Kutirgur ve Utirgur adlı iki oğlu varmış" şeklinde Kimmerlerin Kutirgur ve Utirguruların (Bulgarların) ataları olduğu ifade edilmektedir. Bulgarların yakın akrabası Hazar Türklerinin Hakanları da kendi atalarını sırasıyla "Nuh-Yafes-Kimmer-Togarma" şeklinde göstermişlerdir. Kimmer' in oğlu Togarma ise bütün Türklerin atası sayılmaktadır. Kimmerlerin Karadeniz Bölgesindeki

varlığını gösteren arkeolojik ve filolojik kanıtlar mevcuttur. Ünyede bulunan gümüş bir kap arkeolog Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal (Akurgal 1969: 224vd. P1. 67) tarafından M. Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlendirilmekte ve Kimmer sanatının son eserlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Arkeolog H. T. Okutana göre Kimmerlere ait yapıtlara Şebinkarahisarda rastlanmaktadır. Bazı yer adları Kimmerlerden kalmıştır. Tarih sahnesinden çekildikleri halde yüzyıllarca devam etmiş ve kullanılmıştır. Trabzon'daki Kimmerius Dağı (Ağarmış Dağı) Batı Anadoludaki Bosfornos Kimmerius (Kimmer Boğazı) Kimmeris, Kimmerikum, Kimmerike vs.) gibi. Halen kullanılan Kırım adının da Kimmer adından türediği bir gerçektir. Bunun yanı sıra kaynaklarda Kapadokya bölgesinin Gomer veya Gamir adı ile anılması Kimmerler'in bu bölgede ne ölçüde etkili olduklarını yansıtmaktadır. Amerikalı yazar Robert Ervin Howard tarafından yaratılmış fantastik bir çizgi roman kahramanı olan Barbar Kimmeryalı Conan 'ın serüvenleri tüm dünyada yayınlanmış ve insanlarda Kimmerler hakkında merak ve ilgi uyandırmıştır.

Yazıyı genişlet

Kimmerler Resimleri

یکشنبه سیاه در اورمیّه 95 سال

قبرستان ...
علاوه بر نسل کشی های گسترده ای که آنسوی ارس توسط ارمنیه رخ داده بود در این سوی ارس نیز این فجایع هولناک به شکل دیگری به منصه ظهور رسید. آسوری های عثمانی که «جلو» (جیلو) نامیده می شدند، چون در جنگ جهانی اول به طرفداری روسیه به مقابل با دولت عثمانی برخاستند و شکست خوردند به سوی ایران متواری گردیده و در شهرها و روستاهای غرب آذربایجان از جمله اورمیّه و سلماس اقامت گزیدند. مردم شریف این خطه نیز این مهمانان ناخوانده را با مهربانی پذیرفتند. ولی پس از چندی انگلیسی ها این پناهندگان را همراه با ارمنیه فراری از قفقاز و آسوری ها و ارمنی های بومی مسلح کرده و خواستند در غرب آذربایجان، یک حکومت مسیحی تشکیل دهند. تشکیل یک همچو حکومتی هم به قیمت نسل کشی مسلمانان این دیار به فرجام می رسید. اردوی مسلح مسیحیان، در شهرهای اورمیّه، سلماس و کهنه شهر بیش از 130 هزار نفر از مسلمانان این منطقه را به طرز فجیعی

کشتند و می رفت که هدف شوم این جنایتکاران تحقق یابد، ولی با آمدن ارتش عثمانی این نقشه شوم نیز ناکام ماند. کشت و کشتار مسلمانان به دست مسیحیان، دوبار در شهر اورمیه در اسفند ماه 1296 شمسی (فوریه و مارس 1918) رخ داد و این فاجعه در اردیبهشت ماه سال 1927 شمسی در شهر سلماس تکرار گردید. در طی جنگ جهانی اول تنها در روز سوم جنگ یعنی یکشنبه پنجم اسفند 1296 شمسی را ده هزار نفر ذکر می کنند. «عده تلفات مسلمانان در واقعه روز یکشنبه با زن و بچه و مرد پیر و جوان به ده هزار نفر بالغ گردید» با آنکه مردم دو شهر اورمیه و سلماس در این وقایع سستی از خود به خرج دادند و آن نیز بیشتر تقصیر حاکمان و اعیان آن دو شهر بود که به وقت لزوم راه چاره ای نپندیشیدند و کاهلی نشان دادند و نتیجه آن را نیز بدیدند، چنانکه خانمانشان یکسره خاکستر شد و دودمانشان بر باد رفت و هنوز که هنوز است آثار آن فجایع را به اشکال مختلف باز در آنجا می بینیم. ولی در این میان مردم خوی به پاس روحیه پایداری شان و نیز داشتن سردمدارانی فکور و تترس، هم خود را از دام شوم بیگانگان رهانند و هم منطقه را از بلایی که می خواست بدان دچار شود نجات

دادند. _____
لذا وظیفه تک تک ماست که ضمن
مطالعه و آگاهی، نسل کشی خونین
مسلمانان ترک را شدیداً محکوم کرده و به
اطلاع سایر هم وطنان نیز برسانیم.

فاجعه ی جیلولوق در یک نگاه

یاسین طبعی زاده

می‌شوو آراشدیرما قوروپو

فولکلور

میشوو آراشدیرما پوروپو

((تاپماجالار)) آذربایجان آغیز خالق ادبیاتیندان

تاپماجا خالق ادبیاتینین آن گنیش یاییلمیش نمونه لرین بیریدیر. تاپماجا بو یا یا دیگر اشیاء، حادثه و مفهوم حاققیندا یارانیر. همین اشیاء و حادثه لرین بیر علامتی، بیر کیفیتی دولایی یوللا سویله نلییر، باشقا جهت لری ایسه گیزلی ساخلانیلییر: مثلاً - دیللی یوخدور دیلندییر، اینسانی علم لندییر. ((کتاب)) - بوستاندا وار بیر آرواد، پالتار گنیب قاتباقات. ((کلم)) تاپماجالار بیلمه جه، تاپیشماق، ماتاق، جومماق و سایر آدلارلا بوتون تورک دیللی خالقلار ایچه ری سینده مشهوردور. تاپماجادا ایکی طرف اولور: تاپماجانین اؤزو، بیرده اونون جاوابی. بئله لیک له، تاپماجالار ایکی و داها آرتیق شخص آراسیندا مکالمه شکلنده میدانا گلیمشدیر اونا گوره ده تاپماجا آتالار سؤزونه، بایاتی یا، مانی یا نسبتا داها چوخ تعاونی و اجتماعی خصوصیتینه مالک دیر. تاپماجایا بئله بیر تعریف وئرمک اولار: تاپماجا اینسان لارین دوشونجه سینی یوخلاماق مقصدی ایله دوزلدیلن بو و یا دیگر حادثه و اشیاءنین گؤزل بیر تصویری دیر. خالق ادبیاتیمیزین نمونه لری ایچه ری سینده آن آز تدقیق و تحقیق اولونان و دئمک اولار هنج اویره نیلمه یین تاپماجالار دیر. تاپماجالارین منشایی هله دقیق شکیلده آیدینلاشدیریلمامیشدیر.

آذربایجان تاپماجالاری خالق حیاتین بوتون ساحه لرینه عاید
یارادیلمیشدیر.
اکینچی لیک و بیتگی لر عالمی و میوه لر حاققیندا داها چوخ تاپماجا
دوزلدیلمیشدیر:

حاجی لار حاجی حاجا گندر
عهد اندر گنجه گندر
بیر یومورتا ایچنده
یوزاللی جوجه گندر
((نار))

قوتو قوتو ایچینده
قوتو صانديق ایچینده
بابامین آغ یاییلیغی
اودا اونون ایچینده
((شابلید (شاه بلوط)))

له یَن-له یَن له یَنده
له یَن بوینون اَینده
یئمیشلرده نه یئمیش
یئمک اولماز دَینده
((خیار))

هالالار، های هالالار
بوردان بیر یول سالالار
ایچی قیرمیزی چولو یاشیل قالالار
آغیللی لار آغیل ایله تاپارلار
آغیل سیزلار اوندا معطل قالارلار
((قاریز))

ممدباغیر باغیندا
گول بیتیر بوداغیندا
یئل وورار یئللندیرر

سیر غاسی قولا غیندا
((گیلانار))

داغدان گلیر ھه نیر ھونور
ال آیاغی حالقا دمیر
وور باشین، اوتور گمیر
((قوز- جویز))

ساری ساری صانددیق لار
ایچی دولو فینددیق لار
((بال قاباغ))

خالق طرفیندن حتی ایینه دن توتמוש چلتیکدن دویو چیخار انا قدر،
بوتون الت لر حاققیندا چوخلو تاپماجالار دوزلدیلیمیشدیر:

عالمی بئزر، اؤزر لوت گزر
((ایینه))

آغاج باشین اویدولار
کنده کوخا قویدولار
((چاناق))

گلن لیلہ ک، گلن لیلہ ک
بیر قیچ اوسته دوران لیلہ ک
((قای))

باشینا کلم باغلایار
اوره گی ورم باغلایار
او غول-اوشاغی یئغیب
دسمال آلیب آغلایار

((سماور))

حیوانلار حاقیندا بیر چوخ تاپماجا دوزلدیمیشدیر: مثلا

تاپ تاپماجا

کول پاپماجا

ممه لی خاتین

دیشلری یوخ

((تویوق))

گندیر گندیر آیاغی یوخ

آدام اولدورر، الی یوخ

کوبنه پی وار، تیکیشی یوخ

یومورتا سالار، توکو یوخ

((ایلان))

آلتی داشدی، داش دئییل

اوستو داشدی، داش دئییل

بیزده یوخدو، سیزده یوخدو

یئر آلتیندا قیزیل اوخدو

بوداق وئریر یارپاغی یوخدو

((مارال بوینوزو))

یاتاندا یومورو یاتار

اتین درمان تک ساتار

هرکس ایسته سه توتسون

تیکانی الینه باتار

((کیرپی))

طبیعی حادثه لری، یئنی صنایع و سایر موضوعلار دادا، تاپماجالار

وار دیر مثلاً:

اوچان بیر قوش گرکدیر
ایشی تامام کلکدیر
دییرمانا جان وئریر
خرمنه ده گرکدیر
((کولک))

ناردا وار، ناردا وار
ناردان شیرین هاردا وار
ال توتماز پیچاق کسمز
اوندان شیرین هاردا وار؟
((یوخو))

آنامین بیر دونو وار قاتلاماق اولماز
اوستو دولو آغ اشرفی، ساناماق اولماز
((اولدوز و سما))

بیر قوشوم وار جانی یوخ
قانادی وار جانی یوخ
اوچور اوزاق یئرلره
ائله چوخدور سانی یوخ
((طیاره))

دورد مصر علی تاپماجالارین بعضینده هر مصرعین اوزوده
مستقیل جوابا مالک دیر:
داغدا تاپیلدار ((بالتا))
سودا شاپیلدار ((بالیق))
اوبادا فرمان ((ایت))
کندده سولیمان ((خوروز))

تاپماجالارین بیر نوعی ده تاپماجا-باغلامالاردیر. مثلاً:

سوال:	جواب:
زولفون اوجو گوموشدور	زولفون اوجو ایلاندير
سال بوینونا ایلیشدیر	سال بوینوما دولاندير
بار وئرر کولگه سالماز	بار وئرر کولگه سالماز
آشیق نئجه یئمیشدیر	آشیق، بو دومبالاندير

ایندی تاپ بو ندی؟
 1 - آخشام اولددی قیریلدیق
 سحر آچیلدی دیریلدیک

2 - او نه دی کی: ائله دوغار اری یوخ؟

3 - تاپ بو نه دی:
 بیر قوشوم وار آلا، بولا
 دیمدیگینه ساری بالا
 صور دودویون چالا چالا
 گندیر جیبار دعواسینا

4 - او نه دی قانادی وار، پری یوخ

5- او نه دی کی: اؤزی واردی باشی یوخ؟

6- تاپ بو نه دی:
 هه گندر، هو گندر
 بیر قاریش یول گندر

7 - بیر ائوده دورد گلین
 دوردی ده بیر بویدا

8 - تاپ بو ندی: ایکی داغ بیر-بیرین گورمز؟

9- بنش قارداشیدی هامیسی کچل

10- محکم دی داش دئییل
دورد قیشلی دی اینک دئییل
یومورتا دوغور تویوق دئییل

11- او ندی کی قانادیندا خالی وار؟

12- او نه دی کی، یئر آلیندا آینا گزر

13- نه قیچی وار، نه کله سی
قولی وار، قارنی جیریق؟

14- یومورودی جويز دئییل
ساری دی لیمو دئییل
شمشیردی کسن دئییل
شیری وار، یئین دئییل

15- تاپ بو ندی تاپماجا
قولاخلاری یاپیاجا
گوزلری پیالاجا
آیاخلاری سیرفاجا

16- هامینی بنزر اوزو لوت گزر

17- او نه دی کی: یازدیقین اوخویانماز

- 18- جیققلی حعفر، بل تیر؟ 1
- 19- باشی جهنم، وسطی بهشت، آلتی دنیز
- 20- تاپ بو ندی : منن چیخدی، سنه گیردی؟!
- 21- او ندی کی : هم آغزینان ایچر، هم آغزینان ایشر؟
- 22- او ندی کی: اوزو جوج جولدِر، بالالارین باشینا یغار؟
- 23- استانبول دامیننان دنه-دنه قار گلیر
- 24- بیر باغ اوت توتماز، مین قویون توتار؟
- 25- تاپ بو ندی: گئجه گونوز یول گئدر یورولماز؟
- 26- او ندی کی: چکدیکجه قیسالار؟
- 27- بیر آستانا، ایکی آستانا
بوردان گئدر هنوستانا
- 28- او ندی کی: یول اوسته، باغلی بوخچا؟
- 29- تاپ بو ندی: یاش ووردوم، قورو چیخارتدیم؟!
- 30- او نه دی: دام اوسته، ایت اولوسی؟
- 31- تاپ بو ندی: نه یئرده دی، نه گویده، قندیلده دی (وسط)
،قندیلده؟

32- او ندى داغدا تابيلدا، سودا شاييلدا؟

33- گوزيم گوره -گوره، گيردى قيچلاريوا؟!

34- آنان جوتته دى، آنان زيتدادى

35- جيقتلى بويى، دامجان تويى؟!

36- بيزيم ائوده كندى وار
كندينين كمندى وار
گویده گئچن قوشلارين
آياغينين بندى وار

37- قوتو قوتونون ايچينده
قوتودا، قوتونون ايچينده
اوغلانين بيگ دستمالى
اودا قوتونون ايچينده؟

38- او دوندى بالتا گورمه ييب
اوندى دگيرمان گورمه ييب
دوندى درزى گورمه ييب

39- سيچاندى جاني يوخدى
پيشيكدن باكى يوخدى؟

40- او نه دى آغاج قوتو دى
ايچينده دورد قارداشى وار؟

41- دام اوسته دلى درويش؟

42- هنگلدر هونگولدر
یئری یه بولمز
دینگیلدر؟

43- آتارام آتماز
اوجو یئره باتماز
آند ایچه رم پیدادا گتمز؟

44- او ندی کی: منده بیر، سنده ده بیر
الله دا یوخ، پیغمبرده یئددی؟

45- جانلی قاباخدا قاچیر
جانسیز دالینجا قاچیر

46- تاپ بو ندی: ووردوقجان شیشیر؟

47- جانی وار، نفسی یوخ؟

48- نفسی وار، جانی یوخ؟

49- دده وه بیر قاریش، ننه وا کویله مه؟!

50- آغ بالیغیم سودا اوینار، آتیلار دوشر بیرده اوینار؟

51- بیر حیواندی عمرنده، دوغماز؟

52- دوه دابانی
گزر اوبانی
بیر ایاقی وار
اوشده دابانی

53- یاغیش یاغار، دامجی دامار
دوه بالاسی کوشک اولار
چاتی قیرلار دورت یاش اولار
بونی تاپمیان ائششک اولار

54- تاپ بو ندی: دیققلی قوپو، شیبیلدار سویو؟

55- او نه دی کی: حقیقلین باطیلین آراسی، دورد بارماقدی؟

56- تاپ بو ندی:
ساری دی جیران دئییل
یازیلی دی، قرآن دئییل
قاناتدی دی قوش دئییل
بورنووزلی دی قوچ دئییل؟

57- تاپ بو نه دی :
باشی ورم باغلار
دیپی کلم باغلار
بالالارین یغار باشینا
مرجان-مرجان آغلار

58- من گندیرم ایزی یوخ
دره تپه دوزو یوخ
هممه شه سودا اوینار
دریسی وار، توکو یوخ

59- بیر قوشوم وار اویون باز!
اووویا گیرر چیخماز!
ماللا بیر پیتیک یازار

گوروم چیخار یا چیخماز؟

60- یاتار یاتامماز

دورار دورامماز

بیر قریش گنتمه سه

آدام گندنمز

61- قالانین دورد بیر یانی برج بنددی

یاشیل آلدین، قیرمیزی بیچدین، او بس نه دندی؟

62- داغین بو یانی بوخچی، اویانی بوخچی، وسطینده قوزو اتی؟

63- داغین بویانی آغ پلو، اویانی آغ پلو، وسطی ساری پلو؟

64- گنجه آغا، گوندوز نوکر

65- داغلاردا یئل اسر گندر

سؤز دئمه میس کوسر گندر

66- او نه دی کی:

بوش اولسا، ترپنمز

دولو اولسا یول گندر

67- تاپ بو نه دی: من اولرم، او اولمز

68- ائل یاتدی، قیچین اوزاتدی؟!

69- تاپ بو نه دی زنجیر قیرار، چوخ پول بیغار؟

70- او نه دی کی: بیر آتدی هامی اونو چاپاجاق؟

71- بیر کوزه ده ایکی سو
نه آق ساریا قاریشار
نه ساری آغا قاریشار

72- تاپ بو نه دی:
بیر آتیم وار آت ائیلرم
اؤلسه قیامت ائیلرم
اتینین فایداسی بوخدو
سویوننان خیرات ائیلرم

73- تاپ بو نه دی:
بیزیم ائوده بیر قویو وار
ایچینده سرین سویو وار
هر آدامین بیر هوو وار؟

74- او نه دی کی:
قوجو غا گوتورنده آغلار
یئرله قویسان او غونار

75- او نه دی کی:
اوستو اکین بیچلر
آلتدی چایدی ایچلر

76- تاپ بو نه دی:
بئش قول دی
اوچونو گون توتماز
ایکی سین توتار؟

77- کر سایی

کرکی سای
بیر طرفی کوتوهدی
اونو شیرین بیلیر؟!

78- بیر قوشوم وار سورمه لی
دانیشار چوخ گولملی
هرکیم اونو تاپماسا
بیر جوت اوپوش وئرمه لی

79- تاپ بو نه دی:
گون چیخاندا حرامدی
گون باتاندا حلالدی

80- اتی یوخدو قانی وار
اونسوز دونیا سارالار

81- قاردی کومور دئییل
شیرین دی شکر دئییل
ایچی چوب، اودون دئییل
مولامین یئمیشدی
بو ماحال دا تاپلماز
اوزاخ یئرلردن گلیر

82- او نه دی کی:
ایشیق سالدی تنز گئتدی
هارای باسدی دیسگیدی

83- تاپ بو نه دی:
بیر پوتاغی بش یار پاغی؟

84- قلمه لیکده تولکو وار
دیلیک- دیلیک بورکو وار

85- بوش گندر دولو گلر
دولو گندر بوش گلر

86- اله بینه اون قویدوم، اورتاسینا قان قویدم

87- آنا بیر قیز دوغدو
نه آیاغی وار نه باشی
قیز بیر آنا دوغدو
هم آیاغی وار، هم باشی

88- اتدن شیش، دمیردن کاباب

89- آغ ساریدا، ساری سلطان اوتوور

90- حیوان سویوندو، اینسان گنیندی

91- یئددی ده لیک لی توخماق
بونو بیلمه ین آخماق

92- ال سیز ایاق سیز قاپی آچار

93- من یاتارام، او یاتماز

94- اوزون اوخ، کولگه سی یوخ

95- الله دان قوخماز، جنت دن چیخماز

- 96- بیر قیزیم وار، بیر گوزو وار
- 97- ال سیز ایاق سیز، آغاچا چیخار
- 98- آغ زمی ده، قارا قویون یایلیر
- 99- اوزو قازانار، انله باغیشلار
- 100- بیزیم ائوده دلی وار، تپه سینده گولو وار
- 101- وارلی نین الینده، کاسییین دیلینده
- 102- ساللار، گیرر، سولانار چیخار
- 103- من آچارام، انام دولدورار
- 104- یاریم قاشیق، دووارا یاپیشیق
- 105- عادلہ خانیم آتاندی
اتک لری قاتاندی
- 106- سودان گنچر ایسلانماز
- 107- بوستاندا قارتال اتورور
فاناتین اورتیر اتورور
- 108- گویه گلیر خان کیمی
مصیرلی سلطان کیمی
سریرلر حصیر کیمی
سورونر اسیر کیمی

- 109- قابیننی آچدی باغیردی قاجدی
- 110- سودا بالیق، قویروغو یانیق
- 111- ندیت ائتدی یاتماغا، قیامتہ قالماغا
- 112- اذان اوخور ناماز قیلماز
آرودا آلیر نکاح قیلماز
- 113- باشین اوستونده، بورکون آلتیندا
- 114- آق یولدا گئدر، قارا یول سالار
- 115- تاپ بو نه دی: جامیش بالاسیندان بویوکدو
- 116- آخشام باخدیم چوخودو
سحر قالخدیم یوخودو
- 117- قیللی آغزین آچدی
چیلپاق ایچینه قاجدی
- 118- الیم قدر اوزو وار
اوتوز ایکی گوزو وار
- 119- بیر قاپاخلی، چوخ یارپاخلی
- 120- بیرى ساغدير بیرى سول، آتدیم آتدیم آلیر یول

جوابلاری

- 1- یوخو 2- آغاج 3- توفنگ 4- کپه نک 5- سوریه سوخولان
- قورد 6-قاپی-کلیددان
- 7- بوجاقلار 8- گوزلر 9- بارماقلار 10- تووسباغا 11- کپه نک
- 12- جوت
- 13- خوت 14- اون شاهی 15- دوه 16- ایگنه 17- قلم 18-
- گزان- کورتوز- کوار قاشیان
- 19- قلیان 20- سالام 21- سهنگ (کوزه) 22- ساماور 23- الک
- 24- قاریشقا یوواسی
- 25- سو 26- چوپوق-سیگار 27- توستی 28- مال پوخی 29-
- چورک 30- چیم-باجانین قاپاغی
- 31- دام 32- تفنگ -توخاش 33- شالوار 34- باشماق 35- چیراغ
- 36- توفنگ
- 37- یارپاق کلم 38- اییده 39- توروپ 40- جویز 41- دولو 42-
- نهره
- 43- سهنگ-کوزه 44- نکته 45- آت- آرابا 46- پورسوخ 47-
- آنانین قارینداکی اوشاق 48 سحر یئلی
- 49- ایاقلارین فاصله سی ناماز حالیندا 50- پلو 51- قاطیر 52-
- ترازو 53- جاوابی اوزی دی 54- گوز
- 55- گوز-قولاق 56- آری 57- ساماور 58- قورباغا 59- کلیددان
- 60 - باشماق
- 61- حنا 62- دیش لر- دیل 63- یومورتا 64- بئل 65- اویناشلی
- قیز 66- باشماق
- 67- یاخچیلیق 68- کلیددان 69- پهلوان 70- تابوت 71- یومورتا
- 72- ساماور
- 73- پيله ته چیراغی 74- زنجیر 75- قویون 76- بئش وخت
- ناماز 77- اییده 78- طوطی قوشی
- 79- اوروج 80- یاغیش 81- قارا خورما 82- ایلدیریم 83- تک ال
- 84- بوخچو
- 85- قویو سطلی و قاشیق 86- مانقال ایله اود 87- یومورتا-تویوق

- 88- بارماق ایله اوزوک 89-یومورتا 90- دری
 91- باش 92- یئل 93- اؤرک- دوشان 94- سس 95 اوشاق 96-
 ایینه
 97- سارماشیق 98- قلم و کاغذ 99- آری 100- خوروز-
 لامپا 101- پول 102- قویو سطیلی
 103- جیب 104-قولاق 105- یاپراق کلم 106- کولگه 107-
 یاپراق کلم 108- قار
 109- یئل 110- شمع- لامپا 111- اؤل 112- خوروز 113- توك
 114- قلم
 115- جاوابی اؤزودو- چونکی جامیش بالاسیندان بویوک اولار
 بوجور تاپماجالارا آلتامادا دئییلیر
 116- اولدوزلار 117- یون جوراب- آباق 118- چاریک 119- دفتر
 120- آباق

بایاتی

آذربایجانین ائل ادبیاتی نین ان گنیش یاییلمیش قوللاریندان بیرى ده بایاتی دیر.

بایاتی لار خالق حباتی نین بوتون ساحه لرینی اؤزونده عکس ائتدیرن، درین مضمونلو، اویناق، ییغجام و کیچیک حجمی قافییه لنمیش سؤزلردیر.

بایاتی لارین ایزی انسان اوغلونون بئشیکدن، مزار قدر بوتون حیاتیندا گؤرسنمکده دیر. اونلار اؤتن یوز ایللیکلری آرخادا قویاراق نسیلدن-نسیله، آغیزدان-آغیزا آخاراق دورولوب، صیقل له شیب و بو گون کی چاغیمیزا گلیب چاتمیشدیلار.

انسان ان کؤرپه چاغیبندان و قولاغینا دین آنا لایلاسی کیمی بایاتیلار لا انس تاپیب، ایستر ایستمز اونون قانینا و ایلیگینه هوپان بئله اعجازکار نغمه لرله ابدی بیر دینجلیک حیس ائدیر. یاشین گنج چاغلارینا آباق قویارکن اؤز ایچری محبت و عشق فلسفه سینی بو سؤز پارچالاریلا بیان انده بیلیر. اگر وطنیندن ایری دوشورسه و یا حیاتین هر نه آغری و آجی لاریلا قارشیلادیرسا یئنه ده بایاتی لارلا اینجیمیش روحونا توختاقلیق وئریر. اؤرکدن قویوب اورگه هوپان بایاتی لار نه قدر تاریخین اونوتقالیق دؤنگه لرینده قول بوداقلارینی ایتیرسه لرده او قدر معلوم و نامعلوم یارادیجیلارین مصراعدا دونیا بویدا فیکیر و آنلام داشییان بایاتی لار، عموم خالق کوتله سینین، خصوصاً تدقیقاتچی لارین دقت مرکزینده اولموشدورلار. یاخشی اولار کی بوردا بایاتی لارین یارانما تاریخینه بیر قیسا باخیش سالاق. بیر چوخ عالیم لره گؤره بایاتی نین اولو اجدادی، شرق ادبیاتیندا، گنیش یاییلمیش ساده جه تورک ادبیاتینا مخصوص اولان ((مانی)) سؤز پارچالاری دیرلار. مانی نین یاییلدیغی چئوره بیر سیرا تورک خالقلارینین تاریخ بویو مسکن سالیب یاشادیقلاری یئرلری احاطه ائدیر.

البته باشقا تورک خالقاریندا بو نوع شعرلر ایری آدلارلادا تانیییدیر. مثلا اوغوز تورکلرینده ((باياتی))، ((دۆردله مه))، ((هاخیشتا))، قیچاق تورکلرینده، ((بیر))، ((بئیت))، ((انگ))، اوزبک و اویغور تورکلرینده، ((کوشک))، ((قوشوق))، ((آشوله)) قازاخ و قیرقیز تورکلرینده، ((قاییم اولنگ))، ((آیتیسپا)) کریم تورکلرینده، ((چینیق)) قازان تورکلرینده، ((جیره)) قاقاووز تورکلرینده، ((شین))، عراق تورکلرینده، ((تورکو))، ((خویرات)) آدلاریندا تانییمیشدیر.

ل. سامی آکال باياتی و مانى حاققیندا دیرلی بیلگی لر وئره رک مانى نوعونون قدیم لیگی حاققیندا یازیر: ((مانى لرین هم آنادولو آدری و قاقاووز کیمی اوغوز کؤکلر باتی لهجه سینده، هم ده جیغاتای کیمی خاقانی یولو ایله اویغور تورکجه سینده باغلی بیر دوغو لهجه سینده کی وارلیغی اؤنم داشیماقدیر. دئمک کی مانى نوعو، تورک دیلینین لهجه لر آیریلما سیندان اؤنجه ده واریدی. تورکجه نین دوغو-باتی لهجه لرینده بؤلونمه سی، اویغور امپراطورلوغونو، (دوققوز اوغوز- اون اویغور) داغیلش ایللرینه باغلانندیغینا گؤره، مانى نوعوده، ان گنج، 9-جو یوز ایل اورتالاریندا دوغوموش اولای بیلردی. داغیلان تورک توبلوقلاری، آسیا قایناقلى لیق شکلی آلیب بیرلیکده گؤتوردولر و مانى نوعونون ایچینده کی بیچیم سونرادان گنرچکلشدی... مانى نوعو ((شین)) آدی وئریلن مستزاد بیچیمی ایله گونوموزه قدر یاشاتمیش اولان قاقاووزلارین آراسیندا سؤیله نمکده دیر. باشلانغیجی ایله ان گنج 9-جو یوز ایله باغلانا بیله جگیندن هنج بیر شبهه میز اولمایان مانى نوعو آسیادان آیریلما دان قابق کی بیر نمونه سی ایله ((دیوان لغات التورک)) ده واردير... مانى نوعو دؤر دلیکدن دوغما دیر. مانى نین ان اؤنملی تحولى قافیه سیراسینین ((آآب)) شکلیندن ((آب آ)) شکلینه دؤنمه سیدیر.

ماراقلی دیر کی هله 11-جی یوز ایلیلگین ایکیجی یاری سیندا ترتیب اولونموش ((دیوان لغات التورک)) ده بیر سیرا اتل ادبیاتی اینجیر یله یاناشی مانى شکلینده نمونه وئریلمیشدیر

باسمیل سوسین قومیتینی
 بارچا کیلیپ یومیتتی
 آرسلان تابا امیتتی
 قوقرقوب باشی تزگینور
 معنی: (باسمیل گروهو قوشونونو توپلادی
 هامیسی بیر پئره بیغدیلا
 بیرتجی اسلانا ساری گلدیلر
 قورخوب باشلاری گیجه لدی)

آلپ ارتونقا اولدی مو
 ایسیز آژون قالدیمی
 اؤزلک اؤچین آلدیمی
 انمدی یورتک بیرتیلور
 معنی: (آلپ آر تونقا (افراسیاب) اولدومو
 آچاق دونیا قالدیمی
 زمانه اؤجون (انتقامین) آلدیمی
 ایندی اورک بیرتیلیر.)

آراشدیرمالار گؤستریر کی بو دؤردلوکلر (مانی لر) بایاتی بیچیمینده
 یئددی هنجالی اولسالاردا اونلار قافییه دوزومویله بایاتی لاردان فرقله
 نیر. یعنی قید اولدوغو تکین مانی لرده قافییه دوزومو (آآب) و بایاتی
 لاردا (آب آ) کیمی دیر. گؤروندوگو کیمی بیر اوزون دؤروده مانی
 لر خالق آراسیندا گئنیش یاییلاراق ((دیوان لغات التورک))ون مؤلفی
 نین دقتینی اؤزونه جلب ائله میش و یئری گلدیکجه بو نمونه لردن اؤز
 کیتابیندا فیدالانمیشدیر

بایاتی سؤزون کؤکؤ و معناسی حاقدا آراشدیرجی لارین طرفیندن
 مختلف فیکیرلر سؤیله نمیشدیر کی اولارین بیرینه اشاره ائدیرم
 بایاتی سؤزو ((بایات)) طایفاسینین ادیلا باغلی دیر. کاشغریلی محمود
 اوغوز سؤزونون معنا و کؤکوندن سؤز آچاراق ((بایات)) طایفاسینی
 ایگیرمی ایکی طایفایا مالک اولان اوغوز ائلینین دوققوزونجو

طایفاسی کیمی قلمه وئریر
 بایات طایفاسی /اذربایجان تورپاقلاریندا یاشایاراق صنعته و موسیقی
 یه بویوک مارق گؤسترن بیر طایفا اولوبدور. بو طایفادان ((دده
 قورقورد کیتابی))نین مؤلفی اولان ((دده قورقود))، بویوک
 شاعیریمیز ((فضولی))، ((جام جم آئین)) اثرینین مؤلفی ((محمودبن
 حسن نباتی))، ((عاشیق بایات عباس))، ((موللا پناه واقیف))،
 عراقلی مشهور ((عبدالوهاب بایاتی)) تورکیه نین آدلیم شاعیری
 ((یحی کمال بایاتلی)) و ((صمد وورغون)) کیمی بویوک شاعیر و
 ائل صنعتکارلاری باش قالدیمشدیلار

سلمان ممتاز، امین عابد، آکادئمیک ح. آراسلی، پورفسئور م.ح
 تهماسب، م.سید اوو و... کیمی گؤرکملی عالیم لر مختلف مقاله لرده
 قید ائدیبلرکی ((وارساغی)) شعر فورماسی یارادیجیسی ((وارساق))
 طایفاسی همچنین ((گرایلی)) شعر فورماسینین یارادیجیسی ((گرای))
 طایفاسی اولدوغو تکیین ((بایاتی)) فورماسیندا یارادیجیسی ((بایات))
 طایفاسی اولوبدور

بایاتی لار تاریخ بویو مختلف فردلرین تفکرونون محصولو اولوبلار.
 اونلار خالق طرفیندن یارادیلیب زامانین تفکر سوز گجیندن کئچه رک
 یئتکین له شیب، عقیده و صنعتکارلیق باخیمیندان ضعیف اولانلار
 یادداشلاردان سیلینه رک اونودولوب، اصیل صنعت نمونه لری ایسه
 ابدی لیک شهرت قازانیلار. البته بایاتی ارثی نین زنگین لشمه سینده
 آدلی-سانلی صنعتکارلاردا مهم خدمت گؤسترمیش
 بوردا نئجه سئچیلیمیش بایاتی لاردان (مختلف موضوعلاردان) یازماق
 ایسترم

عزیزیم، گونده دوشر،
 کؤلگه یه گون ده دوشر
 نه گوناھکار بنده ایم،
 گوناھیم گونده دوشر

* * *

«عزیزی یم، «سالماس-ا
 «خوی» دان گندیر «سالماس»-ا.
 بنده، بنده یه نئینر؟
 آلاسه گوزدن سالماسا.

* * *

ایشیم دوشدو بنده یار،
 جان قالمادی تنده یار.
 تانری منی اؤلدورسون،
 سن ده قورتار، من ده یار.

* * *

بو داغلار قوشا داغلار،
 چاتیپ باش - باشا داغلار.
 سنده یاری ایتیردیم،
 دؤنردیز داشا داغلار.

* * *

آراز آخیر آرادان،
 جوشوب گلیر هارادان،
 نغمه سینه قولاق وئر،
 قاندر، آخیر یارادان.

* * *

دور خالچانی چک دارا،
 تئللری گویچک دارا،

یا منی آرخابین انت،
یا زۆلفۆندن چک دار.

* * *

عزیزیم، گۆز اودونا،
کباب قوي کۆز اودونا.
نامرده جان یانديرما،
قوي یانسین اۆز اودونا .

* * *

عزیزیم، نامرده مرد،
کیم دئیر نامرده، مرد؟
قیامت او گون قوپار،
باش اگه نامرده، مرد

* * *

«می‌شوو داغ»- ین باشیندا،
سو وار هر بیر داشیندا.
سن اوزونه دوست قازان،
دوشمن اوجاق باشیندا.

FOLKLOR BUXÇASI

MİŞOV DAĞI

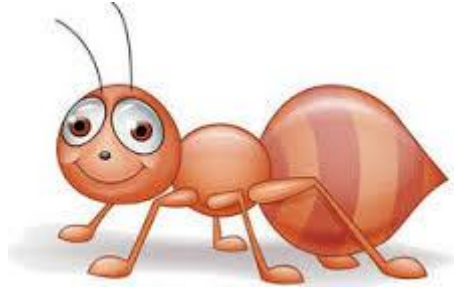
Buxçanın əməkdaşları

(Səttarxan) Erol və (Bağırxan) Araz

فولکور بوخچاسی

• Nağıllar , ŞEİRLƏR VƏ Hekayələr

QARIŞQA

Torpağın bağrında bir qurub şəklində qarışqa yuva salmışdı yorqunluq demədən gecə-gündüz işlərdilər uzaq yerlərdən taxılları yuvalarına daşıyardılar.Qəfildən tufan oldu,boran oldu dağlardan sellər axdı.hər yanı sular aldı.Qarışqaların yuvalarını su ilə doldu daşdı ancaq qarış qalar birlikdə yuvalarını tikdilər,düzətdilər

yenidən qurdular yenə bir ara keçmədən
sel yuvaları basır orada yaşıyan ayrı-ayrı
heyvanlar başqa yerlərə köçürlər ancaq
qarışqalar öz yuvalarına sevdiklərinə görə
öz torpağına bağlı olduqlarına görə tərk
etmirdilər hər dəfə sel gəlsədə birlikdə öz
yuvalarını dönə-dönə tikirdilər

SƏTTAR XAN (EROL)

BOSTAN OYUĞU

Bir bostanda bostan oyuqu var idi.

*Hər dəfə külək əsdikcə ona bərkidilmiş
dəmir qutular səs verirdi.*

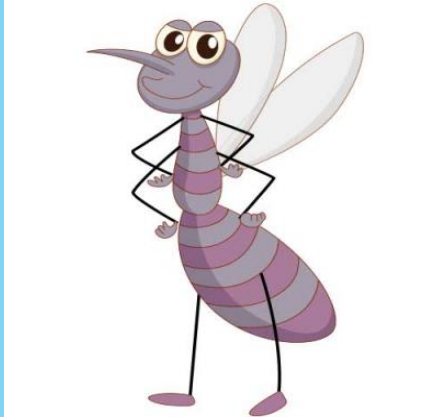
*Beləliklə quşları qovurdu: Amma əvəzində
ona cırıq yamaqlı paltar geyindirilmişdi*

***O, bunlara etiraz etməsin deyə
dilini,kəsdilər ki, danışa bilməsin***

Yazan pr. Bağırxan (ARAZ)

Müəllif: Gülzar İbrahimova

Qışda yox, yayda olar,
Adında altı söz var.
Hər evə gedər qonaq,
Özünə seçər otaq.
Heç vaxt sevməz işığı,
Xoşlayar qaranlığı.

Fırıldaqçdır yaman
Adamlar yatan zaman,
Yorğan altına girər,
Yatını bərkdən dişlər.
Sonra da elə itər,
Sanki qeybə çəkilər!

Oyanarsan yox olar, Yuxulasan qayıdar.
Hamını hirsləndirər,
Sonra qaçar gizlənər!

Deyin, necə adlanır,
Bu balaca ziyankar?

(cavab: ağcaqanad)

Mənim ağıllı balam

Mən saymağı bilirəm,

Hərfləri tanıyıram

Mənim də var məktəb çantam,

Sabah məktəbə gedirəm!

Müəllimə desə «A» yaz

Mən tez «ana» yazacağam,

Desə ki, 10-a qədər say,

100-ə qədər sayacağam!

Çoxlu-çoxlu oxuyub,

Savadlı olacağam

Mənə deyəcək anam,

«Mənim ağıllı balam»!

فولکلور سونقور

محقق فرهنگی سهیل ایزدی

منطقه هاشور زده: حوزه مشترک زبان های ترکی و کردی
 غرب نقشه: کردی
 شرق نقشه: ترکی
 جنوب نقشه: لکی و لری و فارسی کرمانشاهی
 و فارسی با لهجه همدانی و کنگاوری و توپسرکانی

تا به امروز، هیچ محقق، چه سنقری و چه غیر سنقری، آنگونه که باید و شاید، تحقیقی در مورد ترکی سنقری، انجام نداده است. اگر هم جسته و گریخته، اظهار نظر ها و ارائه دیدگاه هایی بوده، با ارائه سند و ادله علمی و تحقیقاتی همراه نبوده است و یا اینکه تحقیقاتی بوده اما منتشر نگردیده است.

ما تا به امروز، آنچه را به نام فولکلور و ادبیات شفاهی سینه به سینه، در سنقر یافتیم، در دیگر جاهای آذربایجان نیز کم و زیاد، یافتیم. از بایاتی ها و مهنی ها و رسم و رسوم گرفته تا شعر کودکانه قورقورقورباغه و حتی رسوم مذهبی مانند طشت گذاری و خیلی چیزهای دیگر.

اما با این وجود، یک اختلاف لهجه چشمگیر را با دیگر لهجه های آذربایجان، در سنقر میبینیم. این اختلاف لهجه صرفاً بر اثر تاثیرگذاری کردی و فارسی کرمانشاهی نیست بلکه حجم قابل توجهی از واژه های کاملاً ترکی در سنقر، در آذربایجان وجود ندارد در حالی که در بین دیگر ترکی های ایران و جهان شنیده میشود.

در یک کانال پر مخاطب تلگرام سنقر، یک نظرسنجی از طریق یکی از ربات های تلگرامی به عمل آمد. گزینه های جواب، به صورت گزینه های کریستالی به پیوست جواب، قابلیت درج آرا را داشت و نتیجه نظرسنجی به صورت آنلاین قابل رویت بود. در این آدرس

پس از 48 ساعت نظرسنجی، تنها سه درصد از همشهریان، ترکی سنقری را گویشی مستقل اما نزدیک به آذربایجانی دانستند و 58 درصد، ترکی سنقری را صرفاً لهجه ای از ترکی آذربایجانی دانستند. توضیح زیر نیز در کانال مذکور، پس از درج نظرسنجی، شرح داده شد

((لطفاً، از لحاظ تقسیم بندی، ترکی مورد تکلم در استان های همدان و قزوین و گیلان و شهرستان هایی مانند قروه و بیجار و ساوه و... و نیز همچنین گویش هایی مانند خلجی و شاهسوند و...؛ را جزو ترکی آذربایجانی به حساب آورديم.

فولکلور سونقور

آشنایی اجمالی با ترکی سنقری

نیمه شمالی استان همدان و زنجان و اردبیل و آذربایجان های غربی و شرقی را بسیاری با نام آذربایجان میشناسند اما برخی شهرستان های همجوار این خطه نیز، از لحاظ زبان و ادبیات شفاهی، آذربایجانی هستند که از آن جمله میتوانیم به ترکزبانان در استان های گیلان و قزوین و قم و مرکزی و البرز و لرستان و نیز ترک های قروه و بیجار و سنقر اشاره کنیم. ضمناً جمعیت قابل توجهی از این مجموعه نیز در استانهای تهران و البرز زندگی میکنند.

آنچه در طول دوران معاصر در سنقر اتفاق افتاد، باید منجر به از بین رفتن کامل این گویش زیبای ترکی میشد. هر چند بخش عمده مثل ها و مهنی ها و ضرب المثل ها و واژگان #ترکی_سنقری و... فراموش گشتند اما همین مقدار هم که باقی مانده است، جای بسی تعجب است.

قطع راه های ارتباطی تاریخی سنقر با دیگر شهرهای ترک نشین مجاور، مانند همدان و زنجان و نیز چندین دهه دارا بودن امکان تردد جاده ایی منحصرأ با کرمانشاه، یکی از این عوامل بود.

با ترویج فرهنگ شهرنشینی و مرکزنشینی؛ ترکزبانان سنقر که غالباً اهل شهر سنقر بودند، به شهرهای بزرگتر مهاجرت چشمگیری داشتند و نیز روستاییانی که غالباً کردزبان بودند، به شهر سنقر مهاجرت کردند. روحیه مردم این منطقه همواره بر مبنای دوستی بوده است لذا ازدواج هایی بین این دو قوم صورت گرفت تا جایی که یک قشر دو قومیتی و در عمل فاقد قومیت، پدید آمد.

اسکان عشایر در زمان رضاخان؛ تقسیمات کشوری و استانی؛ نحوه تقسیمات شهرستان ها و دهستان ها نیز از عوامل مؤثری بودند که چندین دهه باعث عدم تقویت زبان ترکی در سنقر شدند.

کرمانشاه از جمله شهرهایی است که در آن تعریف هویت ایرانی و ملی، صرفاً و شدیداً بر اساس مؤلفه های تاریخ باستانی ایران است

به نوعی که مانند برخی از جاهای دیگر، زبان ترکی، غیر ایرانی و مغولی معرفی میشود لذا افرادی که دارای اینگونه تعاریف پهلوی مابانه از هویت ایرانی بودند نیز، بسیار تاثیر گذار شدند و در این میان قشری از قلم بدستان و محققانی که خود از ترکان سنقر بودند، عدا یا سهوا، کمر به مبارزه با این گویش بستند.

باور عمومی جامعه در دهه های پنجاه و شصت بدین صورت بود که تکلم زبانی به غیر از فارسی با کودکان، باعث ضعف در تحصیلات آنها خواهد شد و این باور باعث ایجاد نسل ترک زاده های فارس زبان در سنقر شد.

اختلاف گویشی و لهجه ای با دیگر ترکان همجوار و غیر همجوار نیز باعث گردید بسیاری این گویش را بدون استفاده قلمداد کنند. و آن را یک پدیده جالب و متفاوت در علم زبانشناسی، ندانند.

از بین رفتن موسیقی و رقص محلی ترکی و رسم و رسوم و فولکلور ترکان سنقر نیز به مرور زمان اتفاق افتاد.

نکته ای که نیاز به تاکید دارد اینست که همشهریان کردزبان ما، هیچگاه از جفایی که بر گویش ترکی سنقری شد، خوشحال نگشتند و تعارضی و خصمی بین ما نبوده است. آنچه بوده و هست، دوستی و هم دلی بوده است. اینجانب تا به حال خبری مبنی بر وجود قوم گرایی و نژادپرستی، در زادگاه خود نشنیده ام

من الحیث المجموع به غیر از عوامل عنوان شده، شاید عوامل دیگری نیز بر فراموشی زبان مادری ما تاثیرگذار بودند.

اما افرادی نیز در این میان، به منظور مبارزه با تهاجم فرهنگی و حفظ فرهنگ بومی و ایرانی و اسلامی، تلاش هایی را در جهت حفظ این گویش، انجام دادند.

آنچه قابل عرض است، اینست که ترکان قشقای با داشتن جمعیت چند میلیونی در جنوب ایران و ترکان خراسان نیز با جمعیت چند میلیونی در شرق ایران، نتوانستند به اندازه ما سنقری ها زبان مادری خود را حفظ کنند.

امروز شهرستان ما در حدود صد هزار جمعیت دارد و حدود نیمی از اهالی شهر سنقر و در حدود بیست و پنج هزار نفر توانایی تکلم به این گویش را دارند. با احتساب جمعیت سنقری های مهاجرت کرده، باید از بابت اینکه با این شرایط و جمعیت محدود، توانسته ایم زبان مادری خود را تا این حد حفظ کنیم، به خود افتخار کنیم.

کماکان، این درخت زیبا و این میراث فرهنگی ایرانی، اسلامی به سختی پابرجاست.

سونقور آتالر سۆزی

محقق فرهنگی ، علی عمرانی

* اتی دِرناغده آیرماغ اُولمَز

گوشت را نمیتوان از ناخن جدا کرد

فرزند را از مادر یا کسان ، خویشان را از هم نمیتوان جدا کرد

* اتی گِرَی سِغَرده کَسه سه.

گوشت را باید از گاو برید.

سود و بهره بردن از فقیران سزاوار نیست.

* اَتِم اَتِم یاودی

گوشتم گوشتم را میخورد

خود خوری میکردم ، تحمل آن موقعیت را نداشتم.

* اَتی تُوکلی بُو ایشی گُورسی

اگر این کار را به انجام برساند گوشت بدنش می ریزد.

بی دلیل از انجام این کار سر باز میزند.

* اَتی سَنو ، سِمِگی مَنِم.

گوشتش مال تو ، استخوانش مال من.

اصطلاحی که والدین هنگام سپردن فرزند به مکتب دار یا استاد بیان میکردند.

* اتی شیرن.

گوشت شیرین.

به افراد جذاب و خوش خلق اتلاق میشود.

* اتی آجی.

گوشت تلخ

به افراد بد خلق و عصبی مزاج اتلاق میشود.

* اذانچی اولمین پرده ، خروز اؤلی بِلقاسم

درجایی که موذن نباشد ، خروس همه کاره میشود.

فقدان افراد شایسته موجب خودنمایی افراد نالایق میشود.

* اذان سَسی ایشیرممی

هنوز بانگ اذان بگوشش نخورده.

شیی یا پولی است که دست نخورده و نو از مخفیگاه بیرون آورده شده.

* اگر بیلاوسه آلو اوججه ری ، قو اوز باشو آلتنه.

اگر می دانی دستت بلند است ، زیر سر خودت بگذار.

مرا از پذیرش این پیشنهاد به ظاهر خیر خواهانه معاف کن.

* اگر پیشی نو قاناتی اُولیدی ، دُنیاره قُوش قالمزدی

اگر گربه بال داشت ، گنجشکی در دنیا باقی نمی ماند.

گربه مسکین اگر پر داشتی

تخم گنجشک از زمین برداشتی

* اگر خاله م بیغی اُولیدی ، اُولردی داییم

اگر خاله ام سبیل داشت ، داییم می شد.

اگر را با مگر تزویج کردند

از آنها بچه ای شد کاشکی نام

* اگر خله قولاغدی ، سَنه خو گۆزدی

اگر برای دیگران گوش است، برای تو که چشم است.

معادل اگر برای من آب ندارد برای تو که نان دارد.

* اگر دکتِرسه اۆز یاره باشو، درمان ایله

اگر دکتِری ، زخم سر خود را معالجه کن.

معادل، کل اگر طیبیب بودی

سرخود دوا نمودی

برگرفته از مثل ها و اصطلاحات فولکلور سنقر

فولکلور سونقور

یارالی شکار

ساقی اماندی باده ویر قویما گلن خمار اولوم
ایمدی که قِسْمَتِم بودیر درد و غمه دچار اولوم

بیر ایشید آه سرِدمی ، گوربیله رنگ زردمی
آنلا بو رنج و درِدمی، من سَنه خاکسار اولوم

بیل بوکولوب کمان کیمی ، دیش توکولوب خزان کیمی
سَنده گیرسه جان کیمی، بس کیمه انتظار اولوم

گیج یوخودا اویانمیشام،چوخ ستمه دایانمیشام
حسرت اودندا یانمیشام،قویما که بیقرار اولوم

چو خدی گوگولده حسرتون، جانم آلودی فرقتون
کاش او کاخ دولتون، درگهنه غبار اولوم

خلقته افتخارسن، فتنه ی روزگارسن
سن گل نو بهارسن ، قوی سنه منده خار اولوم

قوی دولانم بو چول لری، بیر بیر اوپوم او گل لری
گل لر آچاندان ای پری، لاله ی داغدار اولوم

یو خدی امیر تک یانان دارو نداری اودلانان
قوی اوکمنده باغلانان، بیر یارالی شکار اولوم

فولکلور سونقور

فولکلور سنقر

:یاره لو شکار «امیر»

ساقی اماننی بادە وړ قومه گنه خمار اۆلم
 ایننی که قسّمتم بوری درد و غمه دُچار اۆلم

بیر ایشر آه سریمى ، گوریلله رنگ زردیمى
 آنله بو رنج و دریمى، من سنه خاکسار اۆلم

بیل بوکلوب کمان کیمى ، دیش توکلوب خزان کیمى
 سننه گییسه جان کیمى، بس کیمه انتظار اۆلم

گیج یوخوره اینمیشم،چوخ ستمه داینمیشم
 حسرت اؤتتنه یانمیشم،قۇمه که بیقرار اۆلم

چوخدی اؤره یده حسرتو،جانم آلمى ، فرقتو
 کاش او کاخ دولتؤ ، درگهنه غبار اۆلم

خلقته افتخارسه، فتنه ی روزگارسه
سه گل نو بهارسه، قۇ سته مننه خار اۇلم

قۇ دولانم بو چول لری، بیر بیر اویم اۇ گل لری
گل لر آچننه ای پری، لاله ی داغدار اۇلم

بوخدی امیر تک یائن دارو نداری اۇتلئن
قۇ اوکمنده باغلئن، بیر یاره لو شکار اۇلم

سونفور تورکی سینه دولاندرن شیدا سنقری

ایضاح کلمات لر

یازان :هابیل (اسماعیل حقیقی)

ایمدی... ایننی....اکنون، حالا

بودیر.....بوری....این است

ایشید...ایشیر....باشنو

بوکلوب.. بوکلمی...خم شده(دولا)

توكلوب...توكلمى...ريخته
 اويانميشام...آينميشم...بيدار شده ام
 گوگولده...اؤره يده...درقلب(قلبم)
 فرقتون...فرقتو...فراقت،دوريت
 چول لرى...جاهاى خالى(خلوت)
 اوپوم...اوپم...ماچ ايليم...بوسه زنم
 اود...اوت...آتش

گيچَن گُون لَر

صغرا باجى خوش آو گيچَن گُون لَره

چؤره ي ياپِن تنؤر آچَن گُون لَره

خورده چؤره ي پرده سچَن گُون لَره

آخسه مَجین دامنه قاچن گُون لَره

بوغده دَرَن بیچین بُوچَن گُون لَره

صغرا باجی گُوردُو داوار ساغردُو

واره گُونی واره لَره قاتردو

تنور گُولننه قَره یه باتردو

آلو یانردی چوره یی آتردو

نومورته نی دوکان داره ساتردو

گُونُورته لَر یُورغان اُزی بُوچردو

اۋرە يو دردی سېفره سى آچردو

آت آشى چى ئۇخۇرلىرى سچردو

اياغ يالڭ باشى آچوغ قاچردو

اۋشاغى چى اۋز حَقوننه گيچردو

آخشە م چاغى اىرو ايشده گلردى

دم سىگارى زحمتنه دلردى

قوررو اۋزم اوشاغ لره بۇلردى

اللى دانه تميز مئل بيلردى

چوخ مارالردى آردى جين گۇلردى

ایسیسی آلننه بز لَپر سَپر دوخ

پۇل یوخیدی قولاً غِمَز تَپر دوخ

دولاًوچه ره خورده چۆره ی تَپر دوخ

سۇ چوخ ایچر دوخ هاممز کوپر دوخ

بَیرام نه بَیرامه ، یۇخه یاپردو

ملوس باجی تسبیح لری دۆزردی

مولوک آبا ایاغ یالین گُزردی

گُونورتَه کی چای سِلَپنی سۆزردی

خزینَه ره اُورده ی کیمی اُزردی

قَين آنه سى ايش لَرنى يازردى

كاوكى باجى لباس لَرى سَرردى

اوكه لَردى سؤله رنى دَرردى

قاوتى چى خورده چوره ى دؤگَردى

تاجى باجى فاميلنى سؤگَردى

زيويل لَرى دام آردنه توكِردى

هارده قاللى آله آلوان بۇيماغو

آجلوغ لَرو سؤسؤزلۇغو دۇيماغو

قوناغ گَلَننه تاوغ لَرى سۇيماغو

کاچی لرو، دوغره ماجو، قۇيماغو

خَلْ آغزَننه لوغمه لری سایماغو

صغرا باجی آت یاره او گون لری

هَنک لری ، مزاح لری ، اُون لری

آوی یاشیل قُلواغ لری ، دُون لری

توی لر گُونی خونچه لری خُون لری

هارد ه گورم تویده کی خاتون لری؟

یامان ساعت بز ننه ره تاپللوخ

بالوغ کیمی قۇلاؤ له ره آسِللوخ

آغاچ کیمی بز ریشه ره گیللوخ

قیرتدی بزی بو روزگار ، سِپِللوخ

هابیل کیمی تاریخ له ره یازللوخ

اسماعیل حقیقی (هابیل)

سنقر فروردین 1377

غبطه بهار

سجاد سعیدمهر

شکوفه های پاک سیب
 شاخه های پر ز بار
 از نثار روح زندگی
 به ذره ذره خاک این دیار ! در ترنم بهار
 دلم پراز جوانه های بیشمار
 با بهار عشق
 تازه کرده ام قرار
 سالهاست دل سپرده ام به انتظار
 پر از عشیقه های مهر گشته
 پهندهشت سینه ام
 و جز تبسم شکوفه ها
 و رقص سرخ لاله ها
 نقش دیگری رواق دیده ام نبسته ام
 چو قطره ای از آن زلال زندگی
 شده نصیب جان تشنه ام ! بهار هم
 همیشه خورده غبطه ام.

علي مدد رضواني
 فرستاده از منطقه شیرداغ
 بخش مالستان ولایت غزنین (افغانستان)

روشن مي كنم

من اجاق خانه را با کار روشن مي كنم
 با عرق سوزي خود انگار روشن مي كنم

من همين يخچال خالي از طعام خويش را
 آه سردي مي كشم هر بار روشن مي كنم

برق را خاموش باید کرد وقتی عشق هست
خانه را من با خیال یار روشن می‌کنم

چلچراغی می‌شود این قطره های اشک من
دانه دانه بر سر دیوار روشن می‌کنم

تا قیامت شعر می‌خوانم برای زندگی
قبر خود را با صدای تار روشن می‌کنم

لیلا

لیلا مهاجر است که حرفی نمی‌زند
آزرده خاطر است که حرفی نمی‌زند

لیلا نماد غربت این حال و روز ماست
درد معاصر است که حرفی نمی‌زند

لیلا برای رنج کشیدن تمام عمر
انگار حاضر است که حرفی نمی زند

گم گشته در هیاهوی رنج و ریای شهر
انگار کافر است که حرفی نمی زند

لیلا دلش گرفته ازین کوچه های تلخ
فردا مسافر است که حرفی نمی زند

این شعر را برای دل او سروده ام
این بیت آخر است که حرفی نمی زند

باشم...

و خوب یاد گرفتم که کور و کر باشم
همیشه در دل این شهر بار بر باشم

و خوب یاد گرفتم که مفت کار کنم
که در حساب شما سود بیشتر باشم

که تو بخوابی و من با خیال آشفته
به خواب پشت کنم مرد رفتگر باشم

درون کوره بسوزم که با تمام وجود
زخشت خشت بنای شما خیر باشم

بگو چگونه بمیرم برای شهر شما
که خوب جلوه کنم خوب کار گر باشم

قارداش گوروشو

هشتریلی ممد

دمیر حاصا اله آلدیم
 دمیر چاریق گنیر اولدوم
 داغی داشی گنزر اولدوم.
 ناغیلاردا دییلن تک
 دمیر حاصام پاسا دوندو
 دمیر چاریقیم دلیندی
 آمما صبریم توکنمدی!
 داغلار منه صبیر داشی
 دردیمی دئدیم داغلارا
 آختارار کن قان قارداشی
 ایستی گونلر ایستی سینده
 باغلاربندا دینجه لدیم
 بولاقلارا قوناق اولدوم
 قار چوقونین قارشیسیندا
 اوجاقلارا دا-
 تونقال قوردوم

آرا میزدا دمیر دووار

قورو هیکلر دورار

هر گلنه

هر گئنه

بی اوخ وورار

آغام منه کور دییب

گلیب گندن ووردییب

گونلر کئچدی آیلار کئچدی

ایللر کئچدی-

قالدیم حسرتینه قار داشمین

یاندیم حسرتینه قار داشمین

آما یورولمادیم

ینه ده — ینه ده دردی می دئدیم داغلارا

ینه ده — ینه ده دئدیم داغلارا

اولدو کی

دردی می داغا اثر ائتدی

داغ یاندی! اودلاندی

پوسکوردو — ولکان اولدو

قار داشیم ایسه

اوتلادی تیکانلی مفتیللری
 اوزوین آتدی سولارا
 باغلی قالان یول آچیلدی
 آرازین سودو داشدی
 سلوالان قوللارین آچدی
 حسرت باشا یتدی
 اوزوک قاشا یتدی
 قارداش قارداشا یتدی

آزر (سیفعلی آخوند زاده)

می‌شوو داغی

سن یوردومون گوزل داغی

یاشا می‌شوو، یاشا می‌شوو

گوزمون قاراسی آغی

یاشا می‌شوو ، یاشا می‌شوو

اوخشارسان تازه گلینه

آغ سالمیسان یاشا می‌شوو

گونی ین گوزو اوستونده

بنزیرسن قاشا می‌شوو

یاشا می‌شوو یاشا می‌شوو

حیدر بابا دان سن باشسان

سهنده اکیز قارداشسان

ساوالا ایلہ یولداشسان
 یاشا میشوو، یاشا میشوو
 سن وطنده بیر نورسان-
 هم صفاسان هم تورسان
 جنت باغیندا حوروسان
 یاشا میشوو، یاشا میشوو
 میشوو سننن اتینده
 گوزوم قالدی قالدی پتینده
 محبت ین اوریمده
 قاینار قویما داشا میشوو
 آزر اوغلون قوجالیبدی
 غربت یئرده تک قالیبدی
 اولسه آدینی یاز داشا
 داشا میشوو، داشا میشوو
 یاشا میشوو، یاشا میشوو

بو ساییمیزدا

3	 اوره ک سوزو/ آقشین
7	 کوراغلو/ پرفئسور حسین اسماعیل اوو
43	 تمدن ماننایان/ می‌شوو آراشدیرما قوروپو
80	 مرد لباس طلا / می‌شوو آراشدیرما قوروپو
82	 شعر / آقشین
85	 ماراغا / می‌شوو ...
92	 نباتی / می‌شوو آراشدیرما قوروپو
96	 سکه ها و ... / آیدین سردار
108	 ناظیم حکمت احد واحدی
126	 کیمرلر می‌شوو
142	 یکشنبه سیاه می‌شوو
145	 تاپماجالار می‌شوو

فولکلور بوخچاسی

171	 قارشقا / ستارخان (ارول)
172	 بوستان اویغو / باغیر خان (آراز)
174	 قارشقا / گولزار ابراهیم اووا

176	 فولکلور سونقور / سهیل ایزدی
182	 سونقور آتالار سوزو / علی عمرانی
188	 فولکلور سونقور / یارالی شکار
191	 ایضاح کلمات لر / هابیل (اسماعیل حقیقی)
199	 غبطه بهار / سجاد سعید مهر
200	 روشن می کنم / علی مدد رضوانی
204	 قارداش / هشتترلی ممد
207	 می‌شوو داغی / آزر (سیفعلی آخوند زاده)
211	 کیتاب خبری
212	 فتو خاطره

• **Kitab Xəbəri yeni çap olan əsərlər**
TƏBRİKLƏR

❖ **QUZEY QİBRİS**

BAKİ

❖ **TEHRAN**

